

AKG 81.2 = 631.2
A 65
4-45010

Е.А. Андреева, О. Дурмуш



ТУРККӐ ЧӖЛХИ



ШУПАШКАР 2008



4-045010

Леонид Павлович
Киселев, тав тугаа —
авторсемек кези.

С. Девят
15.10.2009.

Кур ЛКБ 81. 2 = 631. 2
А 65

Раçсей Федерацийĕн Вĕрентÿпе аслăлăх министерстви

Вĕрентÿ ёçĕн федераллă агентстви

Аслă професси пĕлĕвĕ паракан патшалăх вĕрентÿ учрежденийĕ
«И. Я. Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университетĕ»

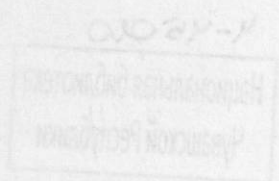
чр

Е. А. Андреева, О. Дурмуш

ТУРККĂ ЧĔЛХИ

Вĕренÿ пособийĕ

Шупашкар 2008



УДК 809. 435: 378: 16
ББК 81. 635. 1-923
А 322

Андреева, Е. А. Турккă чĕлхи : вĕренÿ пособийĕ : чăваш филологи факультечĕн студентĕсем валли / Е. А. Андреева, О. Дурмуш. – Шупашкар : Чăваш патшалăх педагогика университетĕ, 2008. – 130 с.

И. Я. Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университетĕн аслăлăх канашĕ пичете сĕннĕ

Рецензентсем:

Сергеев Л. П., филологи аслăлăхĕсен докторĕ, И. Я. Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университетĕн чăваш чĕлхи кафедрин профессорĕ;

Ахвандерова А. Д., филологи аслăлăхĕсен кандидачĕ, И. Я. Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университетĕн чăваш чĕлхи кафедрин доцентĕ;

Дегтярев Г. А., филологи аслăлăхĕсен кандидачĕ, Чăваш патшалăх гуманитарнă аслăлăхĕсен институчĕн ертÿсĕ сотрудникĕ.

Консультант: **Арыкан Ибрахим**, Анкара университетĕнчи чĕлхе, истори тата географи факультечĕн хальхи тĕрĕк чĕлхисемпе литературисен кафедрин ассистентĕ

Вĕренÿ пособийĕнче турккă чĕлхи фонетикипе грамматикин хăш-пĕр ыйтăвĕсене пăхса тухнă, калашу тата сыру чĕлхине аталантармалли хăнăхтарусемпе ёссене панă.

Ку кĕнекепе чăваш филологи факультечĕн студентĕсем тата турккă чĕлхине вĕренме кăмăл тăвакансем усă курма пултарасçĕ.

4-45010

Национальная библиотека
Чувашской Республики

© Андреева Е. А., Дурмуш О., 2008

© Аслă профессн пĕлĕвĕ паракан патшалăх вĕрентÿ учрежденийĕ «И. Я. Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университетĕ», 2008

Умён калани

Турккă чѐлхи тѐрѐк чѐлхисен огуз ушкăнне, чăваш чѐлхи пăлхар ушкăнне кѐрет, çавăнпа та вѐсем хушшинче пысăк уйрăмлăхсем пур. Вѐсене И. Я. Яковлев ячѐллѐ Чăваш патшалăх педагогика университетѐн чăваш филологи факультетѐнче вѐренекенсем тѐрѐк чѐлхисен танлаштарулла грамматика курсѐнче кѐскен тишкерѐçѐ.

Турккă чѐлхине вѐренмелли ятарлă кѐнеке вара, пѐр енчен, студентсен пѐтѐмѐшле тавра курăмне анлăлатма тата чăваш чѐлхипе ытти тѐрѐк чѐлхисем хушшинчи уйрăмлăхсене тарăнрах аңланма пулăшѐ. Тепѐр енчен, вѐренекенсем хайсем тѐллѐнех ансат шайра турккă чѐлхине вѐренме пултарѐç.

Кѐнеке пурѐ 29 урокран тăрать. Кашни урока теори материалне тата вѐреннине çирѐплетмелли хăнăхтарусене кѐртнѐ. Турккă чѐлхин фонетикипе грамматикин тѐп ыйтăвѐсене ансат шайра кѐскен сырса панă. Теори материалне ытларах чухне чăваш чѐлхинчи пулăмсемпе танлаштарса аңлантарнă. Вѐреннине лайăхрах аша хывма тата пуплеве аталантарма тѐрлѐ йышши ѐçсене сѐннѐ: текстсене турккăллараң чăвашла, чăвашларан турккăлла куçарасси, диалогсемпе ыйтусем йѐркелесси, ыйтусене тулли е кѐске хурав парасси, сăмахсене кирлѐ формăра лартасси, предложенисене вѐçлесси т. ыт. те.

Хăнăхтарусен лексика, тѐпрен илсен, çамрăксен кулленхи пурнăçѐнчи пулăмсемпе сыхăннă: çут çанталăк, университет, вѐрену, кино, апат-çимѐç т. ыт. те.

Ку кѐнеке – пѐрремѐш утăм, çавăнпа та унта хăш-пѐр çитменлѐхсем те пулма пултарѐç. Вѐсем çинчен авторсене пѐлтѐресен аван пулѐччѐ.

Пёрремёш урок – Birinci Ders

Алфавит

Усă сасăсем

Ударени

Ят сказуемăйăн 3-мёш сăлат аффиксё

Хутсăр предложенири сăмахсен йёрки

• Турккăсем 1928-мёш çулччен Араб çырулăхёпе усă курнă. Асаннă çул кивё çырулăха пăрахăçлаççё, латин графикипе усă курса сёнё алфавит йёркелеççё.

• Турккă алфавичё 29 саспаллирен тăрать:

Aa, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Ff, Gg, Ğğ, Hh, İi, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz. Алфавитри кашни саспалли уйрăм сасса палăртать.

Сас паллисем	Сасăсем	Турккăлла	Чăвашла	Мёнле вуланать
Aa	A	anne	анне	анне
Bb	B	baba	атте	баба
Cc	Дж	cuma	эрнекун	джума
Çç	Ч	çok	нумай	чок
Dd	Д	defter	тетрадь	дефтер
Ee	Э	elli	аллă	элли
Ff	Ф	filolog	филолог	филолог
Gg	Г	güneş	хёвел	гүнеш
Ğğ	-	ağaç	йывăç	аач
Hh	Х	hafta	эрне	хафта
İi	Ы	ısı	ăшă	ысы
İi	И	insan	çын	инсан
Jj	Ж	jilet	жилет	жилет
Kk	К	kız	хёр	кыз
Ll	Л	lokum	локум	локум
Mm	М	masa	сётел	маса
Nn	Н	nisan	апрель	нисан
Oo	О	oda	пўлём	ода
Öö	Ö	öğrenci	вёренекен	ёренджи
Pp	П	pazar	вырсарникун	пасар
Rr	Р	renk	тёс	ренк
Ss	С	salı	ытларикун	салы
Şş	Ш	şimdi	халё	шимди
Tt	Т	öğrenci	студент	талебе
Uu	У	usta	ăста	уста
Üü	Ў	ütü	утюг	ўтў
Vv	В	var	пур	вар
Yy	Й	yok	çук	йок
Zz	З	zaman	вăхăт	заман

Турккӑ чӗлхинче 8 усӑ сасӑ: [a, ɪ, o, u, e, i, ö, ü]. Алфавитра вӗсене ҫак саспаллисемпе палӑртаҫҫӗ: a, ɪ, o, u, e, i, ö, ü.

Усӑ сасӑсене каланӑ чух пуплев органӗсем мӗнле ёҫленине пӑхса вӗсене виҫӗ ушкӑна уйӑраҫҫӗ:

1) чӗлхе горизонтальлӗ йӑрпе малалла е каялла куҫнине шута илсе икӗ ушкӑна пайлаҫҫӗ:

a) малти ретри усӑ сасӑсем: [e, i, ö, ü];

b) кайри ретри усӑ сасӑсем: [a, ɪ, o, u];

2) чӗлхе вертикальлӗ йӑрпе сӑлелле е аялалла куҫнине тӑпа хурса:

a) сӑлти пусӑмри (ансӑр) усӑ сасӑсем: [ɪ, i, u, ü];

b) аялти пусӑмри (сарлака) усӑ сасӑсем: [a, e, o, ö];

3) тута хутшӑнине пӑхса:

a) тутапа калакан усӑ сасӑсем: [o, ö, u, ü];

b) тутасӑр калакан усӑ сасӑсем: [a, e, ɪ, i].

Усӑ сасӑсене пулӑвне кура ҫакӑн пек ушкӑнлама пулать:

тута хутшӑнипе		тутасӑр калакан		тутапа калакан	
чӗлхе сӑлелле/ аялалла куҫнипе		сарлака	ансӑр	сарлака	ансӑр
чӗлхе малалла/ каялла куҫнипе	малти ретри	e	i	ö	ü
	кайри ретри	a	ɪ	o	u

• Усӑ сасӑсене каласси (a, ɪ, o, u, e, i, ö, ü).

[a] – чӑваш чӗлхинчи [a] пекех илтӗнет: *anne*

[e] – чӑваш чӗлхинчи [э] пекрех илтӗнет: *elli*

[u] – чӑваш чӗлхинчи [y] пекех илтӗнет: *usta*

[ü] – чӑваш чӗлхинчи [ÿ] пекех илтӗнет: *ütü*

[ɪ] – чӑваш чӗлхинчи [ы] па [ӑ] хушшинчи сасӑ пекрех илтӗнет: *ılık*

[i] – чӑваш чӗлхинчи [и] пекех илтӗнет: *insan*

[o] – тури диалектри [o] пекех илтӗнет: *oda*

[ö] – чӑваш чӗлхинчи [ӧ] пекрех илтӗнет: *öğrenci*

• Ят казуемайӑн 3-мӗш сӑпат аффиксӗ **-dir/ -dirl/ -durl/ -dür/ -tirl/ -tir/ -tur/ -tür** пулать. Вӑл пусӑмсӑр. Ку аффикс предложение хальхи вӑхӑт пӗлтерӗшлӗ тӑвать. Аффиксӑн хӑш варианчӗ хушӑнасси сӑмахӑн юлашки сыпӑкӗнче мӗнле усӑ сасӑ пулнинчен килет. Тӗслӗхсем: *Bu odadır. – Ку пӑлӗм. Bu masadır. – Ку сӗтел. Bu kalemdir. – Ку ручка. Bu sandalyedir. – Ку пукан. Bu ağaçtır. – Ку йывӑҫ. Bu ütüdür. – Ку утюг. Bu lokumdur. – Ку лукум. Duvar sandır. – Стена сарӑ.*

Кӑтару местоименийӗсем шутне ҫак сӑмахсем кӑреҫҫӗ: **bu** – **ку, ҫу** – **леш, о** – **вӑл**. Тӗслӗхсем: *Bu kapıdır. – Ку алӑк. Şu duvardır. – Лешӗ стена. O penceredir. – Вӑл ҫӑрече.*

• Турккӓ чӗлхинчи **da** татӓк чӑваш чӗлхинчи та(те) татӓкпа тӑр килет. Тӗслӗхрен: *Masa sarıdır. Kapı da sarıdır. – Сӗтел сарӓ. Алӓк та сарӓ.*

• Турккӓ сӓмахӗсенче ударени, тӗпрен илсен, юлашки сыпӓк ҫине ӱкет: *arabá, duvár. Уҫӓ сасӓпа пӗтекен йышӓннӓ сӓмахсенче тата хупӓ сасӓпа пӗтекен географи ячӗсенче ударени юлашки умӗнхи сыпӓк ҫинче пулат: mása – сӗтел, pálto – пальто, sandálye – пукан, Rúsyа – Раҫҫей, Avrúpa – Европа, Fránsa – Франци, Bérlin – Берлин, Nórveç – Норвеги.*

• Хутсӑр предложенири сӓмахсен йӗрки, тӗпрен илсен, чӑваш чӗлхинчи пекех: предложени пусламӓшӗнче подлежащи, вӗҫӗнче сказуемӓй пулат. Тӗслӗхрен: *Páltо kırmızıdır. – Пальто хӗрлӗ. Duvar beyazdır. – Стена шурӓ. Bu öğrencidir. – Ку студент.*

Хӓнӓхтарусем

1. Вулӑр, чӑвашла куҫарӑр.

Bu masadır. Masa sarıdır. Bu kapıdır. Kapı da sarıdır. O kutudur. Kutu kırmızıdır. Bu duvardır. Şu da duvardır.

2. Панӓ сӓмахсем ҫумне 3-мӗш сӓпат аффиксне хушса предложенисем тӑвӑр.

Öğrenci, anne, baba, defter, güneş, kız, insan.

3. Турккӓлла куҫарӑр.

Ку пальто. Лешӗ пукан. Коробка сарӓ. Алӓк та сарӓ. Стена шурӓ. Ку чӑрече. Вӓл студент. Ку хӗр. Леш тетрадь. Пӑлӗм ӓшӓ.

Ку мӗн? – Ку хӗвел. Ку пӑлӗм. Ку йывӑҫ. Ку пасар. Ку стена. Ку сӗтел. Ку доска. Ку урай. Ку шкаф. Ку лампочка.

Ку кам? – Ку студент. Ку ҫын. Ку хӗр. Ку вӗренекен. Ку филолог. Ку анне. Ку атте. Ку ӓста.

Лешӗ мӗн? – Лешӗ утюг. Лешӗ чӑрече. Лешӗ стена. Лешӗ сӗтел. Лешӗ сумка. Лешӗ пальто.

◆ Пӗлсе тӑма!

Сывлӓх сунатӓн! – Merhaba!

Сывӓ пул! – Allaha ısmarladık! Hoşça kalın! Güle güle!

Ырӓ кун пултӑр! – İyi günler!

Ырӓ ир пултӑр! – Günaydın!

Ырӓ каҫ пултӑр! – İyi akşamlar!

Ыйхи тутлӓ пултӑр! – İyi geceler!

Тепре куриччен! – Görüşmek üzere!

Усӓ курмалли сӓмахсемпе пӗрлешӗвӗсем: bina – ҫурт, oda – пӑлӗм, sandalye – пукан, tavan – мачча, lamba – лампочка, tahta (yazı tahtası) – доска, döşeme – урай, dolap – шкаф, pencere – чӑрече, duvar – стена, kutu – коробка, çanta – сумка, öğrenci, öğrenci – студент, beyaz – шурӓ, kırmızı – хӗрлӗ, sarı – сарӓ.

Иккёмёш урок – İkinci Ders

Хупă сасăсем

Ыйту местоименийёсем: kim? (кам?) не? (мён?)

Ыйтуллă предложенин интонацийё

Хупă сасăсем

• Турккă чёлхинче пурё 21 хупă сасă: **[p, b, ç, c, t, d, f, v, k, g, h, ğ, s, z, ş, j, l, m, n, r, y]**. Вёсене алфавитра çак саспаллисемпе палăртаççё: **p, b, ç, c, t, d, f, v, k, g, h, ğ, s, z, ş, j, l, m, n, r, y**.

• Хупă сасăсене калассин хăш-пёр уйрăмлăхёсем.

Турккă чёлхинчи хупă сасăсене каласси чылай чухне, чăваш чёлхинчи пекех, вёсем мёнле уçă сасăсемпе юнашар тăнинчен килет. Малти ретри уçă сасăсемпе **[e, i, ö, ü]** юнашар чух вёсем çемçенрех, кайри ретри уçă сасăсемпе **[a, ı, o, u]** юнашар пулсан хытăрах илтёнеççё.

Тёслёхрен: *kır – хир, kig – пылчăк*

Анчах **[p, b, t, d, f, v, m, n, r, z]** хупă сасăсем çемçe уçă сасăсем çумёнче çемçелмеççё.

[v, y, l, m, n, r] хупă сасăсем чăваш чёлхинчи **[в, й, л, м, н, р]** сасăсемпе пёрешкел илтёнеççё.

Янăравлă **[b, d, g, j, z]** сасăсене чăваш чёлхинчи çурма янăравлă илтёнекен **[б, д, г, ж, з]** хупă сасăсем пекрех каламалла: *утă [удă], уна [уба], лаша [лажа], уçă [уçă], ака [ака]*.

[ç, f, t, k, p, s, ş] хупă сасăсем чăваш чёлхинчи **[ч, ф, т, к, п, с, ш]** сасăсем пек илтёнеççё.

• *Ыйту местоименийёсем: kim? – кам? не? – мён?*

Ыйтуллă предложенире ыйту сăмахне сасса хăпартса каламалла: *Bu nedir? – Ку мён? Bu kitaptır. – Ку кёнеке. Auşe kimdir? – Айше кам? Auşe doktordur. – Айше тухтăр.*

Ханăхтарусем

1. Тёслёхсене вулăр.

– Ку мён? – *Bu ne(dir)?*

– Ку кам? – *Bu kim(dir)?*

– Ку мён? – *Bu ne(dir)?* – Ку алăк. – *Bu kapı(dir).*

– Ку кам? – *Bu kim(dir)?* – Ку Ахмет. – *Bu Ahmet(tir).*

– Леш мён? – *Şu ne(dir)?* – Леш чўрече. – *Şu pencere(dir).*

– Леш кам? – *Şu kim(dir)?* – Леш Саша. – *Şu Saşa(dir).*

– Вăл мён? – *O ne(dir)?* – Вăл стена. – *O duvar(dir).*

– Вăл кам? – *O kim(dir)?* – Вăл Огузхан. – *O Oğuzhan(dir).*

– Осман кам? – *Osman kim(dir)?* – Осман вёрентекен. –

Osman öğretmen(dir).

2. Вуләр, чăвашла куçарăр.

Bu ne(dir)? Bu defter(dir). Şu ne(dir)? Kalem(dir). O ne(dir)? Defter.

Şu kim(dir)? Bir öğrenci(dir). Şu kim(dir)? O da öğrenci.

Bu kapı(dir). Kapı sarı(dir). Şu duvar(dir). Duvar da sarı(dir).

O ne(dir)? O sandalye(dir). Bu ne(dir)? Bu masa(dir).

Kitap kırmızı(dir). Kalem kırmızı(dir). Defter de kırmızı(dir).

Nimet kim(dir)? O işçi(dir). Bülent kim(dir)? Pilot(tur).

Aybi Çuvaş(tır). Oğuzhan Türk(tür). İvan Rus(tur). Rasim

Tatar(dir).

3. Тӗслӗхсене туркӑлла куçарӑр.

Ку мӗн? Ку тетрадь. Лешӗ мӗн? Кӗнеке.

Ку алӑк, лешӗ – стена. Алӑк сарӑ, стена та сарӑ.

Ручка хӗрлӗ, тетрадь сарӑ.

Ку мӗн? Ку шкаф. Лешӗ мӗн? Вӑл та шкаф.

Айнур кам? Вӑл студентка. Синан вара? Вӑл та студент.

4. Диалога вулӑр.

– Сывӑ-и, Лена! - Merhaba, Lena!

– Сывах-ха, Света! Мӗнле пурӑнатӑн? – Merhaba, Sveta!
Nasılsın?

– Тавтапуç, аванах-ха. Эсӗ вара? – Teşekkür ederim, iyiyim. Ya sen?

– Тавтапуç, эпӗ те аванах-ха. – Teşekkürler, ben de iyiyim.

5. Тӗслӗхле усӑ курса ыйту тата хурав йӗркелӗр.

Тӗслӗх: Bu nedir? – Bu bina(dir).

Oda, tahta, döşeme, dolap, tavan, kitap, kalem, kutu, kapı, defter, pencere, sandalye, palto.

Усӑ курмалли сӑмахсем: **müdür** – директор, **öğretmen** – вӗрентекен, **asker** – салтак, **işçi** – ӗç çынни, **teknisyen** – техник, **tüccar** – сутуçӑ, **memur** – служащи, **subay** – офицер, **er** – салтак, **doktor** – тухтӑр, **pilot** – летчик, **mühendis** – инженер, **sporcu** – спортсмен, **köylü** – хресчен, **çocuk** – ача, **Çuvaş** – чăваш, **Türk** – туркӑ, **Rus** – вырӑс, **Tatar** – тутар, **iyi değil** – аванах мар, **fena** – япӑх, **orta** – вӑтам.

Виçсѣмѣш урок – Üçüncü Ders

Нумайлă хисеп аффиксѣ
Сăпат местоименийѣсем
Ят сказуемăй аффиксѣсем

- Сăпат местоименийѣсем:

Эпѣ – *ben* эфир – *biz*

Эсѣ – *sen* эсир – *siz*

Вăл – *o* вѣсем – *onlar*

Тѣслѣхсем:

а) – Эпѣ студент.

– Эпѣ вѣрентекен.

ă) – Эсѣ директор.

– Эсѣ офицер.

б) – Вăл ача.

– Вăл спортсмен.

– Вăл ѣç çынни.

– Ben öğrenciyim.

– Ben öğretmenim.

– Sen müdürsün.

– Sen subaysın.

– O çocuktur.

– O sporcudur.

– O işçidir.

- Туркă чѣлхинче нумайлă хисеп форми пусăмлă **-lar/-ler** аффикспа пулать. Тѣслѣхсем:

стена – *duvar*

*стена*сем – *duvarlar*

вѣренекен – *öğrenci*

*вѣренекен*сем – *öğrenciler*

ача – *çocuk*

*ача*сем – *çocuklar*

директор – *müdür*

*директор*сем – *müdürler*

- Предложенире пѣр йышши членсем пулсан нумайлă хисеп аффиксѣ кашини сүмѣнче е юлашкинчен тăракан пѣр йышши член сүмѣнче пулларать.

Тѣслѣхрен: *ручкăсем, тетрадьсем тата кѣнекесем* – *kalemler, defterler ve kitaplar* е: *kalem, defter ve kitaplar*.

Стиль тѣлѣшѣнчен иккѣмѣш варианчѣ усă курма лайăхрах.

- Ят сказуемăйăн хальхи вăхăт аффиксѣсем.

Ят сказуемăй хальхи вăхăт пѣлтерѣшлѣ пулнине ятарлă аффиксѣсем кăтартаçсѣ. Кашни сăпатăн хайѣн аффиксѣ пур. Ку аффиксѣсем çине ударени ўкмѣст, у.к. вѣсем пусăмсăр.

Сăмах усă сасăпа пѣтет пулсан пѣрремѣш сăпат аффиксѣ умѣн пѣрреллѣ тата нумайлă хисепсенче (**у**) кѣрсе ларать.

Тѣслѣхсем:

Ben öğrenci-y-im.

Biz öğrenci-y-iz.

2-мѣш сăпат форми, чăваш чѣлхинчи пекех, хисеплесе чѣннине те пѣлтерет: *Siz öğretmensiniz.* – *Эсир вѣрентекен.*

Ят сказуемай аффиксөсем

Сăпат местоименийӗ	Сăмахан юлашки сыпăкӗнчи уҗă сасă			
	e, i	a, ɪ	o, u	ö, ü
Ben	(y)im	(y)ım	(y)um	(y)üm
Sen	sin	sın	sun	sün
O	(t)dir	(t)dır	(t)dur	(t)dür
Biz	(y)iz	(y)ız	(y)uz	(y)üz
Siz	siniz	sınız	sunuz	sünüz
Onlar	(t)dirler	(t)dırlar	(t)durlar	(t)dürler

Тӗслӗхсӗм:

<i>Müdürüm</i>	<i>subayım</i>	<i>pilotum</i>	<i>öğrenciyim</i>
<i>Müdürsün</i>	<i>subaysın</i>	<i>pilotsun</i>	<i>öğrencisin</i>
<i>Müdür(dür)</i>	<i>subay(dır)</i>	<i>pilot(tur)</i>	<i>öğrenci(dir)</i>
<i>Müdürüz</i>	<i>subayız</i>	<i>pilotuz</i>	<i>öğrenciyiz</i>
<i>Müdürsünüz</i>	<i>subaysınız</i>	<i>pilotsunuz</i>	<i>öğrencisiniz</i>
<i>Müdürdür(ler)</i>	<i>subaydır(lar)</i>	<i>pilottur(lar)</i>	<i>öğrencidir(ler)</i>

• Нумайлă хисепре пӗрремӗш тата иккӗмӗш сăпат формисенче **-lar/-ler** аффикс пулмасть: *Biz öğrenciyiz.* (*Biz öğrencileriz.*) – *Эпир студентсем.* *Siz öğretmensiniz.* (*Siz öğretmenlersiniz.*) – *Эсир вӗрентекенсем.*

• Енчен те сăмах чӗрӗ мар япаласем ҫинчен пырать пулсан виҫӗмӗш сăпатра сказуемайӗн нумайлă хисеп аффиксне, тӗпрен илсен, каламаҫӗ: *Kalemler yeni(dir).* – *Ручкăсем ҫенӗ.* *Defterler beyaz(dir).* – *Тетрадьсем шурă.*

Сказуемай ҫынсен ушкăнне пӗлтерекен япала ятӗнчен пулсан виҫӗмӗш сăпатра нумайлă хисеп аффиксне каламасăр хăвараҫӗ: *Öğrenciler genç(tir).* – *Студентсем ҫамрăк.*

Хăнăхтарусем

1. Вулăр, чăвашла куҫарăр.

Duvar ne renktedir? – Duvar sarıdır. – Ya kapı? – O da sarıdır. Şu kalem ne renktedir? – Yeşildir. – Ya o kalem? – O kalem beyazdır. Defter ne renktedir? – Kırmızıdır. – Ya şu kutu? – O da kırmızı. Sandalyeler sarıdır, değil mi? – Evet, sarı. – Ya masalar? – Onlar da sarı. Sen kimsin? – Ben öğretmenim. – Ya şu kız? – O öğrencidir. Sen müdürsün, ya Oğuzhan? – O öğretmendir. Siz kimsiniz? – Ben Çuvaşım. – Ya siz? – Ben Rusum. Siz memursunuz, onlar işçidirler. Sen subaysın, o erdir. Ben pilotum, onlar da pilotturlar. Siz memursunuz, değil mi? – Evet, memurum. Sen doktorsun, değil mi? – Evet, doktorum. – Ya Aynur? – O da doktordur. Biz kimiz? – Siz sporcusunuz. Ben kimim? – Sen köylüsün.

2. Сәмахсене нумайлә хисеп форминче тәвәр.

Kız, kapı, memur, sporcu, er, sandalye, ne, kim, duvar.

3. Çак сәмахсене сирәплетү аспектәнче сәпатлар: subay, işçi, doktor, köylü.

4. Туркәлла кушарәр.

Ку мән? – Ку ручка. – Вәл мән тәслә? – Вәл симәс. – Леш ручка вара? – Лешә сарә. Ку тетрадьсем мән тәслә? – Хәрлә. – Леш тетрачә вара? – Шурә. Ку мән? – Ку шкаф. – Вәл мән тәслә? – Шкаф сарә. – Аләк вара? – Вәл та сарә.

Пүләм таса. Көнеке сәнә. Ку салтак ватә. Стена шурә. Сәтел сәнә. Сумка хәрлә. Çамрәк сын. Аудитори пысәк. Йывәсsem симәс.

Вәсем летчикsem. Эпир салтакsem. Эпә еç сынни. Эсә тухтәр. Вәл спортсмен. Эсир инженерsem. Вәсем ачасем. Эпир летчикsem. Вәл офицер. Эсә студент.

5. Точкәsem вырәнне сказуемәйән сәпат аффиксне лартәр.

Onlar öğrenci... Asım er... Siz sporcu... Osman Türk... Aynur doktor... Ahmet memur... Şu kutu... Ben Çuvaş... Biz işçi... Bu duvar... Nimet genç... Bu kütüphane... O dersane... Kitaplar eski... Çocuklar küçük... Ağaçlar yeşil... Sen müdür...

6. Ыйту сәмахәsemпе усә курса ыйтуллә предложениsem тәвәр.

Biz işçiyiz. Onlar öğrencidir. Kalem kırmızıdır. Bu kapıdır. Osman subaydır. Siz sporcusunuz. Duvarlar beyazdır. Şu defterdir.

7. Чәвашла кушарәр.

Ben öğrenciyim. Osman kimdir? Bu kalemdir, şu da kalemdir. Bu tahta, ya şu nedir? O da tahta. Şu köylü ihtiyardır, değil mi? – Evet, ihtiyardır o. Biz öğrenciyiz, ya siz? – Subayız. Ben de sporcuym, sen de.

♦ Пәлсе тәма!

Эпә питә хавас! – Memnun oldum!

Эпә те питә хавас! – Ben de memnun oldum!

Усә курмалли сәмахsemпе сәмах пәрлешәвәsem: **kadın** – хәрарәм, **evet** – сәпла, **sınıf**, **dersane** – аудитори, класс, **kütüphane** – библиотека, **tebeşir** – мел, **küçük** – пәчәк, **büyük** – пысәк, **yeşil** – симәс, **temiz** – таса, **yenı** – сәнә, **eski** – кивә, **genç** – сәмрәк, **ihtiyar** – ватә.

Ne renktedir? – мән тәслә?

Değil mi? – сәпла-и, сәпла мар-и?

Тәваттамеш урок – Dördüncü Ders

Mı/ mi/ mu/ mü ыйту татәкә
Değil хирәслев татәкә

• Ударенисәр **mı/ mi/ mu/ mü** татәкпа ыйтуллә предложени пулать. Ку татәка уйрам ҫырмалла, анчах хай умән тәракан ят сәмахпа пәрле каламалла. Сәпат аффиксә ыйту татәкә ҫумне хушәнанть. Ударени ят сказуемәйән юлашки сыпәкә ҫине үкет.

Ыйту татәкә тәватә вариантлә, хәш вариантчәпе уса курасси ят сәмахән юлашки сыпәкәнчи уса сасәран килет.

Пәрремеш сәпатра пәрреллә тата нумайлә хисеп формисенче ыйту татәкәпе сәпат аффиксә хушшине (**y**) кәрсе ларать.

Сәмахән юлашки сыпәкәнчи уса сасә	Ыйту татәкә	Тәсләхсем
а, ı	mı	Subáy mı(y)+ım? (Эпә салтак-и?) Subáy mı+sin? (Эсә салтак-и?) Subáy mı+(dir)? (Вәл салтак-и?)
е, i	mi	Ér mi(y)+ım? (Эпә салтак-и?) Ér mi+sin? (Эсә салтак-и?) Ér mi+(dir)? (Вәл салтак-и?)
о, u	mu	Memúr mu(y)+ım? (Эпә чиновник-и?) Memúr mu+sun? (Эсә чиновник-и?) Memúr mu+(dur)? (Вәл чиновник-и?)
ö, ü	mü	Müdür mü(y)+üm? (Эпә директор-и?) Müdür mü+sin? (Эсә директор-и?) Müdür mü+(dür)? (Вәл директор-и?)

Тәсләхсем:

Ben doktor muyum? öğretmen miyim? köylü müyüm? subáy mıyım?
Sen doktor musun? öğretmen misin? köylü müsün? subáy misin?
O doktor mu(dur)? öğretmen mi(dir)? köylü mü(dür)? subáy mı(dir)?
Biz doktor muyuz? öğretmen miyiz? köylü müyüz? subáy mıyım?
Siz doktor musunuz? öğretmen misiniz? köylü müsünüz? subáy misiniz?
Onlar doktor mu(durlar)? öğretmen mi(dirler)? köylü mü(dürler)? subáy mı(dırlar)?

• Хирәслев форми **değil** татәкпа (чәв. **map** татәк) пулать, сәпат аффиксәсем вара ҫав татәк ҫумне хушәнаҫсә. Тәсләх:

Эпә спортсмен мар. – Ben sporcu değil+ım.

Эсә спортсмен мар. – Sen sporcu değil+sin.

Вәл спортсмен мар. – O sporcu değil+(dir).

Эпир спортсменсем мар. – Biz sporcu değil+iz.

Эсир спортсменсем мар. – Siz sporcu değil+siniz.

Вәсем спортсменсем мар. – Onlar sporcu değil+(dirler).

• Хирәслев аспектәнчи ят предложенин ыйтуллә форми те **mı/ mi/ mu/ mü** татәкпа пулать, сәпат аффиксәсем ун ҫумне хушәнаҫсә. Тәсләхрен:

Эплэ чиновник мар-и? – Ben memur değil **mi**(y)+im?
 Эсэ чиновник мар-и? – Sen memur değil **mi**+sin?
 Вӕл чиновник мар-и? – O memur değil **mi**+(dir)?
 Эпир чиновниксем мар-и? – Biz memur değil **mi**(y)+iz?
 Эсир чиновниксем мар-и? – Siz memur değil **mi**+siniz?
 Вӕсем чиновниксем мар-и? – Onlar memur değil **mi**+(dirler)?

• Пуллевре сказуемайӕн 3-мӕш сӕпат аффиксӕ тухса ӕкме пултарать. Тӕслӕхрен:

Айпи студент-и? – Aybî öğrenci **mi**(dir)?
 Огузхан хресчен мар. – Oğuzhan köylü değil(dir).
 Вӕсем җамрӕк мар-и? – Onlar genç değil **mi**(dirler)?

• Ыйтуллӕ предложенире ыйту татакӕ умӕн тӕракан сӕмахӕн юлашки сыпӕкне сасса хӕпартса (пусӕм туса) каламалла. Тӕслӕхсем:

Эсэ спортсмен-и? – Sen sporcu musun?
 Вӕл доктор-и? – O doktor mudur?
 Эпир чиновниксем-и? – Biz memur muyuz?

Хӕнӕхтарусем

1. Вулӕр, җавашла куҗарӕр.

Bu nedir? – Bu kapıdır. – O açık mı? – Evet, açıktır. – Ya pencere? – Pencere de açıktır.

Şu sınıf büyük müdür? – Hayır, büyük değildir. – Ya bu oda? – Bu oda da büyük değil, küçüktür.

Sen müdür müsün? – Hayır, müdür değilim. Öğrenciyim. – Osman da öğrenci midir? – Evet, o da öğrencidir.

Sen mühendis misin? – Değilim efendim. – Sporcu musun? – Sporcu da değilim. Subayım ben.

Siz köylü müsünüz? – Hayır. – Subay mısınız? – Hayır, ben öğretmenim.

Şu genç kız kim, öğrenci mi? – Evet, efendim, öğrencidir.

Aynur Hanım ihtiyar değil midir? – İhtiyardır. – Ya Ayşe Hanım? – O da genç değildir.

Mehmet pilottur, değil mi? –Tabi.

2. Җак сӕмахсене нумаилӕ хисепре калӕр: ӕгӕретмен, иҗҗи, кӕйлӕ, мӕдӕр, мӕхендис.

3. Точкӕсем вырӕнне кирлӕ аффикссем лартӕр.

Şu dolap... Osman da sporcu... Biz de memur... Siz genç değil... Ben köylü mü... O büyük... Siz işçi mi... Sen müdür değil mi...

4. Җак сӕмахсене пӕрреллӕ тата нумаилӕ хисепсенче сӕпатлӕр:

- 1) җирӕплетӕ аспектӕнче: ӕгӕретмен, доктор;
- 2) хирӕҗлев аспектӕнче: мӕхендис, кӕйлӕ;

- 3) җирәпләтү аспектәнче ыйтуллә формәра: işçi, müdür;
4) хирәсләв аспектәнче ыйтуллә формәра: sporcu, öğrenci.

5. Предложенисене хирәсләв аспектәнче тәвәр.

Bu tavandır. Şu döşemedir. Bu duvar sarıdır. Ben gencim. O Rustur. Sen müdürsün. Siz ihtiyarsınız.

6. Ыйтусене җирәпләтсе хуравләр.

Bu tahta mıdır? Kalem yeni mi? Şu defter midir? .Bu da kapı mı? Ayşe doktor mu? Bülent öğretmen midir? Ben öğrenci miyim? Sen işçi misin? Biz mühendis değil miyiz? Siz memur musunuz?

7. Ыйтусене хирәсләсе хуравләр:

Bu dolap beyaz mıdır? Aynur öğretmen midir? Cemile Hanım memur, değil mi? Nimet müdür müdür? Ben öğrenci değil miyim? O subay mı? Biz er miyiz?

8. Чәвашла кушарәр.

- Bu nedir?
- Bu mu? ... Defter.
- Aynur genç midir?
- Aynur mu? ... Gençtir o.
- Şu duvar mı?
- Değil.
- Mehmet subay mıdır?
- Değil, köylüdür.
- Şu ihtiyar adam Osman mı?
- Evet.
- Oğuzhan doktordur, değil mi?
- Değil efendim, öğretmendir.
- O ihtiyar mı?
- Hayır, o gençtir.

9. Туркәлла кушарәр.

Ku tetradь мар. Вәл ватә мар. Эсә те ватә мар. Вәл җамрәк. Эпә директор мар. Пүлём пысәк мар.

Вәл тухтәр-и? – Җук, вәл тухтәр мар, вәрентекен. Махмуд ёҗ сынни-и? – Җук, вәл чиновник. Эминне те директор-и? – Җапла. Эсә вәрентекен-и? – Җапла, эпә вәрентекен.

Эсә пәчәк мар. Вәл пысәк. Вәл офицер мар-и? – Җук. Эсә те, Айнур та җамрәк. Ку хула пысәк-и? – Җук, вәл пысәк мар, пәчәк. Леш урам сарлака-и? – Җапла, сарлака. Ку кәнеке җәнә-и? – Җук, җәнә мар.

Җәнә сәмахсем: **hayır** – җук, **adam** – сын, **hanım** – инке, **tabi** – паллах, җапла, **açık** – уҗә, **evet** – җапла, **sokak** – урам, **şehir** – хула, **geniş** – сарлака.

Пиллѣкмѣш урок – Beşinci Ders

Вырӑн падежӗ

Наречисем

Var, yok сӑмахсем

• Туркӑ чӗлхинче пурӗ ултӑ падеж. Вырӑн падежӗн форми **-da/ -de, -ta/ -te** аффикспа (чӑваш чӗлхинче: **-ta/-те, -pa/-пе, -че**) пулат. Аффиксӑн **-ta/ -te** варианчӗ янравсӑр хупӑ сасӑпа пӗтекен сӑмахсем ҫумне хушӑнать. Вырӑн падежӗн ыйтӑвӗсем: **nerede? – ӑҫта? мӗнре? kimde? – кабра?**

Nerede? – е, і, ӧ, ӱ > -de

а, і, о, u > **-da**

f, s, t, k, ç, ş, h, p > **-ta/-te**

– Ağaç nerede?

– Ağaç bahçede.

– O nerede?

– O okulda.

Тӗслӗхсем:

Ӑҫта?

пӗлӗмре – odada
сӗтел ҫинче – masada

шкафра – dolapta

урокра – derste

Кабра?

манра – bende

Огузханра – Oğuzhanda

Миҫере?

виҫӗре – üçte

• Нумайлӑ хисеп аффиксӗ, чӑваш чӗлхинчи пекех, падеж аффиксӗ умӗн тӑрат. Тӗслӗхсем:

Oda-lar (пӗлӗм-сем) – oda-lar-da (пӗлӗм-сен-че)

Dolar-lar (шкаф-сем) – dolar-lar-da (шкаф-сен-че)

• Вырӑн падеж форминчи хӑш-пӗр сӑмахсем, чӑваш чӗлхинчи пекех, наречи пек ҫӳреҫӗ:

Birgа (ку вырӑн) + da = bürada (кунта)

Şirgа (леш вырӑн) + da = şürada (лере)

Orgа (вӑл вырӑн) + da = örada (унта)

Nere (мӗнле вырӑн?) + de = nérede (ӑҫта?)

Ку тӗслӗхсенче ударени пӗрремӗш сыпӑк ҫине ӱкет. Хӑвӑрт каланӑ чух иккӗмӗш сыпӑкри уҫӑ сасӑ вӑйсӑр илтӗнет, пачах илтӗнемсен те пултарать.

• Вырӑн падеж форминчи ят сӑмахсем казуемӑй вырӑнӗнче ҫӳреме пултараҫӗ. Ун пек чух вӗсем сӑпат аффиксӗсене йышӑнаҫӗ. Тӗслӗхрен:

сирёплетү аспектёнче

Ben odadayım. (Эпё пўлёмре.)	Dersteyim. (Эпё урокра.)
Sen odadasın. (Эсё пўлёмре.)	Derstesin. (Эсё урокра.)
O odada(dır). (Вал пўлёмре.)	Derste(dır). (Вал урокра.)
Biz odadayız. (Эпир пўлёмре.)	Dersteyiz. (Эпир урокра.)
Siz odadasınız. (Эсир пўлёмре.)	Derstesiniz. (Эсир урокра.)
Onlar odada(dırlar). (Вёсем пўлёмре.)	Derste(dırlar). (Вёсем урокра.)

хирёслев аспектёнче

Ben odada değilim. (Эпё пўлёмре мар.)
Sen odada değilsin. (Эсё пўлёмре мар.)
O odada değil(dır). (Вал пўлёмре мар.)
Biz odada değilyiz. (Эпир пўлёмре мар.)
Siz odada değilsiniz. (Эсир пўлёмре мар.)
Onlar odada değil(dırlar). (Вёсем пўлёмре мар.)

сирёплетү аспектёнче (ытулла форма)

Ben odada mıyım? (Эпё пўлёмре-и?)
Sen odada mısın? (Эсё пўлёмре-и?)
O odada mıdır? (Вал пўлёмре-и?)
Biz odada mıyız? (Эпир пўлёмре-и?)
Siz odada mısınız? (Эсир пўлёмре-и?)
Onlar odada mıdırlar? (Вёсем пўлёмре-и?)

хирёслев аспектёнче (ытулла форма)

Ben odada değil miyim? (Эпё пўлёмре мар-и?)
Sen odada değil misin? (Эсё пўлёмре мар-и?)
O odada değil midir? (Вал пўлёмре мар-и?)
Biz odada değil miyiz? (Эпир пўлёмре мар-и?)
Siz odada değil misiniz? (Эсир пўлёмре мар-и?)
Onlar odada değil midirler? (Вёсем пўлёмре мар-и?)

• **Var, yok** сáмахсем, чáваш чёлхинчи пур тата сук сáмахсем пекех, сказуемáй ыра́нёнче чух кам е мён пуррипе суккине кáртаҗсё. Тёслёхсем:

Dolapta bir kitab var(dır). – Шкафра кёнеке пур.

Masada ne var(dır)? – Сётел синче мён пур?

Burada dolap yok mu? – Кунта шкаф сук-и?

Bugün kim yok(tur)? – Паян кам сук?

Bugün Osman yok(tur). – Паян Осман сук.

• Пуплевре виҗсёмёш сáпат аффиксне чылай чухне каламасáр хáвараҗсё:

Bu odada tahta yok. – Ку пўлёмре доска сук.

Burada kitap var mı? – Кунта кёнеке пур-и?

Sende defter yok mu? – Санра тетрадь сук-и?

• Туркă чĕлхинче, чăваш чĕлхинчи пекех, сăмах майлашăвĕнчи пăхăнăкан сăмахпа тĕп сăмах падеж тата хисеп енчен килĕше тăмаççĕ:

пысăк пўлĕм – büyük oda

пысăк пўлĕмсем – büyük odalar

пысăк пўлĕмсенче – büyük odalarda

• Хисепе пĕлтерекен сăмахсемпе сыхăннă чух ят сăмахсем, чăваш чĕлхинчи пекех, нумайлă хисеп аффиксне йышăнмаççĕ. Тĕслĕхрен:

Икĕ чўрече – iki pencere

Теміçe сын – birkaç kişi

Нумай кĕнеке – çok kitap

• Енчен те пĕр япала ятне теміçe пуллев пайĕнчен пуллă определенисем ăнлантараççĕ пулсан вĕсен йĕрки çакан пек: малтан кăтарту местоименийĕ, унтан хисеп ячĕ, юлашкинчен паллă ячĕ пулат. Тĕслĕхрен: *Bu iki küçük kız. – Ku ikē lēček хĕрача.*

Хăнăхтарусем

1. Текста вулăр, куçарăр.

Öğrenciler dersanededir. Sınıf büyük, geniş bir oda. Odada on beş masa ve otuz sandalye var. Masalarda defterler, kitaplar, kalemler var. Duvarda bir yazı tahtası var. Bugün sınıfta on dokuz öğrenci var. Biri yoktur. O hastadır.

2. Диалога вулăр, куçарăр.

– Ayşe, siz şimdi neredesiniz?

– Biz şimdi sınıftayız.

– Sınıf büyük mü, küçük mü?

– Sınıf büyük(tür).

– Bu nedir?

– O yazı tahtası(dır).

– Ya şu?

– O dolap(tır).

– Dolapta neler var?

– Orada kitap, defter ve kalemler var.

– Çok mu?

– Çok değil.

– Bugün derste kim yok(tur)?

– Ahmet yok.

– Şimdi dersanede kaç kişi var?

– Dersanede on bir öğrenci var.

U-45010

Национальная библиотека
Чувашской Республики

3. Çак ыйтусене хуравлар.

Öğrenciler nerededir? Sınıf büyük mü, küçük mü? Odada kaç masa var? Odada sandalye var mı, yok mu? Masalarda ne var? Bugün derste kaç öğrenci yok(tur)? Sınıfta dolap var mı? O dolapta neler var? Duvarda ne var?

4. Чăвашла куçарăр.

Bu oda geniş değil(dir). O ihtiyar köylü şimdi nerede(dir)? Şu genç öğretmen(dir). O yeni kitap dolapta(dir). Bu dersane büyük(tür). Şu küçük pencere açık mı? Öğrenciler burada(dir).

5. Точкăсем ыранне кирлă аффикссем хушăр.

Biz sınıf... Şimdi öğrenciler sokak... Sen ev... Siz nere... ? Sen memur... ? Ben öğrenci... Osman subay değil mi... ? Bugün bir öğrenci hasta... Onlar memur... Biz doktor mu... ? Sen kim... ?

6. Чăвашла куçарăр.

Evimiz üç odalı. Evimizde oturma odası, yatak odası, banyo, mutfak, tuvalet var. Oturma odasında masa, sandalye, kanepeler, televizyon, koltuk var. Yatak odasında yatak, elbise dolabı var. Mutfakta buzdolabı var.

7. Панă сăмахсене сăпатлар:

- 1) сирĕплетĕ аспектĕнче: büyük, odada
- 2) хирĕçлев аспектĕнче: genç, sınıfta
- 3) сирĕплетĕ аспектĕнче ыйтуллă формăра: küçük, evde
- 4) хирĕçлев аспектĕнче ыйтуллă формăра: müdür, derste.

8. Предложенисене хирĕçлев аспектĕнче калăр.

Ben dersteyim. Biz evdeyiz. Sen ihtiyarsın. Kitap dolaptadır. Biz beşiz. Siz üçünüz.

9. Предложенисене хирĕçлев аспектĕнче ыйтуллă формăра калăр.

Ben öğretmenim. (Ben öğretmen değil miyim?) Siz sporcusunuz. Sen öğrencisin. Şimdi buradadır. Siz derstesiniz. Masada kitap yok. Sende para var. Ayşe Hanım fabrikadadır. Sen sokaktasın.

10. Туркăлла куçарăр.

Пирĕн килте зал (лармалли, канмалли пўлĕм), сывăрмалли пўлĕм, кухня, ванна пур. Сирĕн пўлĕмре сĕтел, пукан пур-и? Кухняăра холодильник пур-и? Холодильникра мĕн пур? Сывăрмалли пўлĕмре тумтир шкафĕ пур-и? Залра диванпа кресло пур.

11. Диалога вулăр, чăвашла куçарăр.

Fatma: Merhaba Ayşe.

Ayşe: Merhaba Fatma.

Fatma: Bu ev sizin mi?

Ayşe: Evet bu ev bizim.

Fatma: Eviniz kaç odalı?

Ayşe: Üç odalı.

Usä kurmallı sämahsem: **fabrika** – фабрика, **ders** – урок, **kaç** – миҗе, **kişi** – җын, **birkaç** – темиҗе, **ev** – кил, **para** – укҗа, **bir** – пёрре, **iki** – иккё, **üç** – виҗҗё, **dört** – таваттă, **beş** – пиллёк, **altı** – улттă, **yedi** – җиччё, **sekiz** – саккăр, **dokuz** – тăххăр, **on** – вуннă, **yirmi** – җирём, **otuz** – вăтăр, **kırk** – хёрёх, **elli** – аллă, **altmış** – утмăл, **yetmiş** – җитмёл, **seksen** – сакăр вуннă, **doksan** – тăхăр вуннă, **yüz** – җёр, **şimdi** – халё, **hanım** – инке, **bugün** – паян, **oturma odası** – лармалли пўлём (зал), **yatak odası** – җывăрмалли пўлём, **banyo** – ванна, **mutfak** – кухня, **tuvalet** – туалет, **kanepe** – диван, **televizyon** – телевизор, **koltuk** – кресло, **elbise dolabı** – тумтир шкафё, **buzdolabı** – холодильник, **yatak** – вырăн.

Улттамёш урок – Altıncı Ders

Уçă сасăсен килёшёвё
Пару тата туху падежёсем
Инфинитив
Глаголăн хальхи вăхăчĕ

• Чăваш чĕлхинчи пекех, турккă чĕлхинчи сăмахсенче уçă сасăсен килёшёвё пур. Ку килёшÿ тăрăх, сăмахри уçă сасăсем пурте е малти ретрисем, е кайри ретрисем пулаççĕ.

Тĕслĕхсем: (тура), (сăмса), (тимёр), күçÿк(пĕчĕк)

• Сăмах тĕпĕ сÿмне аффиксем хушăнасси те çак йĕркепех пулса пырат, çемçe сăмах сÿмне çемçe аффикс, хытă сăмах сÿмне хытă аффикс хушăнать: *kalet+ler, oda+lar, ora+da, ev+de, müdür+dür.*

Уçă сасăсен килёшёвё çакан пек чух пăсăлат:

- 1) йышăннă сăмахсенче:
- 2) хутлă сăмахсенче:
- 3) хăш-пĕр турккă сăмахĕсенче:

• Пару падежĕн форми ударениллĕ **-al-e, -yal-ye** аффикс хушăннипе пулат (чăваш чĕлхинче: **-al-e**). Аффиксăн **-yal-ye** варианчĕ уçă сасăпа пĕтекен сăмахсем сÿмне хушăнать. Пару падежĕн ыйтăвĕсем: **nereye?** (ăçта?) **kime?** (кама?) мёне?

Moskova' ya (Мускава) müdüre (директора)

Buraya (кунта) oraya (унта)

Bana (мана) sana (сана)

Nereye? (ăçта?) derse (урока)

Туху падежĕн форми ударениллĕ **-dan/-den, -tan/-ten** аффикспа пулат. (Чăваш чĕлхинче: **-тан/-тен, -ран/-рен, -чен** аффикс.) Туху падежĕн ыйтăвĕсем: **kimden?** – камран? **neden?** – мёнрен? **nereden?** – аçтан? Тĕслĕхсем:

Dersten (урокран) dolaptan (шкафран)

Neden? (мёнрен?)

Buradan (кунтан) oradan (унтан)

Şuradan (перен) nereden? (ăçтан?)

• Турккă чĕлхинче инфинитив глагол тĕпĕ сÿмне ударениллĕ **-mak/-mek** аффикс хушăннипе пулат. Тĕслĕхсем:

Okumák (вула) öğreñtémek (вĕрен)

Yapmák (ту) kokuştámak (калаç)

• Хальхи вăхат форми глагол тĕпĕ сÿмне **-yor** аффикс тата сăпат аффиксĕсем хушăннипе пулат. Тĕслĕхсем:

Ben öğreñ(i)+yor+um. – Эпĕ вĕренетĕп.

Sen öğreñ(i)+yor+sun. – Эсĕ вĕренетĕн.

- O öğren(i)+yor.* – *Вал вѣренет.*
Biz öğren(i)+yor+uz. – *Эпир вѣренетпѣр.*
Siz öğren(i)+yor+sunuz. – *Эсир вѣренетѣр.*
Onlar öğren(i)+yor+lar. – *Вѣсем вѣренеѣѣ.*

• Енчен те глагол хупă сасăпа пѣтет пулсан сăмах тѣпѣе хальхи вăхăт аффиксѣ хушшине уѣ сасăсем кѣрсе лараѣѣ. Мѣнле уѣ сасă пуласси глаголăн юлашки сыпăкѣнчи уѣ сасăран килет. Тѣслѣхрен:

- O yar(i)yor.* – *Вал тавать.*
O çevir(i)yor. – *Вал кушарать.*
O konuş(u)yor. – *Вал калаѣать.*
O gör(ü)yor. – *Вал курать.*

• Хальхи вăхăт аффиксѣ хушăнсан глагол вѣѣнчи **а, е** уѣ сасăсем **ı, i** сасăсемпе ылмашаѣѣ. Тѣслѣхрен:

- Ben başlıyorum (başlamak).* – *Эпѣ пушлатăп.*
Ben diyorum (demek). – *Эпѣ тетѣп.*
Ben uyuorum (yemek). – *Эпѣ ѣиетѣп.*

• Предложенире сăпат местоименийѣсенчен пулă подлежащие каламасан та пултараѣѣ, мѣншѣн тесен вал сказуемăй форминчен паллă. Тѣслѣхрен:

Saat kaçta dersaneye giriyorsun? – *Эсѣ аудиторие миѣ сехетре кѣретѣн?*

Ханăхтарусем

1. Сказуемăйăн сăпат аффиксѣсене хушса калăр:

Siz nerede...? Oğuzhan öğretmen... . Nimet nerede...? Ben doktor... . Kitap sende Öğrenciler dersanede... . Biz genç... .

2. Ѣак сăмахсене сăпатлăр:

- 1) ѣирѣплетѣ аспектѣнче: genç, Rus;
- 2) хирѣѣлев аспектѣнче: dersanede, teneffüste;
- 3) хирѣѣлев аспектѣнче ыйтуллă формăра: kütüphanede, enstitüde.

3. Предложенисене хирѣѣлев аспектѣнче тăвăр.

Öğrenciler sınıftadır. Biz sokaktayız. O kitap bendedir. Harita duvardadır. Ben köylüyüm. Onlar şimdi enstitüdedir. Şu odada bir kimse var. Osman da subaydır. Ben memurum. Onlar kütüphanededirler.

4. Предложенисене хирѣѣлев аспектѣнче ыйтуллă формăра тăвăр.

Pencere açıktır. Kapı sarıdır. Ben subayım. Sen askersin. Onlar şimdi derstedir. Siz doktorsunuz. Yeni kitap sendedir. Kız şimdi sınıftadır. Bugün biz enstitüdeyiz.

5. Çак ыйту сәмахәсемпе пәреп предложени сырәр: каç, kim, kimde, kimden, nerede, ne, nereden, nereye.

6. Ыйтусене хуравләр.

Onlar derste ne yapıyor? Bugün ilk ders saat sekizde mi başlıyor? Siz Türkçe mi okuyorsunuz? Bu öğrenci enstitüde mi öğreniyor? O da Türkçe mi öğreniyor? Sen Çuvaşça mı konuşuyorsun?

7. Точкәсем вырәнне хальхи вәхәтри глаголсене лартәр.

İlk ders saat kaçta...? Ben enstitüde... Sen Türkçe mi...? O da türkçe... Biz de enstitüde... Sen kitap mı...? Siz kütüphaneye...

8. Скобкәри глаголсене хальхи вәхәт форминче тәвәр.

Siz ne (yapmak)? Nimet ne (çalışmak)? Ders sekizde (başlamak). Büz Türkçe (öğrenmek). Öğrenciler nece (konuşmak)? Öğrenciler kütüphanede ne (yapmak)? Ben enstitüde (okumak).

9. Предложенисене чәвашла кусарәр.

Sen gazete okuyorsun, değil mi? – Gazete ya! Şu sınıfta kaç öğrenci var? – Orada 10 öğrenci var. – Onlar ne yapıyorlar? – Şimdi mi? – Evet, şimdi. – Türkçe konuşuyorlar. Sende para az mı? – Çok değil. Sen Türkçe mi okuyorsun? Siz kütüphaneye mi gidiyorsunuz? Sen evden saat 7(yedi)de mi çıkıyorsun? – Hayır, 8'de. – Ya Aynur? – O da 8'de çıkıyor. Bugün ders var, değil mi? – Var ya! – Öğrenciler çok mu? – Az değil. Ben de Türkçe öğreniyorum, o da. Bugün sen de gidiyorsun, o da.

10. Текста вуләр, чәвашла кусарәр. Çавән евәрлә текст хатәрләр.

Ben evden saat 7'de çıkıyorum. Saat 8'de enstitüye geliyorum. İlk ders saat sekizde başlıyor, 10'da bitiyor. Teneffüs on beş dakika. Derste ben Türkçe öğreniyorum: okuyorum, Türkçeden Çuvaşçaya çeviriyorum, yazıyorum. Teneffüste ben kütüphaneye gidiyorum. Orada ben gazete okuyorum, konuşuyorum. Dersler üçte bitiyorlar. Eve saat dörtte dönüyorum.

11. Диалога вуләр, кусарәр. Çавән йышши диалог тәвәр.

Senin adın ne? (Sizin adınız ne?) – Benim adım Aybi.

Memnun oldum. – Ben de.

Sen nerede okuyorsun? – Ben Çuvaş Devlet Pedagoji Üniversitesinde okuyorum.

Hangi fakültede okuyorsun? – Çuvaş Filoloji Fakültesinde okuyorum.

Kaçıncı sınıftasın? – Üçüncü sınıftayım.

12. Вуләр, чәвашла кусарәр.

Mustafa evde midir? – Evet, evdedir. Evde ne yapıyor o? – Kitap okuyor. Auşe de evde mi? – Evet, evde. O ne yapıyor? – Çay içiyor. Sen ne yapıyorsun? – Ben de çay içiyorum. İbrahim ne

япıyor? – Yemek yiyor.(yemek)

Aynur doktor nereye gidiyor? – Hastaneye gidiyor.

Siz ne zaman eve gidiyorsunuz? – Şimdi. (Sonra.) Onlar ne zaman işe başlıyorlar? – Onlar yarın erkenden işe başlıyorlar.

Öğrenciler şimdi nereye gidiyorlar? – Öğrenciler şimdi dersaneye gidiyorlar.

Onlar orada ne yapıyorlar? – Onlar orada Türkçe öğreniyorlar: okuyorlar, Türkçeden Çuvaşçaya çeviriyorlar, yazıyorlar.

Öğrenciler teneffüste nereye gidiyorlar? – Kütüphaneye gidiyorlar. Kütüphanede onlar ne yapıyorlar? - Gazete okuyorlar.

Bugün nelir? – Bugün çarşambadır.

♦ *Пӗлсе тӑма!*

-**Са(-се), -ça(-че)** – наречи тӑвакан аффикс:

пе+се (мӗнле чӗлхепе?);

Türk+çe (туркӑлла; туркӑ чӗлхи), Çuvaş+ça (çавашла; çаваш чӗлхи),

Rus+ça (вырӑсла; вырӑс чӗлхи);

çocuk+ça (ачалла).

Усӑ курмалли сӑмахсемпе сӑмах пӗрлешӗвӗсем: **teneffüs** – тӑхтав, **konuşmak** – калаç, **okumak** – вула; вӗрен, **başlamak** – пуçла, **yapmak** - ту, **çıkılmak** – тух, **çalışmak** – ӗçле, **yazmak** – çыр, **öğrenmek** – вӗрен, **çevirmek** – куçар, **görmek** – кур, **götmek** – кай, **yarın** – ыран, **kimse** – кам та пулин, **çay** – чей, **içmek** – ӗç, **hastane** – больница, **ne zaman** – хӑш вӑхӑтра, хӑсан, **sınıf** – курс, **fakülte** – факультет, **erken** – ирех, **Çuvaş Devlet Pedagoji Üniversitesi** – Чӑваш патшалӑх педагогика университетӗ, **hangi** – мӗнле, хӑш, **kaçıncı** – миçемӗш, **üçüncü** – виççемӗш. **Bugün hangi gün? Bugün günlerden ne(dir)?** – Паян мӗн кун?

Çиччёмёш урок – Yedinci Ders

*Хальхи вӕхӕтри глаголӕн хирӕслев аспектӕ
Шут тата йӕрке хисеп ячӕсем*

• Глаголӕн хирӕслев аспектӕн форми ударенисӕр **-ma/-me** аффикспа пулатъ, вӕл глагол тӕпӕпе **-mak/-mek** аффикс кушшинче тӕратъ. Сӕмахра ударени **-ma/-me** аффикс умӕнхи сыпӕк ӕине ӕкет. Тӕслӕхсем:

*Girmek (кӕр) gir+me+mek (ан кӕр)
Konusmak (калаӕ) konuş+ma+mak (ан калаӕ)*

• Хальхи вӕхӕт форминче **-ma/-me** аффиксри **a, e** сасӕсем умӕнхи сыпӕкри уӕӕ сасӕпа пӕрпекленеӕӕ, аффикс тӕватӕ вариантлӕ пулатъ: **-mi, -mî, -mu, -mü**.

Тӕслӕхрен:

*oku+ma+mak (ан вула)
Ben okumu+yorum. (Эпӕ вуламастӕп).
Sen okumu+yorsun. (Эсӕ вуламастӕн).
O okumu+yor. (Вӕл вуламасть).
Biz okumu+yoruz. (Эпир вуламастӕр).
Siz okumu+yorsunuz. (Эсир вуламастӕр).
Onlar okumu+yorlar. (Вӕсем вуламаӕӕ).*

öğrenmemek

*Ben öğrenmi+yorum. (Эпӕ вӕрӕнеместӕп).
Sen öğrenmi+yorsun. (Эсӕ вӕрӕнеместӕн).
O öğrenmi+yor. (Вӕл вӕрӕнемест).
Biz öğrenmi+yoruz. (Эпир вӕрӕнеместӕр).
Siz öğrenmi+yorsunuz. (Эсир вӕрӕнеместӕр).
Onlar öğrenmi+yorlar. (Вӕсем вӕрӕнеместӕ).
Dönmüyör. (Вӕл таврӕнмасть.) Konuşmuyorum. (Эпӕ
калаӕмастӕп.)*

• Хирӕслев аспектӕнчи глаголӕн ыйту формисем ят сӕмахсенни евӕрлех пулаӕӕ. Виӕӕмӕш сӕпатра ӕеӕ уйрӕмлӕх пур: глагол форминче нумайлӕ хисеп аффиксӕ ыйту татӕкӕ умӕн тӕратъ. Тӕслӕхрен: *Onlar öğrenci mi(dirler)? Onlar okumuyor(lar) mi? Onlar okumuyor mu?*

Ыйтуллӕ предложенире сӕпатсем тӕрӕх ыйту татӕкӕ ӕеӕ улшӕнатъ, хирӕслев аспектӕнчи глагол форми улшӕнмасть:

*Ben çıkmıyör muym? (Эпӕ тухмастӕп-и?)
Sen çıkmıyör musun? (Эсӕ тухмастӕн-и?)
O çıkmıyör mi? (Вӕл тухмасть-и?)
Biz çıkmıyör muym? (Эпир тухмастӕр-и?)
Siz çıkmıyör musunuz? (Эсир тухмастӕр-и?)
Onlar çıkmıyörler mi? (Вӕсем тухмаӕӕ-и?)*

• Предложенире пёр йышши сказуемәсем темиҫе пулсан сәпат аффиксә юлашкинчен тәраканни сүмне ҫеҫ хушәнма пултарать: *Enstitüden çıkıyor, otobüse biniyor, eve gidiyoruz.* (Эпир университетран тухатпәр, троллейбус сине ларатпәр, киле каятпәр.)

• Йёрке хисеп ячәсем шут хисеп ячәсем сүмне тәватә вариантлә **-(ı)ncı/-(i)nci/-(u)ncu/-(ü)ncü** аффикс хушәннипе пулаҫсә. Тәсләхрен: *bir + inci = birinci* (пёрремәш), *üç + üncü = üçüncü* (виҫсәмәш), *altı + ncı = altıncı* (улттәмәш), *dört + üncü = dördüncü* (тәваттәмәш), *üç yüz seksen yedinci* (виҫсәр сакәрвун сиччәмәш). Ку аффикс хисепе пәлтерекен ытти хәш-пёр сәмах сүмне те хушәнма пултарать: *каҫ?* (миҫе?), *каҫıncı?* (миҫемәш?)

Хәнәхтарусем – alıştırmalar

1. Турккәлла куҫарәр.

– Сывә-и, Ахмет! Мәнле пурәнатән?

– Тавтапуҫ, аванах-ха. Эсә вара мәнле?

– Эпә те аванах-ха. Эсә аҫта каятән?

– Эпә-и?

– Эсә ҫав!

– Института.

– Унта мән тәватән?

– Вёренетәп.

– Мән вёренетән?

– Турккә чөлхи.

– Пёрремәш урок миҫере пусланать? Саккәрта-и?

– Ҫук, тәххәрта.

– Паян турккә чөлхи пур-и?

– Пур.

– Миҫе сехет?

– Икә сехет.

– Ку урокра эсир мән тәватәр?

– Вулатпәр, ҫыратпәр, куҫаратпәр, калаҫатпәр.

2. Ыйту татәкәпе уә курса ыйтуллә предложенисем тәвәр.

Sen öğretmensin. (Sen öğretmen misin?) Siz enstitüdesiniz.

Biz müdürüz. Ders saat onda başlıyor. Aynur Hanım öğretmendir.

Enstitüde kütüphane var. Biz Türkçe öğreniyoruz. Öğrenci sınıftadır.

3. Ыйту сәмахәсемпе уә курса ыйтуллә предложенисем тәвәр.

Defter masadadır. Sen öğretmensin. Öğrenciler sınıfa gidiyorlar.

Biz Türkçe konuşuyoruz. Siz gazete okuyorsunuz. Bugün beş ders var. Enstitüde okuyoruz.

4. Чәвашла куҫарәр.

Sen Türkçe öğrenmiyorsun. Siz konuşuyorsunuz. O teneffüste dersaneden çıkmıyor. Şimdi Çuvaşçadan Türkçeye çevirmiyoruz.

5. Точкәсем ыраңне кирлә аффиксем лартәр.

Onlar bugün gelmiyor ... Siz Arapça yazmıyor ... Biz bugün oraya gitmiyor... Siz Türkçe öğrenmiyor ... Sen konuşmuyor ...

6. Предложенисене сирәплетү форминче тәвәр.

O oturuyor.(O oturuyor.) Onlar evden çıkmıyorlar. Ben okumuyorum. Sen bakmıyorsun. Biz buradan gitmıyoruz. Siz çalışmıyorsunuz.

7. Скобкәри глаголсене хальхи вәхәт форминче тәвәр.

Biz (okumak)? Onlar bir şey (yapmamak). Siz Arapça (konuşmamak). Sen eve (gitmemek). Ben üniversitede (okumamak). Dersler (bitmemek). Onlar şimdi sınıfa (girmemek).

8. Предложенисене хирәслев форминче тәвәр.

Biz üniversiteye gidiyoruz. Oraya kimse gitmiyor. Teneffüste koridora çıkıyorlar. Çocuk okuyor. Sen Türkçe öğreniyorsun.

9. Чәвашла кушарәр.

Dersler bitiyor mu? Sen Türkçe konuşuyor musun? Siz Türkçeden bir şey çeviriyor musunuz? Dersler başlıyor mu? Sen Türkçe konuşuyor musun?

10. Ыйтуллә предложенисене вәсләр.

Onlar çıkıyor...? (Onlar çıkıyor mudurlar?) Ders başlıyor ...? Siz bugün okula gidiyor ...? Sen Türkçe öğreniyor ...? Siz derste Türkçeye çeviriyor ...?

11. Ыйтуллә предложенисене төсләхри пек йөркеләр.

Тәсләх: O eve (dönmek)? – O eve dönüyor mudur?

Siz Türkçe (konuşmak)? Siz teneffüste koridora (çıkılmak)? Sen (çalışmak)? Sen eve (gitmek)?

12. Диалога вуләр, чәвашла кушарәр.

Ayşe: İyi günler Tahir.

Tahir: İyi günler Ayşe.

Ayşe: Bugün günlerden ne?

Tahir: Bugün Cuma.

Ayşe: Yarın günlerden ne?

Tahir: Yarın cumartesi.

Ayşe: Dün günlerden neydi?

Tahir: Dün günlerden perşembeydi.

13. Шут хисеп ячәсем сүмне -(i)nci аффиксән кирлә вариантне хушса йөрке хисеп ячәсем тәвәр, чәвашла кушарәр.

Otuz beş, on üç, yüz dokuz, yirmi iki, kırk dört, elli yedi, otuz sekiz, yedi yüz kırk üç, sekiz yüz elli yedi, altı yüz yirmi yedi, beş yüz altmış.

◆ Пәлсе тәма!

Saat kaç? – Миҗе сехет? Вәхәт мән чухлә?

Saat kaçta? – Миҗе сехетре? Миҗере?

Ne zaman? – Хәш вәхәтра? Хәҗсан?

Җәнә сәмахсем: **yemek** – апат, **yemek** – җи, **oturmak** – лар, **iş** – ёҗ (яп. ячё), **bitmek** – пёт, **demek** – кала, **girmek** – кёр, **bakmak** – пәх, **almak** – ил, **vermek** – пар, **dinlemek** – итле, **pazartesi** – тунтикун, **salı** – ытларикун, **çarşamba** – юнкун, **perşembe** – кёҗнерникун, **cuma** – эрнекун, **cumartesi** – шәматкун, **pazar** – вырсарникун, **dün** – ёнер, **yarın** – ыран.

Саккӓрмӓш урок – Sekizinci Ders

Камӓнлӓх форми

Sonra, evvel (ӓnce) хыҫ сӓмахсем

Сӓпат местоименийӓсем

1. benim (манӓн) bizim (пирӓн)
2. senin (санӓн) sizin (сирӓн)
3. onun (унӓн) onların (вӓсен)

• Туркӓ чӓлхинче, чӓваш чӓлхинчи пекех, япала камӓн е мӓнӓн пулнине тӓрлӓрен палӓртма пулать:

Морфологи мелӓпе. Сӓмах тӓпӓ ҫумне камӓнлӓх аффиксӓсем хушнипе япала камӓн пулнине палӓртма пулать. Ку аффикссем ударениллӓ, вӓсем, ытти чылай аффикссем пекех, уҫӓ сасӓсен килӓшӓвне пӓхӓнаҫҫӓ. Тӓслӓхрен:

babam (манӓн аттем) *babamız* (пирӓн аттемӓр)

baban (санӓн аҫу) *babanız* (сирӓн аҫӓр)

babası (унӓн ашшӓ) *babaları* (вӓсен ашшӓ)

evim (манӓн килӓм) *evimiz* (пирӓн килӓмӓр)

evin (санӓн килӓ) *eviniz* (сирӓн килӓр)

evi (унӓн килӓ) *evleri* (вӓсен килӓ)

köyüm (манӓн ялӓм) *köyümüz* (пирӓн ялӓмӓр)

köyün (санӓн ялу) *köyünüz* (сирӓн ялӓр)

köyü (унӓн ялӓ) *köyleri* (вӓсен ялӓ)

Камӓнлӓх формин сӓпат аффиксӓсем

Сӓпатсем	Уҫӓ сасӓсем хыҫҫӓн			
	Пӓр.хисеп	Тӓслӓхсем	Нум. хисеп	Тӓслӓхсем
1 сӓпат	-m	<i>babam</i>	-mız, -miz, -muz, -müz	<i>babamız</i>
2 сӓпат	-n	<i>baban</i>	-nız, -niz, -nuz, -nüz	<i>babanız</i>
3 сӓпат	-sı, -si, -su, -sü	<i>babası</i>	-ları, -leri	<i>babaları</i>
	Хупӓ	сасӓсем	хыҫҫӓн	
1 сӓпат	-im, -im, -um, -üm	<i>evim</i>	-imiz, -imiz, -umuz, -ümüz	<i>evimiz</i>
2 сӓпат	-in, -in, -un, -ün	<i>evin</i>	-iniz, -iniz, -unuz, -ünüz	<i>eviniz</i>
3 сӓпат	-i, -i, -u, -ü	<i>evi</i>	-ları, -leri	<i>evleri</i>

Синтаксис мелӓпе: *bizim Aynur* (пирӓн Айнуp), *sizin Osman* (сирӓн Осман)

Морфологипе синтаксис меләпә. Тәсләхрән:

*benim appet (манән аннем) bizim annemiz (пирән аннемёр)
senin appet (санән аннү) sizin anneniz (сирән аннёр)
onun annesi (унән амәшә) onların anneleri (вәсен амәшә)*

Сәпат местоименинине шухәш тәләшәнчен паләртсарах каланә чух әна камәнләх аффиксәсәр усә курма юрамасть. Тәсләхрән: *Benim babam geliyor. – Манән аттем килет (санән мар).*

Нумайлә хисеп аффиксә камәнләх аффиксә умән ырнаҗать, падеж аффиксәсем – ун хыҗсән:

Kitaplarım (манән кәнекемсем), odamda (манән пүлёмёмре), derslerin (санән урокусем), evinizden (сирән килёртен)

• **Sonra (хыҗсән), evvel (önce) (умән) хыҗ сәмахсем**

Тәсләхсәм: *ilk dersten sonra (пёрремеш урок хыҗсән), senden sonra (сан хыҗсән), saat beşten sonra (пиләк сехет хыҗсән).*

Тәп падежри япала ячә хыҗсән тәнә чух **sonra** хыҗ сәмах ёс мән чухлә вәхәтран пулнине пәлтерет. Тәсләхрән: *dört dakika sonra (тәватә минутран, тәватә минут хыҗсән), üç gün sonra (виҗә кунтан, виҗә кун хыҗсән), yedi ay sonra (сичә уйәхран, сичә уйәх хыҗсән).*

evvel (önce) хыҗ сәмахсем туху падежәнчи япала ячә хыҗсән тәнә чух **умән, малтан** пәлтерешлә: **teneffüsten önce (evvel)** (тәхтав умән, тәхтавччен), **bizden önce** (пирән умән, пирәнччен). **Biz dersaneye öğretilenden önce (evvel) giriyoruz.** (Эпир аудиторине вёрентекентен малтан кёретпёр.)

Тәп падежри япала ячә хыҗсән тәнә чух **evvel (önce)** хыҗ сәмахсем **каялла** пәлтерешлә: **bir saat önce (evvel)** (пёр сехет каялла), **üç hafta önce (evvel)** (виҗә эрне каялла). **ilk dersten dört dakika önce (evvel)** (пёрремеш урокчен тәватә минут маларах)

Önce (evvela) Nimet okuyor, sonra ben. (Малтан Нимет ыулать, кайран элә.)

Alıştırmalar

1. Сәмах майлашәвәсене чәвашла куҗарәр.

Bizim subayımız, senin kızın, onun kitabı, onların pilotları, sizin öğreniniz, onun babası, senin kalemin, sizin defteriniz, benim çocuğum, sizin kitabınız, senin odan.

2. Чәвашла куҗарәр.

Derslerden sonra kütüphaneye gidiyoruz. Önce Osman çıkıyor, sonra ben. Onlar önce okula gidiyorlar. Ben ondan iki gün evvel dönüyorum. Önce sen okuyorsun, sonra ben. Ben sınıftan senden sonra çıkıyorum.

3. Панă тѣслѣхпе усă курса сăмах майлашăвѣсем тăвăр.

Тѣслѣх: *öğrencim – benim öğrencim*

Kızımız, penceresi, köylüleri, sandalyem, okullarımız, fabrikaları, kütüphaneleriniz.

4. Чăвашла куçарăр.

Benim defterim nerede? Şu ev bizimdir. Babanız ihtiyar değildir. Kitabın bendedir. Masamız yenidir. Saatim dolaptadır. Kitabı yoktur. Doktorsunuz kimdir? Evimizde telefon var. Bu kalem benimdir. Çanta senin, değil mi? Kızların okuyor mu? Kitabı yoktur. Dersimiz sekizde başlıyor. Kutusu buradadır.

5. Туркăлла куçарăр.

Ku ялта больница пур. Леш урамра шул пур. Ку хулара автобуссем пур. Ку ын вѣрентекен. Ку урам сарлака. Ку хулара трамвай ык. Ку аудиторие сакăр студент тата пѣр вѣрентекен пур. Ку хулара кинотеатрсем сахал мар.

6. Чăвашла куçарăр.

– Bu köyde orta okul var mı? – Hayır, bu köyde orta okul yoktur, ilk okul vardır, köy çok küçüktür. – Sen neredesin? – Ben okuldayım. – Sen evde misin? – Hayır, ben evde değilim. – Postane bu sokakta mıdır? – Hayır, postane başka bir sokaktadır. – Öğrenciler sınıfta mıdır? – Evet, öğrenciler sınıftadır. – Mehmet burada mıdır? – Hayır, Mehmet burada değildir. – Ali evde midir? – Ali sinemadadır.

7. Ыйтусене хуравлăр.

İkinci ders saat kaçta başlıyor? (On dakika sonra.) Kaçınıc dersten sonra eve gidiyorsunuz? Öğretmen kimden önce sınıftan çıkıyor? Kaç dakika sonra eve dönüyorsunuz? İki saat sonra ne yapıyorsunuz? Sen ne zaman gidiyorsun? Sonuncu ders ne zaman bitiyor?

8. Чăвашла куçарăр.

Sen ne yapıyorsun? – Ben çalışıyorum. – Sen nerede çalışıyorsun? – Ben bir üniversitede çalışıyorum. – Ben sabah erken üniversiteye gidiyorum, orada 8 saat çalışıyorum, akşam üniversiteden çıkıyorum ve eve dönüyorum. – Üniversite nerededir? – Üniversite uzak değil, bu sokaktadır.

Aynur nerede çalışıyor? – Bir atölyede çalışıyor. O atölyeye sabah erken gidiyor, atölyede 8 saat çalışıyor, akşam atölyeden çıkıyor ve eve dönüyor. – Atölye uzak mıdır? – Hayır, atölye uzak değil, bu sokaktadır.

Osman nerede yaşıyor? – Osman Edirne'de yaşıyor. – O nerede oturuyor? – O büyük bir apartmanda oturuyor. – Osman doktor mudur? – Hayır, o doktor değil, öğrencidir. – Osman nerede okuyor? – Osman orta okulda okuyor. Orta okul uzak mıdır? – Evet, orta okul uzak.

9. Турккӱлла куҗарӱр.

- Эсир ку урокра мӱн тӱватӱр? Куҗаратӱр-и?
- Ҷук, куҗармастпӱр. Калаҗатпӱр.
- Мӱнле? Турккӱлла калаҗма җӱмӱл-и?
- Хальлӱхе йывӱр.
- Эсир мӱнле калаҗатӱр? Вӱрентекен сире ыйту парать, эсир хурав паратӱр, җапла мар-и?
- Паян иккӱмӱш урокра эсир мӱн тӱватӱр. Вулатӱр-и, куҗаратӱр-и?
- Чӱвашларан куҗаратпӱр.
- Эсӱ мӱнле куҗаратӱн (хӱвӱрт е хуллаен)?
- Хӱвӱрт куҗармастӱп. Йывӱр.
- Уроксем хыҗҗӱн эсӱ аҗта каятӱн?
- Киле.

10. Текста вулӱр, чӱвашла куҗарӱр.

Enstitüde

Saat 8.30 da bütүн öğrenciler sınıftadır.

Birinci derste Türkçe okuyoruz. Bazı öğrenciler hata yapıyor. Ama bugün yanlışlar çok değil. Öğretmen bizden memnun(dur).

Sonra Türkçeden Çuvaşçaya çeviriyoruz. Alıştırımlar kolaydır, onun için çabuk yapıyoruz. Ama Çuvaşçadan Türkçeye çevirmek şimdilik zor. 45 dakika ne çabuk geçiyor! Gene zil çalıyor. Teneffüs.

Teneffüste bazı öğrenciler kütüphaneye gidiyor, oradan yeni gazete alıyor, okuyorlar.

İkinci derste 10-15 dakika yazıyoruz, sonra da konuşuyoruz. Öğretmen bize sorular soruyor, biz bunlara cevap veriyoruz. Ama şimdilik Türkçe konuşmak kolay değil. Onun için biz yavaş konuşuyoruz.

Ders bitiyor. Öğretmen bize: Hoşça kalın! diyor. Biz de ona: Güle güle! diyoruz.

11. Точкӱсем вырӱнне камӱнлӱх аффиксӱсене лартӱр.

Bizim üniversite... büyüktür. Senin baba... köye gidiyor. Benim saat... pek güzel. Bugün sizin kaç ders... var? Onun kitap... yok mu? Onun baba... müdürdür. Senin kız... nerede okuyor? Sizin anne... çalışıyor mu? Onların ev... şuradadır. Onların kaç defter... var?

12. Турккӱлла куҗарӱр.

Вӱсен шкафӱнче нимӱн те җук. Санӱн ручку манӱн сӱтелте. Вӱсен пӱлӱмӱнче кам пур? Манӱн сӱтелӱм җинче пӱр кӱнеке тата темиҗе тетрадь пур. Сирӱн кӱнекӱр аҗта? Унӱн сумки пукан җинче. Манӱн сехетӱм сӱтел җинче. Пирӱн сӱтелӱмӱр җӱнӱ. Унӱн хӱрӱ еҗлемест. Сирӱн хӱрӱр вӱрент-и? Вӱсен килӱнче телефон җук.

Усă курмалли сăмахсем: **bütün** – пĕтĕм, **gene** – каллех, **memnun** – кăмăллă, **beraber** – пĕрле, **uyumak** – ҫывăр, **gülmek** – кул, **gezme** – ирт, **bilmek** – пĕл, **sabahleyin** – ирхине, **akşamleyin** – каҫхине, **çoktan** – нумайранпа, тахҫанах, **niçin** – мĕншĕн, **biraz** – темиҫе, **bazan, bazen** – хăш-пĕр чух, **yazmak** – ҫыр, **apartman** – нумай хутлă ҫурт, **uzak** – инҫе, **atölye** – ателье, **mağaza** – лавкка, магазин, **bazı** – хăш-пĕр, **kolay** – ҫамăл, **yavaş** – хуллен, **çabuk** – хăвăрт, **geçmek** – ирт, **şimdilik** – хальлĕхе, **yanlış** – йăнăш, **zor** – йывăр, **artık** – ĕнтĕ, **soru sormak** – ыйту пар, **cevap vermek** – хурав пар, хуравла, **derse çalışmak** – урок ту, **ilk okul** – пуçламăш школ, **orta okul** – вăтам школ, **başka** – урăх, **tramvay** – трамвай, **onun için** – ҫавăнпа.

Тӕххӕрмӕш урок – Dokuzuncu Ders

*Ыйтуллӕ предложенисенчи сӕмахсен йӕрки
İle хыс сӕмах*

• Ыйтуллӕ предложенисенче ыйту сӕмахӕ (чӕваш чӕлхинчи пекех) казуемӕй умӕнче пулатъ. Тӕслӕхрӕн:

Bu çocuklar nereye gidiyorlar? – Ку ачасем ӕста каясӕ?

Bu insan nereden geliyor? – Ку сын ӕстан килет?

Mehmet nerede çalışıyor? – Мехмет ӕста ӕслет?

Siz evden ne zaman gidiyorsunuz? – Эсир килтен хӕсан каятӕр?

• Ыйту татӕкӕ предложенире шухӕш тӕшши пулакан сӕмах хысӕн тӕратъ (чӕваш чӕлхинче вара ыйту татӕкӕ казуемӕй хысӕн, шухӕш тӕшши пулакан сӕмахӕ казуемӕй умӕн вырнасать). Тӕслӕхрӕн:

Doktor mu geliyor? – Тухтӕр килет-и?

Eve mi gidiyorsun? – Эсӕ киле каятӕн-и?

Okuldan mi dönüyorsun? – Эсӕ шкултан таврӕнатӕн-и?

Ahmet İzmir'de mi bulunuyor? – Ахмет Измирте пулатъ-и?

*Mustafa Bursa'dan İstanbul'a mı dönüyor? – Мустафа
Бурсаран Стамбула таврӕнать-и?*

• **İle** хыс сӕмаха хӕй умӕн тӕракан сӕмахпа пӕрле те, уйрӕм та сырасӕ. Пӕрле сырнӕ чух вӕл икӕ вариантлӕ пулатъ: уӕа сасӕсем хысӕн – **-yla(-yle)**, хупӕ сасӕсем хысӕн – **-la(-le)**. Тӕслӕхрӕн: *Hasan'la (Hasan ile) – Хасанпа, arkadaşıyla (arkadaş ile) – култашпа.*

İle хыс сӕмах тӕп падежри япала ячӕ, камӕнлӕх падежӕнчи сӕпат тата кӕтарту местоименийӕсем хысӕн пулма пултарать. Ку хыс сӕмах темиӕе пӕлтерӕшпе палӕратъ:

– ӕс хатӕрне палӕратъ:

– *Neyle yazıyorsun? – Эсӕ мӕнпе сыратӕн?*

– *Kalemle (kalem ile) yazıyorum. – Эпӕ ручкӕпа сыратӕп.*

– ӕсе кампа тунине кӕтартать:

– *Oğuzhan'la (Oğuzhan ile) konuşuyorum. – Эпӕ Огузханпа каласатӕп. Ali'yle (Ali ile) dönüyorum. – Эпӕ Алипе таврӕнатӕп.*

İle хыс сӕмах сыпантару функцине те пурнӕслатъ: *Öğretmen ile öğrenciler dersanededir. – Вӕрентекенпе студентсем аудиторинче.*

Alıştırmalar

1. Диалога вулӕр, чӕвашла кусарӕр.

– Merhaba, Aynur. Nasılsın, iyi misin?

– Teşekkür ederim, iyiyim. Sen?

– Ben de iyim... Ne var, ne yok?

- Yeni bir şey yok.
- Dersler nasıl geçiyor? Her şey yolunda mu?
- Yolunda. Öğretmen bizden memnun. Güzel, diyor.
- Bugün derste yazıyor musunuz?
- Arapça yazmak zordur, onun için her gün 25 30 dakika yazıyoruz.
- Sonra da konuşuyorsunuz tabi, değil mi?
- Konuşuyoruz, konuşuyoruz ama, pek yavaş. Her şey yeni.
- Tabi! Türkçe daha kolay, ama biz de şimdilik çabuk konuşamıyoruz.
- Hata yapıyorsunuz demek?
- Evet. Bazı alıştırmalar çok zor.
- Öğretmen size çok mu soru soruyor?
- Pek çok! Her öğrenci 8-10 soruya cevap veriyor. Bir grupta da 6 kişi var.
- Bugün kaç dakika konuşuyorsunuz?
- 35-40 dakika. Ama bazı günler tam iki saat konuşuyoruz.
- Ne güzel! Çok yazmıyorsunuz da onun için.
- Tabi, Türkçe yazmak kolay.
- Bugün bütün gün enstitüdesin, değil mi?
- Hayır, dersten sonra eve gidiyorum.
- Akşam kütüphanedesin tabi?
- Evet.
- Ne zaman geliyorsun?
- Saat 8'de oradayım artık.
- Demek, derslere beraber çalışıyoruz?
- Tabi ya!
- Allahaismarladık.
- Güle güle.

2. Сказуемәйсенә хирәсләв аспектәнчә тәвәр.

Türkçeyi çabuk konuşuyorum. Öğretmen benden memnundur. Bütün alıştırmayı yazıyorum. Yavaş çalışıyorsunuz. Saat üçte eve gidiyorum. Kütüphaneden kitap alıyorum. Bu akşam derse çalışıyorum.

3. Сказуемәйсенә хирәсләв аспектәнчә ыйтуллә формәра тәвәр.

Saat üçte zil çalıyor. Bu kitaptan memnunum. Ondan soruyorsun. Lena hata yapıyor. Yavaş konuşuyorum. Mehmet yeni gazete okuyor. Dersaneyeye beraber gidiyoruz.

4. Ыйтусенә хуравләр.

Şimdi Çuvaşçadan mı çeviriyorsunuz? Kütüphaneden buraya mı geliyorsunuz? Bana mı soruyorlar? Kitap mı yazıyorsunuz? Türkçe güç mü? Tatarca kolay mı? Teneffüste Çuvaşça mı konuşuyorlar? Bundan sonra eve mi gidiyorsunuz? Şimdi sınıfta

kimse var mı? Bize mi soruyorsunuz? Yeni bir şey var mı? Bu alıştırmaya kolay mı? Zil çalıyor mu? On dakika sonra kütüphaneye mi gidiyor? Sonra koridora çıkıyor muyuz?

5. Текста вулӑр, чӑвашла куҫарӑр.

Ailemiz.

Bizim ailemiz epey kalabalıktır. 6 kişiden ibarettir.

Babam köylüdür. Annemle beraber İzmir'e yakın bir köyde oturuyorlar. Babam artık epey ihtiyar(dır). 63 yaşında(dır). Ama hâlâ bahçede çalışıyor.

Annem de genç değil(dir). 58 yaşında(dır). Evde pek çok işi var, kızkardeşim ile beraber bunlara bakıyor.

Kızkardeşim evli(dir). Onun kocası tüccar(dır). Üç buçuk yaşında bir oğulları var.

Ağabeyim subay(dır). 38 yaşında(dır). Çoktandır, evli(dir). 3 çocuğu var. Şimdi onlar İzmir'de oturuyorlar, çünkü ağabeyim bir gemide çalışıyor. Karısı ilk okulda öğretmen(dir).

Kardeşim genç(tir). Bekâr(dır). İstanbul'da oturuyor. Üç senedir bir fabrikada teknisyen olarak çalışıyor. Kardeşim mühendis olmak istiyor, onun için de akşamları enstitüye devam ediyor.

Benim bir ablam da var. Şimdi iki çocuğu ile beraber Ankara'da oturuyor. Bir hastanede doktor(dur).

Benim adım Oğuzhan. 30 yaşındayım. Ailem üç kişiden ibaret: karım, kızım ve ben. Biz Edirne'de oturuyoruz. Bizim güzel bir evimiz var. Kızımız küçük(tür), 3 yaşında(dır).

6. Сказуемӑйсене сирӗплетӗ аспектӗнче тӑвӑр.

Bazı öğrenciler çalışmıyorlar. Şef sizi sormuyor. Bir şey okumuyorum. Sen hata yapmıyorsun. Derste çok yazmıyorsunuz. Benden sormuyor. Çuvaşçadan Türkçeye çevirmek zor değildir. Bu akşam eve gitmiyorum.

7. İле хыҫсӑмаха кӗске формӑна улӑштарӑр.

Öğretmeniniz kimin ile (kiminle) kütüphaneye gidiyor? Bu genç kız ile beraber mi okuyorsunuz? Hayır, onun ile değil, Hasan ile beraber okuyorum. Okula trolleybüs ile mi geliyorsunuz? Hayır, otobüs ile. Kurşunkalemin ile ne yapıyorsun? Baba ile kız Türkçe konuşuyorlar. Annesi ile beraber saat dokuzda geliyor. Sizin ile beraber mi çalışıyor?

8. Ыйтусене хуравлӑр.

İkinci ders ne zaman başlıyor? Bu akşam bana geliyor musunuz? Dördüncü ders saat kaçta bitiyor? Nasılsınız? Bütün gün çalışıyor musunuz? Şimdilik burada mısınız? Her öğrenci mi çeviriyor? Bugün dersler çabuk mu geçiyor? Derslere ne zaman çalışıyorsunuz?

9. Туркәллә кусарәр.
 – Эсир мән ятлә?
 – Лена ятлә.
 – Эсир миҗе җулта?
 – 21 җулта.
 – Эсир ёҗслетёр-и?
 – Җук, институтра вёренетёл.
 – Института хәҗан пётеретёр?
 – Кәҗал.
 – Эсир аҗта пурәнатәр?
 – Шупашкарта.
 – Сирён хваттер пысәк-и?
 – Питё пысәк мар. Икё пүлёмлө.
 – Вәл миҗемёш хутра?
 – Тәваттәмёшёнче.
 – Сирён аҗра ёҗслет?
 – Вәл фабрикара инженер.
 – Аннёр вара?
 – Аннем халё ёҗлемест.

♦ *Пёлсе тәма!*

-li/-lil/-lu/-lü аффикс паллә ячёсемпе япала ячёсем тәвать:

- 1) tuz+lu – тәварлә;
 uç oda+lı – виҗё пүлёмлө;
 - 2) köy+lü – хресчен (ял җынни);
 şehir+li – хула җынни;
 pere+li – аҗсти? (хәш вырәнти җын?)
 Şuraşkar+lı – Шупашкар җынни;
 enstitü+lü – институт студёнчө.
- çı/-çil/-cıl/-ci аффикс япала ячёсем тәвать:
 kitap+çı – кёнеке сутакан җын (кёнекеҗө)
 saat+çı – сехет юсакан җын (сехетҗө)
 gemi+ci – кимёпе җүрекен җын (кимёҗө)

Усә курмалли сәмахсем: **dost** – тус, **pek** – питё, **tüccar** – сутуҗә, **yer** – җёр, вырән, **daire** – хваттер, **epey** – самай, **kalabalıktır** – йышлә, **yakın** – җывәх, **şimdiye kadar** – ку таранччен, **çünkü** – җавәнпа, **gemi** – кимё, **hizmet etmek** – салтакра пул, **karı** – арәм, **koca** – упәшка, **teknisyen** – техник, **hâlâ** – халё, **olarak** – пулса.

Вуннәмеш урок – Onunçu Ders

Хушу наклоненийё

Тăву падежĕ

• Турккă чĕлхинче, чăваш чĕлхинчи пекех, хушу наклоненийĕн форми глагол тĕпĕпе пĕр килет: *konus* – *калаç*, *çik* – *тух*.

Хушу наклоненийĕн нумайлă хисеп форми **-iniz/-iniz/-unuz/-ünüz** аффикс хушăннипе пулать: *âl+iniz* – *илĕр*, *gêl+iniz* – *килĕр*, *konus+unuz* – *калаçăр*. Ударени сăмах тĕпĕнчи юлашки сыпăк çине ўкет. Ку аффиксăн кĕске варианчĕ те пур: **-in/-in/-un/-ün**. Тĕслĕхрен: *gêl+in* – *килĕр*, *sôr+un* – *ыйтăр*.

Глагол усă сасăпа пĕтет пулсан сăмах тĕпĕпе аффикс хушшине **у** кĕрсе ларать: *oku(y) +unuz* – *вулăр*, *başla(y) +iniz* – *пуçлăр*.

Хушу наклоненийĕн хирĕçлев аспекчĕ **-ma(-me)** аффикс хушăннипе пулать: *gît+me(y)+iniz* – *ан кайăр*, *âl+ma* – *ан ил*.

• Тăву падежĕн форми ударениллĕ **-i,-i,-u,-ü** аффикспа пулать: Ыйтăвĕсем: **kime?** – *кама?* **ne?** – *мĕн?*

Сăмах тĕпĕ усă сасăпа пĕтет пулсан падеж аффиксĕ умĕн (**у**) кĕрсе ларать: *Ви çĕрĕnci(y)+i tanıtıyogum*. – *Эпĕ ку студента палламастăп*. *Üçüncü ders+i okuyoguz*. – *Эпир виççĕмĕш урок вулатăр*. Тăву падежĕнчи сăмах преложенире дополнени пулать. Вăл тăву падежĕн аффикслă форминчен те, аффикссăр форминчен те пулать. Падеж аффиксĕпе усă курнă тĕслĕхсем:

– *Yunus'u* (сын ячĕ) *dörmüyogum*. – *Эпĕ Юнуса курмастăп*.

– *Oğuzhan seni* (сăпат местоименийĕ) *arıyor*. – *Огузхан сана шырать*. *Випи* (кăтарту местоименийĕ) *kime yazıyorsun?* – *Эсĕ кăна кама шыратăн?*

– *Turistler İstanbul'u* (географи ячĕ) *geziyorlar*. – *Туристсем Стамбулла паллашаççĕ*.

– *Şu kitabı* (япала ячĕ умĕн кăтарту местоименийĕ пур) *okuyogum*. – *Эпĕ леш кĕнекене вулатăп*.

– ĕçĕн объектĕ малтанхи калаçуран паллă е калаканĕ ун çинчен пĕлет пулсан: *Pencereyi mi açıyorsun?* – *Эсĕ чуречене усатăн?*

– **kim** местоименин тăву падеж форми çеç дополнени пулать, **ne** местоимени вара аффикспа та, аффикссăр та çўреме пултарать. Тĕслĕхрен:

Kimi *arıyorsunuz?* – *Эсир кама шыратăр?* **Ne** *arıyorsunuz?*

– *Эсир мĕне шыратăр?* **Ne** *arıyorsunuz?* – *Эсир мĕн шыратăр?*

Пуплевре тăву падежĕн аффиксĕпе усă курман тĕслĕхсем: *Şükri kitap okuyor*. – *Шўкрў кĕнеке вулать*. *Osman bana билет alıyor*. – *Осман ман валли билет илет*. *Ben gazete alıyogum*. – *Эпĕ хаçат илетĕп*. *Beş defter alıyor*. – *Вăл пилĕк тетрадь илет*.

Birkaç subay görüyorum. – Эпӗ темиҫе офицера куратӑп.

Alıştırmalar

1. Ҫак сӑмахсене тӑву падежӗн форминче тӑвӑр.

Kitap, şoför, çocuk, enstitü, memur, öğrenci, sporcu, masa, dolap.

2. Чӑвашла куҫарӑр. Паллӑ тунӑ сӑмахсӗн формине ӑнлантарӑр.

Her gün mü **kitap** okuyorsun? Bana mı **sual** soruyorsunuz? Orada bir **şey** görmüyorum. Siz de mi **bunu** öğreniyorsunuz? **Ne** yapıyorsunuz burada? Çok enteresan bir **kitap** okuyorum. **Kitabını** kime veriyorsun? Neden **pencereyi** açıyorsun? Babası ona **defter**, **kitap** alıyor. **Seni** soruyorum. **Bunu** sormuyor.

3. Точкӑсем ырӑнне кирлӗ сӑрте тӑву падежӗн аффиксне лартӑр.

Bülent yeni bir ev... alıyor. Bu kitap... okumuyorum. Şu kutu... alıyorsunuz. Mustafa şimdi bir şey... yapıyor. Para...ben veriyorum. Ali'ye bir çanta... alıyorum. Sen... soruyor. Bu... da yazmıyorsunuz.

4. Ыйту сӑмахӑсемпе тата ыйту татӑкӑне усӑ курса ыйтуллӑ предложенисем тӑвӑр.

Kitabı Türkçeden Çuvaşçaya çeviriyor.

Тӑслӑхрен: *Kitabı Türkçeden Çuvaşçaya çeviriyor mu?*

5. Глаголсене хушу наклоненийӗнче нумайлӑ хисеп форминче тӑвӑр.

Sorma, girme, oku, dönme, öğrenme, başla, konuş, çevir, bitir, çık, git, yap, çalışma, bak, geç.

6. Чӑвашла куҫарӑр.

Sorma! Şuraya geçin. 5'te çık. Evden çıkmayın. Git, git, buradadır o artık. Türkçe konuşun. Sen çok konuşma! Geliyorum, de. Her şey yolunda, deyin. Saat 4'ten evvel gelme! Gelin, efendim, gelin! İşe başla! Ali'ye sor. Öğretmene sorunuz. Defteri Fatma'ya ver. On para verme. Bir şey demeyiniz.

7. Скобкари глаголсене хушу наклонени форминче тӑвӑр.

Siz bu kitabı (okumak). Sandalyeye (oturmak). Siz onu da (konuşmak). Sen 8 den evvel (gelmemek). Sen okula saat dokuzda (gelmek). Sen derse (çalışmak). Siz köye (gitmek). Siz ona bir şey (sormak). Sen bu parayı annene (vermek). Siz bütün gün (okumamak).

8. Текста вулӑр, чӑвашла куҫарӑр.

Benim çok iyi bir dostum var. Adı Oğuzhan. 30 yaşındadır. Bir üniversitede öğretmen olarak çalışıyor.

Oğuzhan evlidir. Ailesi üç kişiden ibarettir. Bir kızı var. O üç yaşındadır. Oğuzhan'ın karısı şimdi orta okulda çalışıyor.

Oğuzhan ailesi ile beraber 3 katlı bir apartmanda oturuyor. Onların dört odalı bir daireleri var.

Oğuzhan'ın kardeşleri var. Babası ile annesi köyde oturuyorlar. Babası ihtiyar değil(dir), 51 yaşında(dir). Annesi de genç(tir).

9. Туркәлла кушарәр.

Паян сирән миҗе урок? Сирән верентекенәр урока хәш вәхәтра кәрет? Сирән кенекәрсем нумай-и? Сирән киләр пысәк-и? Ку ручка сирән-и? Сирән шукуләр пысәк-и? Сирән уроксенче миҗе студент пур?

Эсә кампа каятән? Османпа-и? Унта вәл кампа калаҗать? – Директорпа. Эсир мәнпе җыратәр? – Ручкапа. Унта эсә троллейбуспа каятән-и? – Җук, автобуспа. Эпә килтен аттепе пәрле сакәр сехетре тухатәп.

10. Ыйтусене сирәплетсе хуравләр.

Kocası var mı? Babanız bir yerde çalışıyor mu? Kardeşiniz şimdi bir şey çeviriyor mu? Babam doktor mudur? Senin ağabeyin var mı? Hastaneye yakın mı oturuyorsunuz? Bu sene okulu bitiyor musun?

◆ Пәлсе тәма!

Сәмах вәҗәнчи **ç, k, p, t** сасәсем уҗә сасәпа пусланакан аффикс хушәнсан янәравлә **ç, ğ, b, d** сасәсемпе ылмашәнаҗҗә:

(ç~с) genç + iz – genciz (эпир җамрәк)

(k~ğ) çocuk + u – çocuğu (унән ачи)

(p~b) kitap + ı – kitabı (унән кәнеки)

(t~d) armut + u – armudu (унән груши)

dört + üncü – dördüncü (тәваттәмәш)

Усә курмалли сәмахсем: **beraber** – пәрле, **otobüs** – автобус, **trolleybüs** – троллейбус, **apartman** – темиҗе хутлә җурт, **kardeş** – пичче, аппа, **aile** – җемье, **karı** – арәм, **çok iyi** – питә лайәх, **evli** – җемьеллә (авланнә, качча тухнә), **şoför** – шофер, **enteresan**, **ilginç** – интереслә. **Her şey yolunda** – пурте йәркеллә.

Вун пѣрмѣш урок – On Birinci Ders

*Ят сѣмахсен вѣсленѣвѣ. Камѣнлѣх падежѣ
Ят сказуемѣйѣн иртнѣ вѣхѣт форми
Изафет*

- Турккѣ чѣлхинче пурѣ ултѣ падеж.

Падежсем	Падеж аффиксѣсем	
	Хупѣ сасѣ хыѣсѣн	Усѣ сасѣ хыѣсѣн
Тѣп		
Камѣнлѣх	-in/-in/-un/-ün	-nin/-nin/-nun/-nün
Пару	-a/-e	-ya/-ye
Тѣву	-i/-i/-u/-ü	-yi/-yi/-yu/-yü
	Янѣравсѣр хупѣ сасѣ хыѣсѣн	Усѣ тата янѣравлѣ хупѣ сасѣ хыѣсѣн
Вырѣн	-ta/-te	-da/-de
Туху	-tan/-ten	-dan/-den

- Камѣнлѣх падежѣн форми япала камѣн е мѣнѣн пулнине пѣлтерет. Камѣнлѣх падежѣн ыйтѣвѣсем: **kimin?** – камѣн? **neyin?** – мѣнѣн?

Местоименисенче падеж аффиксѣсем умѣн (n) кѣрсе ларать.

Bu – ку	bunlar – кусем
Bunun – кун, кунѣн	bunların – кусен
Buna – куна	bunlara – кусене
Bunu – куна	bunları – кусене
Bunda – кунта	bunlarda – кусенче
Bundan – кунтан	bunlardan – кусенчен

- *Ben, sen* мустоименисен пару падеж форми ѣакѣн пек пулать: *mana – мана, sana – сана.*

Ben, biz местоименисен камѣнлѣх форми ѣакѣн пек: *benim – манѣн, bizim – пирѣн.*

- Камѣнлѣх форминчи япала ячѣсен вѣсленѣвѣ. Падеж аффиксѣсем, чѣваш чѣлхинчи пекех, камѣнлѣх аффиксѣсем хыѣсѣн тѣраѣсѣ:

<i>Annem – аннем</i>	<i>annemiz – аннемѣр</i>
<i>Annemin – аннемѣн</i>	<i>annemizin – аннемѣрѣн</i>
<i>Anneme – аннемѣ</i>	<i>annemize – аннемѣре</i>
<i>Annemi – аннемѣ</i>	<i>annemizi – аннемѣре</i>
<i>Annemde – аннемѣре</i>	<i>annemizde – аннемѣрте</i>
<i>Annemden – аннемѣрен</i>	<i>annemizden – аннемѣртен</i>

Камѣнлѣх форми 3-мѣш сѣпатѣнчи япала ячѣ вѣсленнѣ чух падеж аффиксѣсем умѣн (n) кѣрсе ларать. Тѣслѣхрен:

<i>Babası – ашшѣ</i>
<i>Babasının – ашшѣн</i>

Babasına – ашшёне
Babasını – ашшёне
Babasında – ашшёнче
Babasından – ашшёнчен

• Ят сказуемайя́н иртнё вәхәт форми **-idim, -idin, -idi, -idik, -idiniz, -idiler...** аффикссемпе пулать. Ку аффикссене пёрле те, уйрәм та ҫыраҫсё. Пёрле ҫырна чух аффикссем сингармонизм законне пәхәнаҫсё. Сәмах төпё уҫа сасәпа пётет пулсан аффиксри пёрремёш уҫа сасә (у) сасәпа ылмашанать: *Öğrenciydim (öğrenci + idim)*. – *Элё студентчё. Odadaydı (odada + idi)*. – *Вәл пүлёмреччё.*

Сәмах хупә сасәпа пётет пулсан аффиксри пёрремёш уҫа сасә тухса үкет: *Meturdu (metur + idi)* – *Вәл чиновникчё. Kimdi (kim + idi)?* – *Вәл камччё? Onun kaç çocuğu vardı (var + idi)?* – *Унән миҫе ача пулнә?*

Ят сказуемай хирёҫлев форминче чух ударени **değil** сәмахән юлашки сыпәкё ҫинче пулать. Тёслёхрен: *Sporcu değildi*. – *Вәл спортсмен пулман. (Вәл спортсмен марччё.) Sen değil miydin?* – *Эсё пулман-и вара? (Эсё марччё-и?)*

Уйрәм ҫырна чух **-idim, -idin, -idi, -idik, -idiniz, -idiler** аффикссем сингармонизм законне пәхәнмаҫсё. Ударени аффиксән юлашки сыпәкё ҫине үкет.

Ben öğrenci idim. – *Элё студентчё.*

Sen öğrenci idin. – *Эсё студентчё.*

O öğrenci idi. – *Вәл студентчё.*

Biz öğrenci idik. – *Эпир студентчё.*

Siz öğrenci idiniz. – *Эсир студентчё.*

Onlar öğrenci idiler. – *Вёсем студентчё.*

• Турккә чёлхинче изафет виҫё төрлө пулать. Изафетән пёрремёш төсё ҫакән пек: пёрремёш сәмахё камәнләх падежён форминче, иккёмёшё камәнләх формин виҫсёмёш сәпатёнче пулать. Тёслёхрен: *öğretmenin kitabı* – *вёрентекенён кёнеки, dostumun oğlu* – *тусәмән ывәллё.*

Alıştırmalar

1. Сәмахсене камәнләх падеж форминче каләр.

Okul, biz, mühendis, ne, kardeşleri, ablan, küçük, su, dostum, oğlumuz, ben, bahçemiz, çocuğu.

2. Чәвашла куҫарәр.

Bu çanta kızının mı? – Hayır, oğulumun. Bu kız sizin mi? – Hayır, Aynur'un. Ev Osman beyin mi? – Evet, onundur. Şu kalem kimindir? – Oğuzhan'ın. Senin defterin bu mu? – Değil.

3. Çак сáмахсене падежсем тáрáх вéçлэр: annesi, dolap, bu, sen.

4. Туркáлла куçарáр.

Махмутáн сéтелне пáх. Укçана Ахметáн ашшéне пар. Çуртáн миçе çýрече пур? Ку чиновникáн ёçёсем питé нумай. Телефонéн номерé. Огузáн тусéсем пур-и, çук-и? Бюлентáн хёрé áфта та пулин вёренет-и? Ку ачан никам та çук-и? Османáн ывáлэ пысáк ёнтé. Вёрентекенéн ыйтáвне хурав пар.

5. Панá сáмахсенчен сáмах майлашáвёсем тáвáр.

Тéслéхрен: *dost – çocuk – dostumun çocuğu.*

Ali – baba, köy – okul, Ayşe – çocuklar, babası – ev, Mahmut – küçük oğul, dolap – kapı, ağabeyim – iş, doktor – yardım.

6. Чáвашла куçарáр.

Kimdi o? – Mahmuttu. Benim üç kitabım vardı. Sen de öğrenciydin. Sen doktor muydun? – Hayır, doktor değildim. Dün orada bir kimse yok muydu? – Bence yoktu. Senin kaç defterin vardı? – 4 defterim vardı. O zaman Ali memurdu.

7. Сказуемáйсен хальхи вáхáт формине иртнэ вáхáт формипе ылмаштарáр.

Mektup Osmanda'dır. Ben öğrenciyim. Asım pilottur. Biz genciz. Çocuk hastadır. Kutu dolaptadır. Vaktimiz yok. Defterin çok mu? Siz fabrikada mısınız? Parası vardır.

8. Сáмах майлашáвёсене туркáлла куçарáр.

Вёрентекенéн кёнеки, ывáлáмáн ачи, юлташун хёрé, манáн аттемéн сéтелé, сирéн ывáлáрáн пýлэмé, пирéн ушкáнáн студенчёсем, пулэмéн стенисем, ывáлáмáн тусé, санáн ывáлун тусé, санáн тусун ывáлэ, тусáмáн ывáлэ.

9. Диалога вулáр, чáвашла куçарáр.

- Adınız nedir?
- İvan Yakovlev.
- Kaç yaşındasınız?
- 23 (yaşındayım).
- Nerelisiniz?.. Moskova'lı mısınız?
- Hayır, Çeboksarı'lıyım.
- Evli misiniz?
- Değilim.
- Çalışıyor musunuz?
- Hayır, enstitüde okuyorum.
- Enstitüyü ne zaman bitiyorsunuz?
- Bu sene.
- Kardeşiniz var mı?
- Evet. Bir tane. Öğrenci(dir).
- Ortaokulu bu sene mi bitiriyor?

- Hayır, bir sene sonra.
- Kim olmak istiyor o?
- Babası gibi o da mühendis olmak istiyor.
- Siz babanızla beraber mi oturuyorsunuz?
- Evet, ben de, kardeşim de babamızla beraber oturuyoruz.
- Babanız kaç yaşındadır?
- Babam 48, annem de 45 yaşında.
- Nerede oturuyorsunuz?
- Arbat'ta.
- Daireniz büyük mü?
- Pek büyük değil. Üç odalı.
- Kaçınıcı kattadır?
- Dördüncüde.

10. Ыйту татәкәпә усә курса ыйтуллә предложенисем тәвәр.

Bilet yoktu. Vaktimiz vardı. Ali köydendi. Kütüphanede ydik. Sen öğrenciydin. Ağabeyi doktordu. Evimiz küçüktü. Memurdun. Ali köylüydü. Kitap vardı. Siz odadaydınız. Mektup Ahmet'tendi. Haber ondandı.

♦ Пәлсе тәма!

Adınız nedir? – Сире мәнле чәнеңсә? Сирән ятәр мәнле? Эсә мән ятлә?

Каç yaşındасın? – Эсир миҗе җулта?

Җәнә сәмахсем: **mektup** – җыру, **haber** – хыпар, **vakit** – вәхәт, **ağabey** – аслә пичче, **kardeş** – йәмәк, **abla** – аппа, **yardım** – пуләшу, **pek** – питә, **karı** – арәм, **evli** – мәшәрлә, **çoktan** – тахҗантанпа, **bekar** – хусах, авланман, **yıl** – җул, **istemek** – пуласшән, **gibi** – пек, **(dan) ibaret** – тәрәтә, **daire** – хваттер.

Вун иккәмеш урок – On İkinci Ders

Глаголән иртнә вәхәт форми
İçin хыҗ сәмах

• Глаголән иртнә вәхәт форми ударениллә **-dim, -din, -di, -dik, -diniz, -diler** аффикссемпе пулать. Ку аффикссем сингармонизм законне пәхәнаҗсә, сакәр вариантлә пулаҗсә. Сәпатлану төсләхәсем:

	Ңирәплетү аспектәнче
Ben yazdım – Эпә җыртәм	Biz yazdık – Эпир җыртәмәр
Sen yazdın – Эсә җыртән	Siz yazdınız – Эсир җыртәр
O yazdı – Вәл җырчә	Onlar yazdılar – Вәсем җырчәҗ

	Хирәҗслев аспектәнче (ударени -та(-те) аффикс умәни сыпәк сине үкет.)
Ben yazmadım – Эпә җырмарәм	Biz yazmadık – Эпир җырмарәмәр
Sen yazmadın – Эсә җырмарән	Siz yazmadınız – Эсир җырмарәр
O yazmadı – Вәл җырмарә	Onlar yazmadılar – Вәсем җырмарәҗ

	Ңирәплетү аспектәнче (ыйтуллә форма)
Ben yazdım mı? – Эпә җыртәм-и?	Biz yazdık mı? – Эпир җыртәмәр-и?
Sen yazdın mı? – Эсә җыртән-и?	Siz yazdınız mı? – Эсир җыртәр-и?
O yazdı mı? – Вәл җырчә-и?	Onlar yazdılar mı? – Вәсем җырчәҗ-и?

	Хирәҗслев аспектәнче (ыйтуллә форма)
Ben yazmadım mı? – Эпә җырмарәм-и?	
Sen yazmadın mı? – Эсә җырмарән-и?	
O yazmadı mı? – Вәл җырмарә -и?	
Biz yazmadık mı? – Эпир җырмарәмәр-и?	
Siz yazmadınız mı? – Эсир җырмарәр-и?	
Onlar yazmadılar mı? – Вәсем җырмарәҗ -и?	

• **İçin** хыҗ сәмах тәп падежри япала ячәсем тата камәнләх падежәнчи местоименисем хыҗҗән тәрәтә, вәсене ытти сәмахсемпе җыхәнтәрәтә. Тәсләхәсем: *Bu kitabı **senin için** aldık.* – *Ку кәнекәне эпир сан валли илтәмәр.* *O **üç dolar için** dört saat çalıştı.* – *Вәл виҗә долларшән тәватә сехет әҗслерә.* *Bu çantayı **oğlum için** aldım.* – *Ку сумкәна ывәләм валли илтәм.*

• **Bir** сәмах, чәвәш чәлхинчи пекех, хисепе тата пәлләмарләха пәлтерме пултарәтә. Тәсләхәрен: *bir kitap – пәр кәнеке, bir adam – пәр җын; bir ev – пәр (темәнле, пәллә мар) кил.*

Alıştırmalar

1. Ңак глаголсене иртнә вәхәтра сәпатләр:

- 1) җирәплетү аспектәнче: okumak, istemek.
- 2) хирәҗсөв аспектәнче: almak, etmek
- 3) җирәплетү аспектән ыйтуллә форминче: gitmek, konuşmak
- 4) хирәҗслев аспектән ыйтуллә форминче: çalışmak, vermek

2. Ыйтусене хуравлър.

Bütün gün mü çalıştı? Okulu bitirmediniz mi? Nereye gittiler? Dün ne yaptınız? Sinemadan saat kaçta döndünüz? Tramvayla mı geldiniz? İşe saat beşte mi başladık? Dün akşam sen mi bize yardım ettin? Dün sinemaya gittiniz mi? Oğlumuz dün akşam sokağa çıktı mı? Bugün gazete okudun mu? Biz o subayla konuştuk mu? Seninle bunu konuşmadık mı? Çocukları daha dönmediler mi? Sualinize cevap vermedim mi? Dün dersleriniz saat üçte mi bitti? Bugün gazete aldık mı? Bu sabah kardeşimle konuştunuz mu?

3. Чăвашла кушарър.

İlk dersi ne zaman okumaya başladınız? – Dün efendim. Neler öğrendin? – Bazı yeni şeyler öğrendim. Niçin evden çıkmadın? – Hastaydım. Ali işine başladı mı? – Bence başlamadı. Sen enstitüye girdin mi? – Girdim. Ne dedin? – Bir şey demedim ben. Sen gazeteyi okumadın mı? – Okudum. Bedri'ye, "akşam gel", dedin mi? – Dedim ya!

4. Скобкари глаголсене иртенё вăхят форминче лартър.

Ders 45 dakika (devam etmek). Sen defteri (istememek)? Siz işinize (devam etmek)? Ne (olmak)? Siz öğretmenimizi (görmemek)? Sen nerede (oturmak)? Onlar bir şey (yapmak)? Siz evden ne zaman (çıkma)? Kim (gelme)? Ders (bitme) artık? Ben işimi (bitirme). Sen ona niçin (yardım etmemek)?

5. Точкăсем вырăнне кирлĕ хыç сăмахсем (için, evvel, sonra, ile) лартър.

Bir saat ... buradaydı. Mektubu kalem ... yazdım. Dersten ... kütüphaneye gittik. Kitabı senin ... almadım. Bugün ... bilet yok, dediler. Birkaç gün ... buradayız. Enstitüye gitmek ... tramvaya bindi. O sizin ... beraber mi gidiyor?

6. Текста вулър, чăвашла кушарър.

Dün sabah Mehmet epey erken uyandı. Yataktan kalktı, pencereyi açtı, 15 dakika jimnastik yaptı. Sonra yatağı topladı, ellerini yüzünü yıkadı, giyindi.

Mehmet'in kahvaltısı birkaç sandviçle bir sütlü kahveden ibaretti. Kahvaltıdan sonra biraz gazete okudu.

Saat 7.15 te onun odasına dostu Sinan girdi. O da Mehmet'le aynı enstitüde okuyor, aynı apartmanda oturuyor.

Dostlar sokağa çıktılar. Enstitüleri apartmanlarına yakın değildi, onun için otobüsle gittiler.

İlk dersleri Türkçe idi. Öğretmen onlara birçok sualler sordu, onlar bunlara cevap verdiler. Dersin sonunda öğretmen onlara iki vazife verdi.

Son ders saat ikide bitti. Derslerden sonra dostlar lokantaya gittiler, yemek yediler. Yemekten sonra sinemaya gittiler.

Film iyi idi. Dostlar çok memnun kaldılar.

Mehmet'le Sinan akşam eve döndüler, derslerine çalıştılar.

7. Диалога вулӑр, куҫарӑр.

- Oğuzhan, sen bugün ne zaman uyandın?
- Sekiz buçukta.
- Jimnastik yaptın mı?
- Yaptım... Hem de 20 dakika...
- Sonra?
- Sonra da ellerimi yüzümü yıkadım, yatağımı topladım.
- Ondan sonra kahvaltı ettin, değil mi?
- Hayır. Kahvaltıdan evvel biraz okudum.
- Kahvaltıda annen sana ne verdi?
- Bir köfte, bir sandviç ve bir sütlü kahve.
- Sekiz buçukta son haberleri dinledin mi?
- Dinlemedim. Kahvaltıdan sonra pek az vaktim kaldı, radyoyu açmadım.
- Sonra ne yaptın?
- Çantamı aldım, sokağa çıktım.
- Enstitüye otobüsle mi gittin?
- Hayır, otobüsle değil. Trolleybüsle.
- Birinci derste ne yaptınız? Okudunuz mu?
- Hayır, 20 dakika kadar Çuvaşçadan çevirdik, sonra da konuştuk.
- Dersten sonra bir yere gittin mi?
- Bir dostumla sinemaya gitmeye karar verdik.
- Saat üçten hemen sonra mı?
- Hayır. Ben eve döndüm, yemek yedim. Sinemaya da ancak altıda gittik.
- Film nasıldı, güzel miydi?
- Fena değildi.
- O dostun sizin enstitünüzde mi okuyor?
- Evet, benimle aynı grupta.

8. Сказуемӑйсене иртнӗ вӑхӑт форминче тӑвӑр.

Derse çalışıyoruz. Ne görüyorsunuz? Eve akşam saat yedide dönmüyor musun? Siz de mi gitmiyorsunuz? O bir gemide hizmet ediyor. Çantaya ne koyuyorsun?

9. Предложенисене хирӗҫлев аспектӗнче тӑвӑр.

Dün akşam son haberleri dinledim. Dün sinemaya gittik. Pencereyi açtım. Sekiz buçukta yataktan kalktım. Bu sabah öğretmenimizle Türkçe konuştuk. Mustafa benimle aynı grupta okuyor. Bilet parasını verdin.

10. Предложенисене ҫирӗплетӗ аспектӗнче тӑвӑр.

Köfte almadım. Sinemaya gitmiyorum. Öğretmen bize vazife vermedi. Yatağımızı toplamadık. Son haberleri dinlemedim. Erken uyanmıyorum. Elektriği açmadınız. Sofra başına oturmadılar.

11. Ыйтулла предложенисем тавәр.

Veli'yi gördüm. Annem yatağımı toplamıyor. Köfte aldım. Erken yatağa giriyorum. Bundan haberim var. Çantayı açtın. Ablam radyo dinliyor. Kardeşim bir ödev yapıyor. Bu sefer vaktim kalmadı. Kitabımı çantaya koydum. Öğretmeni dinliyorsunuz. Çantanın parasını verdim. Dostum durakta kaldı. Okula erken geldim. Film yedide başladı. Kitaplarımızı topladık.

12. Чавашла кушарәр.

O seans için bilet yoktu. Sen bunu kimin için yapıyorsun? Senin için canım. Babam için ne diyorlar? İşi bitirmek için size ne lâzımdır? Hüseyin için bu iş güç değil. Okulu iyi bitirmek için çok çalıştı. Bu çantayı oğlum için aldım. 3 dolar için dört saat çalıştı. Köye gitmek için otobüse bindik. Derslere çalışmamak için bir yere gitti.

♦ Пелсе тәма!

Baş (пуç) сәмах пуплевре пулашу пелтерешлө пулма пултарать:

Sofra **başında** oturuyorlar. – Вөсем сәтел пуçенче лараççө.

Radyo **başına** oturduk. – Эпир радио патне лартәмәр.

Adam **başına** bin lira. – Çын пуçне пин лир.

Sözlerle deyimler: **dün** – ёнер, **erken** – ирех, **uyanmak** – вәрән, **açmak** – уç; çут (свет), яр (радио), **yüz** – пит, **giymek** – тәхәнтарт, **giyinmek** – тәхән, **kahvaltı etmek** – ирхи апат çи, **sandviç** – бутерброд, **süt** – сөт, **kahve** – кофе; кафе, **aynı** – пөр, пөрешкел, **sinema** – кино, **vakit** – вәхәт, **dönmek** – таврән, **yatak** – вырән, **kalkmak** – тәр (вырән çинчен); тапран (*сәм.*: автобус тапранчө), **toplamak** – пуçтар (вырән), **koymak** – хур; яр, **sofra** – апат сәтелө, **hazır** – хатөр, **köfte** – котлет, **haber** – хыпар, **dinlemek** – итле, **durak(ğı)** – чарәнү, **cümle** – предложени, **ödev** – килти ёç, **lokanta** – столовәй, ресторан, **meşgul** – ёçлө, пушә мар, **daha** – тата, **yıkamak** – çу, **jimnastik yapmak** – гимнастика ту, **bu sefer** – ку хутәнче, хальхинче, **yemek yemek** – апат çи, (**-a**)**karar vermek** – мөн те пулин тума шутла, **yatağa girmek** – çывәрма вурт, **canım!** – чунәм, хаклә çыннәм, **maşallah** – аван, маттур; куçахтарас марччө, **devam etmek** – малалла тәсәл, **devam etmek** – малалла тәс; **okula devam etmek** – шула çўре, **yardım etmek** – пулаш, **elektrik (ğı)** – электричество.

Вун виççемеш урок – Он Üçüncü Ders

«Гл. + **-(y)al-(y)e + -yım(-yım)/-lım(-lım)**» форма
Паллә ячән ташлаштаруллә тата вайлә формисем
-(y)ip/-(y)ip/-(y)up/-(y)üp аффикслә деепричасти

• Глаголән «**-(y)al-(y)e + -yım(-yım)/-lım(-lım)**» аффикссемлө форми ёсе тума хистенине, ёмётленнине пёлтерет. Ударени (пусам) **-(y)al-(y)e** аффикс синче пулать. Тёслөхрен: *yaz-a-yım – сырам, yaz- a-lım – сырар, yaz-ta-y a-yım – сырам мар, yaz-ta-y a-lım – сырар мар.*

Тёслөхсем: *Köye gidelim. – Яла каяр. Bunu yartmayalım. – Куна тавар мар. Pazara gideyim mi? – Пасара каям-и? Peynir almayıım mı? – Сыр илем мар-и? Sinemaya gideyim. – Кинона каям-ха. Bu radyoyu alayım mı, almayıım mı? – Ку радиона илем-и, илем мар- и? Size kahve vereyim mi? – Сире кофе парам-и? Biz de mi kalalım? – Эпир те юлар-и? Akşam ne zaman geleyim? – Каçхине хаш вәхәтра килем?*

• Паллә ячән танлаштаруллә форми **daha** сәмахпа пулать: *daha büyük – пысакрах. Bu çiçek daha güzeldir. – Ку чечек хитререх.*

Предложенире кампа е мөнпе танлаштарнине кәтартакан сәмахё пулсан а́на туху падеж форминче лартмалла. Ун пек чух **daha** сәмаха каламасан та юрать. Тёслөхрен: *Nimet senden gençtir. – Нимет санран çамрәкрах.*

• Паллә ячән вайлә форми **en** сәмахпа пулать (тур. **en** ~ чав. чи): *en güzel – чи хитре, en büyük – чи пысак, en kısa – чи кёске.*

• **-(y)ip/-(y)ip/-(y)up/-(y)üp** аффикслә деепричасти чаваш чёлхинчи **-сан (-сен)** аффикслә деепричастипе пёрешкелтерех. Вәл сказуемәй паләртакан ёс умён е сайра хутра çав ёсπε пёре вәхәтра пулса иртекен ёсе-хёле пёлтерет. Тёслөхрен: *İşimizi bitirip sinemaya gittik. – Хамәр ёсе пётерсен эпир кинона кайрәмәр. Osmanı görüp konuşmadım. – Османа курсан эпё калаçмарәм. Asım uyanıp saate baktı. – Асым вәрансан сехете пәхрө.*

Сәпатлә формәри глагола пуплевре **-(y)ip-(y)ip-(y)up-(y)üp** аффикслә деепричастипе уләштарма пулать: *Oturuyor ve kitap okuyor. (Ларатәп та кёнеке вулатәп.) – Oturup kitap okuyor. (Ларса кёнеке вулатәп.)*

Alıştırmalar

1. Текста вуләр, чавашла куçарәр.

İş günüm.

Dün benim iş günüm erken başladı.

Saat yediden önce uyandım. Yataktan kalktım, odamın penceresini açtım, 15 dakika jimnastik yaptım. Sonra yatağımı topladım, giyindim, kitap ve defterlerimi çantama koydum.

Bundan 5 dakika sonra babamla ben sofraya oturdum, çünkü kahvaltımız hazırda artık. Bu sefer kahvaltı, köfte, sandviç, ve sütlü kahveden ibaretti.

Kahvaltıdan sonra sofraya kalktık. Benim 15 dakika kadar vaktim vardı. Onun için radyoyu açtım, son haberleri dinledim. Ama gazeteyi okumak için vakit kalmadı artık.

Saat 8.15'te palto ve şapkamı giydim, sokağa çıktım. Durakta ancak 5-6 kişi vardı, onun için yarım saat geçmeden enstitüdeydim artık.

Dersten evvel bazı dostlarımla konuştum. Ama Kemal'i göremedim. Hastaydı, derse gelmedi.

Dün ilk dersimiz Türkçe idi. Öğretmen bize birçok sorular sordu, biz bunlara cevap verdik. Sonra Türkten Rusçaya birkaç cümle çevirdik, 40 dakika kadar da konuştuk.

Dersin sonunda öğretmen bize bugün için iki ödev verdi. Bunlardan biri, 14 cümleyi Türkteye çevirmektir. Son ders saat üçte bitti. Birkaç dostumla beraber lokantaya gittim, yemek yedim. Yemekten sonra sinemaya gitmeye karar verdik.

En yakın sinemaya geldik. Bilet parasını verdik ve hemen salona girdik. Çünkü sadece dört dakikamız vardı. Yerlerimize oturduk. Tam bu zaman film başladı. Film güzeldi. Ben de, dostlarımla da çok memnun kaldık.

Ondan sonra eve döndüm. Akşam derslerime çalışmaya başladım. Ödevlerimiz az değildi, onun için bunları ancak on buçukta bitirdim. On birde de yatağa girdim.

2. Точкәсем вырәнне -yim(-yim)/-lim(-lim) аффиксене лартәр.

Kahvaltı için bir şey al... Vaktimiz az, kalma ... (Biz) bunu yapma... Ben de mi çevir ... Kiminle konuş...? Ne yap ...? Ben nereye otur ... Ben onu da mı davet etme ...? Size şu balıktan koy ...? Bu trenle mi git...? Akşam ne zaman gel...? Biz gel... mi, gelme... mi? Kal... Sana kahve ver... mi? Ben de gitme ...

3. Альтернативлә йитусем тавәр.

Bu filme bilet alayım. Beyaz peynir alalım. Tiyatroya gidelim. Asıma yardım edelim.

4. Ыйту татәкә вырәнне ййту сәмахәле усә кураp.

Тәсләхрән: Sinemaya mı gidelim? – Nereye gidelim?

Çocuklar, burada mı kalalım? Kahve mi içelim, anne? İşe şimdiden mi başlayalım? Parka tramvayla mı gideyim, otobüsle mi?

5. Скобкәри глаголсене -yim(-yim)/-lim(-lim) аффикслә формәра лартәр.

Bir kahve mi (içmek)? Saat yedide (kalkmak). Süttен niçin (almamak)? Sofrayı (toplamak). Akşam oldu, eve (dönmek).

Sinemaya (gitmek). Size köfte (vermemek)? Bugün burada (kalmak). Sandviç te mi (almamak)? Sokağa (çıkma).

6. Чăвашла куçарăр.

İzmir Edirne'den çok daha büyüktür. Bu kitap o kitaptan enteresan mı? O film daha iyidir. Sinan arkadaşından çok çalıştı. Çuvaşça Türkçeden daha zordur. Mehmet grubumuzun en çalışkan öğrencisidir. Kardeşi senden üç yaş büyük. O senden daha çabuk konuşuyor. Benden kaç yaş büyüsünüz? – Sizden üç yaş büyüğüm. Bu beş öğrenciden en çalışkanı, Bülent(tir). Bu iş daha kolay.

7. Туркăлла куçарăр.

Ку сад лешенчен лайăхрах. Вăл санран виçе çул çамрăкрах. Эсэ чи пысăк кенекене кама патан? Ку пълем пысăкрах. Вѐсем туркăлла санран лайăхрах калаçаççе-и? Эсир унран хăвартрах вулатăр. Огузхан ушкăнри чи ёçчен студент. Мускав Шупашкартан чылай пысăкрах. Леш фильм лайăхрах.

8. Точкăсем вырăнне кирлĕ хыç сăмахсем (sonra, evvel, için) лартăр.

İş... sinemaya gidelim. Siz kim ... gidiyorsunuz, Ali ile mi? Saat bir ... burada kimse kalmadı. Kütüphaneye ne ... gidiyorsun? Kemal kardeşi... aynı okulda okuyor. Siz ... de çok güzel bir şey aldık. Sen... iki mektup var. Bir saat... buradaydı. Tahir ancak bir buçuk saat... döndü. Hüsnü... beraber mi yemek yedin? Akşam ... bilek var mı?

9. Предложенисене хирёçлев аспектёнке ыйтуллă формăра тăвăр.

O derste ancak Türkçeden çevirdik. Bir gazete almak için para kaldı. Bu sefer sofraya başına saat ikide oturdular. Sinemaya gitmek için vakit var. Kahvaltın hazır. Paltonuzu giydiniz. On dakika kadar vaktimiz var. Derse hazırsın.

10. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Kahvaltı

Pazar gününde dostumla beraber lokantaya gittim. Birçok masa bostu. Birine oturduk. Dostum hemen listeye bakıp:

– Sosis istiyor musun? dedi.

– Hayır... Salata varsa alalım.

– Salata mı? Bir dakika, bakayım ... Ha, var. Demek, senin için bir salata ... Ben de etilerden alayım.

– Al canım ... Şimdi de şeylere bakalım... peynirlere. Beyaz peynir var mı?

– Var ya!

– Bir tane de ondan alalım.

– Sana içmek için ne ısmarlayalım: çay mı, kahve mi?

– Kahve... Sütlü ama...

– Peki.

Birkaç dakika sonra bütün bunlar masamızdaydı. Yiyip içmeye başladık.

Ben beyaz peyniri çok seviyorum. Bu sefer peynir fevkalâde idi. Onu memnuniyetle yedim. Dostum bana:

– Sana salamdandı vereyim mi? dedi.

– Teşekkür ederim, istemiyorum.

Sonra dostum çayını içti, ben kahvem. Kahvaltı parasını verip lokantadan dışarı çıktık.

11. Ыйтусене сирёплетсе хуравләр.

Ders ödevinizi yaptınız mı? Şupaşkar'da bir-iki gün daha kalıyor mu? Lokanta buraya yakın mıdır? Okulunuz bu sokakta mıdır? Köfte hazır mı? Şapkan var mı? Arkadaşınızı gördünüz mü? Bugün için vazifeniz var mı?

12. Ыйтусене хирёслесе хуравләр.

Otobüs kalktı mı artık? Vaktiniz çok mu? Saat on birde artık yatakta mıydınız? Kahveniz sütlü mü? Ödevinizi yapmak için mi geldiniz? Çantanıza bir şey koydunuz mu? Dostunuzla beraber mi kahvaltı ettiniz? Şapkanın parasını artık verdiniz mi? İvanov sokağında mı oturuyorsunuz?

13. Ыйтусене хуравләр.

Saat kaçta yatağa giriyorsunuz? Bugün çok meşgul müsünüz? Çantanızı sandalyeye mi koydunuz? Türkçe konuşmak kolay mı? İş gününüz kaç saattir? Kahvaltıdan sonra paranız kaldı mı? Öğretmen size bir ödev verdi mi? Bu alıştırmayı kaç cümleden ibarettir?

14. Пётёмёшле ыйтусем парәр.

Erken yatağa giriyorum. Çantanın parasını verdim. Bu sefer vaktim kalmadı. Öğretmeni dinliyorsunuz. Annem yatağımı toplamıyor. Bundan haberim var. Çantayı açtın. Fahri'yi gördüm. Köfte aldım.

15. Точкәсәм вырәнне деәпричастин -(y)ip аффиксне лартәр.

Bir iki saat sonra buradayım de... gitti. Eve dön... hemen yatağa gireyim. Git... yemek yiyeyim. Sofra başına otur... yemeğe başladım. Sinemaya git... bilet aldık. Haberi dinleme... gittiler.

♦ Пёлсе тәма!

-leyin аффикс наречисем тавать:

sabahleyin – ирхине, **akşamleyin** – каşхине, **geceleyin** – сёрле.

-Siz/-sız/-suz/-süz, -li/-lı/-lu/-lü аффикссем хирёсле пёлтерёшлө паллә ячөсем тәваçсө:

tuzsuz – тәварсәр, **tuzlu** – тәварлә, **tatlı** – тутлә, **tatsız** – тутлә мар.

Sözler ve deyimler: **teklif etmek** – сөн, **liste**, **menü** – меню, **sosis** – сосиска, **salata** – салат, **peynir** – сыр, **beyaz peynir** – брынза, **ismarlamak** – (ёçме-çиме)суйла, **sevmek** – килёштер, **fevkalâde** – тёлөнмелле, **salam** – қалпасси, **davet etmek** – чён, **davetli** – чённө хәна, **vaktinde** – вәхәтра, **yağ** – çу, **tereyağı** –

услам çу, **türlü** – төрлө, **çerez** – сыртмалли, **bardak** – стакан, **bira** – сәра, **tatmak** – тутан, **tat(dı)** – тутă, **tatlı** – тутлă, **ikram etmek** – сән, хәнала, **iştah** – аппетит, **bilhassa** – уйрăмах, **beğenmek** – килеш, **çorba** – яшка, **tencere** – кастрюля, **tabak(ğı)** – тарелка, **patates** – çөр улми, **lütfen** – қаçarăr, **ödev** – килти еç, **bulmak** – туп, **sıcak(ğı)** – ашă, вѐри, **ekmek(ğı)** – çăкăr, **iştirmek** – илт, **komposto** – компот, **gezinti yapmak** – уçълса çуре, **karnım aç** – хырăм выçă, **memnuniyetle** – кăмăллă, **sadece** – анчах, кăна, **geç kalmak** – кая юл, **hoşbeşten sonra** – саламлашнă хыççăн, **bir parça** – кăштах, **yeter!** – сителѐклѐ, **üstüne yok** – унтан лайăхраххи сук, **afiyet olsun** – апачѐ тутлă пултăr, **ama da yaptın ha!** – каларăн та вара!

Вун таваттамёш урок – On Dördüncü Ders

Изафетән иккёмёш төсә

«Глагол + **-(y) асак!-(y) есек»** форма (пулас вәхәт)

• Изафетән (икё япала ячён ҫыхәнәвё) иккёмёш төсә ҫакән пек пулать (чаваш чёлхинчи пекех): *kadın saati – хёрарәм сехечё, сер saati – кёсье сехечё, Edirne şehri – Едирне хули, Pazar günü – вырсарни кун, nisan ayı – ака уйәхё, öğretmenler odası – вёрентекенсен пүлёмё, istirahat evi – кану ҫурчё, Izmir yolu – Измир ҫулё.*

• Глаголән пулас вәхәт форми сәмах төлө ҫумне **-(y)асак!-(y)есек** аффикс хушәннипе пулать. Пёрремёш сәпатра пёрреллё тата нумайлә хисеп формисенче аффикс вёҫөнчи хупә сасә янәравлипе ылмашәнать.

Сәпатлану төслөхё:

Ҫирёплетү аспектөнче

- | | | | |
|-----------------|-------------|-------------------|----------------|
| 1. yaz-acağ-ım | – эпё ҫырәп | 1. yaz-acağ-ız | – эфир ҫырәпәр |
| 2. yaz-acak-sın | – эсё ҫырән | 2. yaz-acak-sınız | – эсир ҫырәр |
| 3. yaz-acak | – вәл ҫырё | 3. yaz-acak-lar | – вёсем ҫырёҫ |

Хирёслев аспектөнче

- | | | | |
|----------------------|--------------|------------------------|-----------------|
| 1. yaz-ma-y-acağ-ım | – эпё ҫырмәп | 1. yaz-ma-y-acağ-ız | – эфир ҫырмәпәр |
| 2. yaz-ma-y-acak-sın | – эсё ҫырмән | 2. yaz-ma-y-acak-sınız | – эсир ҫырмәр |
| 3. yaz-ma-y-acak | – вәл ҫырмё | 3. yaz-ma-y-acak-lar | – вёсем ҫырмёҫ |

Ҫирёплетү аспектөнче (ыйтуллә форма)

- | | | | |
|-------------------|----------------|---------------------|-------------------|
| 1. yazacak mıyim? | – эпё ҫырәп-и? | 1. yazacak mıyız? | – эфир ҫырәпәр-и? |
| 2. yazacak mısın? | – эсё ҫырән-и? | 2. yazacak mısınız? | – эсир ҫырәр-и? |
| 3. yazacak mı? | – вәл ҫырё-и? | 3. yazacaklar mı? | – вёсем ҫырёҫ-и? |

Хирёслев аспектөнче (ыйтуллә форма)

yazmayacak mıyim? – эпё ҫырмәп-и? yazmayacak mıyız? – эфир ҫырмәпәр-и?
yazmayacak mısın? – эсё ҫырмән-и? yazmayacak mısınız? – эсир ҫырмәр-и?
yazmayacak mı? – вәл ҫырмё-и? yazmayacaklar mı? – вёсем ҫырмёҫ-и?

Alıştırmalar

1. Сәмах майлашәвёсен пуләвне әнлантарәр.

Şehir tiyatrosuna, duvar gazetesi, cam fabrikasi, ders kitabında, ŞuPaşkar radyosu, okul binasına, ev kadını, iş saatlerinde.

2. Панә сәмахсемпе усә курса сәмах майлашәвёсем тәвәр.

Öğretmenler – oda; yazı – masa; fabrika – işçi; ders – kitap; okul – öğrenci; konserve – kutu; duvar – saat; yemek – vakit; pencere – cam; köylü – ev; futbol – hasta; şehir – park; akşam – okul; su – yol; çocuk – palto; banyo – oda; bahçe – kapı; sabah – kahvaltı; jimnastik – öğretmen.

3. Точкәсем ыраңне кирлә аффиксем лартәр.

O filmi Ulus ... sinema ... mi seyrettik? Samsun ... vapur... mi döndüler? Bugün Ankara ... radyo ... dinledin mi? Kitap ... mağaza ... mi gittiniz? Mahmut... kardeş... tanıyor musunuz? Rus... salata... seviyor musunuz?

4. Туркәлла кушарәр.

Шкул сурчә, сыру сәтелән, вәрентекенсен пүләмәнче, Шупашкар хули, ирхи апат, университет суртәнче, хула паркне, апат вәхәчә, тум-тир лавкки, институт библиотеки.

5. Паллә тунә сәмахсене кура ятарлә ыйтусем тәвәр.

Hüseyin 1936 yılında doğdu. Hasan **konserve** fabrikasında çalışıyor. 1968 senesinde gittiler. Oğlu 18 yaşındadır. **Tiyatro** binası solumuzdaydı.

6. Чәвашла кушарәр.

Tarih müzesini de gezdik. Ali güzel bir masa saati aldı. «Anna Karenina» filmi ni gördünüz mü? Bugün Ankara radyosunu dinlemedi mi? Edirne'den 1962 senesinde döndüler. O caddede bir hazır elbise mağazası var. Mahmut ne fabrikasında çalışıyor? Bahçe kapısından girdik.

7. Туркәлла кушарәр.

Эпә кинотеатрда интереслә фильм пәхрәм. Эсә «Хыпар» хаçата вуламарән-и вара? Икә кун каялла вәсем ялта пулчәс. Троллейбус остановкинче эпә Огузхана тел пултәм. Нимет виçә кәнеке илчә. Пәр стакан сок ёс.

8. Ыйтусене хуравләр.

Tanıdığınız Şupaşkar'a kaç gün evvel geldi? Kızıl Meydandan sonra neyin yanından geçtiniz? Moskova köprüsünün üstünde kaç dakika durdunuz? Köprü'nün altından neler geçiyor? Yayalar köprü'nün neresinden geçiyorlar? İstasyon yerin üstünde mi altında mı bulunuyor?

9. Чәвашла кушарәр.

Siz gezinti yapmayacak mısınız? Kemal'i de davet edeceğiz. Sen ona bir şey teklif etmeyeceksin! Paltı ısmarlayacağım. Film pek güzel, sen de beğeneceksin. Şu salatadan tadacaksınız. Defteri mutlaka bulacağım. Yarın şehre gidecekler.

10. Хальхи тата иртнә вәхәтри глаголсене пулас вәхәтра тәвәр.

Bu dolabı nereye koydunuz? Yemekten evvel dönmediler mi? Tren saat üçte kalkıyor. Konferansı dinledik. Onda yatıyorsun. Beraber mi gittiler? Seni de sordum. Bazı mağazaları gezdik. Birkaç gün sonra hasta yataktan kalktı. Nerede istirahat ediyorsun?

11. Скобкәри глаголсене пулас вәхәтра лартәр.

Yemeği kim (ısmarlamak)? Sen Ali'yi (davet etmek). Biz yemeği beraber (yemek). Siz Sinan'ın arkasından (gitmek). Emine (okumamak)? Sizi saat beşe kadar (beklemek) o.

12. Чәвашла кусарәр.

Bu iş çok devam etmeyecek. Bundan iki sene sonra oğlu mühendis olacak. Perşembe günü ne yapacaksınız? Oralara otobüs gidecek. Vaktimiz dar olacak. Et alacaksın. Yayan mı gideceğiz? Bakmayacağım ben ona! Postacıya mektup var mı diye soracaksın.

13. Панә глаголсене пулас вәхәтра лартса предложенисем йөркеләр.

Telefon etmek, istirahat etmek, seyretmek, yürümek, binmek, çıkmak, inmek, razı olmak, yorulmak.

14. Альтернативлә ыйтусем тәвәр.

Filmi göreceğiz. Evde kalacaksın. Edirne otobüsü vaktinde kalkacak. Trene bineceğim. Onu davet edecekler. Yarın okula gitmeyecek. Suya gireceğiz. Taksi tutacaksınız.

15. Туркәлла кусарәр.

Ku сырәва директора хәйне пар. Вәл хәй каймасть-им? Эсир хәвәр унпа каласрәр-и? Пуху пөтнә хысқан сәнә фильм кәтартрәс. Вәтам школ пөтернә хысқан Айнур института вәренме кәнә. Текста икә хут вуласа тухнә хысқан эфир ана кусарма пусларәмәр. 1998-мәш сұлччен вәл фабрикәра ёсленә. Вәл 15 минут хушши сәнә хыпарсем итлерә, ун хысқан килти ёссене пурнәсларә. Вокзала сити вәсем троллейбуспа ситрәс.

♦ Пөлсе тәма!

Тур. **olacak** ~ чәв. пулө: *təttün olacaq* – вәл *kəməllə pulə*, *vaktim olacaq* – *manən vəxət pulə*;

Тур. **olacak** ~ чәв. пулмалла, пулас (күртәм сәмах нек):

– *Kim o?* – *Nimet olacak...* (– *Kam vəl?* – *Nimet pulmalла.*)

Вун пиллёмкеш урок – On Beşinci Ders

«Глагол + **diktan sonra**» вәхәт обстоятельстви

Kadar хыҗ сәмах

Пуләшу ячәсем

• Глагол тәпә сүмне сакәр вариантлә –**dik** аффикспа туху падежән аффиксә хушәннипе тата **sonra** сәмахпа пулнә вәхәт обстоятельстви сказуемәй паләртәкан ёсрен маларах пулакан ёсе кәтатртәт. Тәсләхрен: *Orta okulu bitirdikten sonra enstitüye gireceğim.* – *Вәтам школ пәтерсен (пәтернә хыҗсәән) элә института кәретәп. О дөндүктән sonra уетек үйүесеҗиз.* – *Вәл таврәнсан (таврәннә хыҗсәән) апат сьетпәр.*

Sonra сәмах умән вәхәта пәлтерекен ытти сәмахсем пулма пултараçсә: *Ders başladıktan on dakika sonra geldiler.* – *Вәсем урок пуслансан (пусланнә хыҗсәән) вунә минутран килчәс.*

• **Kadar** хыҗ сәмах вәхәта пәлтерет. Чәваш чәлхинче ку пәлтерәше -чен аффикспа паләртма пулать. Тәсләхрен: *bugüne kadar* – *паянччен*, *saat beş-e kadar* – *пиләк сехетчен (пилләкчен)*. Тәпәр чух унән пәлтерәшә пек хыҗ сәмахпа тӯр килет: *Orada bir hafta-ya kadar kalacağım.* – *Элә унта пәр эрне пек пулатәп.*

Kadar хыҗ сәмах сәкән пек сәмах пәрлешәвәсенче тәл пулать: *ne kadar* – *мән чухлә, мәнле; bu kadar, o kadar* – *сәкән чухлә, сәвән пек; şu kadar* – *сәвән чухлә*. Тәсләхсем: *Ne kadar aldın?* – *Эсә мән чухлә илтән? Burası ne kadar güzel!* – *Кунта мәнле (мән тери) илемлә!*

• Турккә чәлхинче, чәваш чәлхинчи пекех, пуләшу ячәсем пур: *ön* – *ум (мал)*, *arka* – *хыҗ*, *üst* – *сий*, *alt* – *ай*, *iç* – *әш(ә)*, *dış* – *тул(аш)*, *ara* – *хушә*, *yan* – *ен*, *karşı* – *хирәс (ән)*, *orta* – *вәта*, *üst* – *сий*, *baş* – *пус*, *тәп*. Вәсем япала ячә пек те, паллә ячә пек те сүреçсә. Тәсләхсем: *arka sıra* – *кайри рет*, *üst kat* – *сүлти хут*, *iç politika* – *шалти политика*, *orta okul* – *вәтам школ*, *baş mühendis* – *тәп инженер*, *dış duvar* – *тулаш стена*, *alt tabaka* – *аялти хут*; *masanın üstü* – *сәтелән сийә*, *caddenin yanı* – *урамән енә*, *dolabın altı* – *шкаф айә*, *köprü altında* – *кәпәр айәнче*, *su üstünde* – *шыв сийәнче*; *(benim) yanımda* – *ман сүмра*, *(senin) önünde* – *сан умәнта*, *(bizim) aramızda* – *пирән хушәмәрта*, *(sizin) karşınızda* – *сире хирәс.*

Alıştırmalar

1. Точкәсем вырәнне кирлә аффикссем лартәр.

Saat üç... kadar telefon etmedi. Onu dört ay ... kadar görmedim. Saat sekiz... kadar kitap okudum. Galata köprüsü... kadar yayan gittim. İki yıl... kadar İstanbul'da kaldı.

2. Скобкәри сәмахсене кирлә формәра лартәр.

(Ankara) kadar. (Saat sekiz) kadar. (Yedi saat) kadar. (Yarım saat) kadar. (Akşam) kadar. (Cuma) kadar. (1968 senesi) kadar. (Saat yarım) kadar. (Saat dokuz) kadar.

3. Ыйтусене хуравләр.

Mağazalar saat kaç kadar açıktır? Yatakhaneden buraya kadar kaç dakikada geliyorsunuz? Öğrenciler okula kadar neyle gidiyorlar? Günde ne kadar çalışıyorsunuz? Postaneye kadar yayan mı gidiyorsunuz? Saat altıya kadar neredeydiniz? Dersleriniz saat kaç kadar devam ediyor?

4. Чәвашла кушарәр.

Yirmiye kadar sayın. Konferans salonunda 90 kadar öğrenci vardı. Kardeşim sekiz sene kadar okula devam ettikten sonra fabrikaya girdi. Orada mart ayına kadar kaldınız, değil mi? Sabahtan akşama kadar derse çalışmakla meşguldü. Üçten beşe kadar neredeydiniz? Ankara'ya kadar uçakla gidecek, oradan da trenle.

5. Чәвашла кушарәр.

Evde ancak ihtiyar babası kaldı. Sen Ali'yi kendin mi davet ettin? Ona kendim telefon edeceğim. Gitmeyi kendisi teklif etti. Yemeği kendiniz mi ısmarlayacaksınız? Bunu kimden işittiniz? – Müdürün kendisinden. Yok mu dedin? Gidip kendim bakacağım.

6. Ыйтусене хуравләр.

Emine geldikten sonra kendisi ile beraber şehri gezdiniz mi? Evden çıktıktan sonra ilk önce nereye gittiniz? Köprüden bakıp neleri gördünüz? Gorki Kültür ve Dinlenme Parkının yanından geçtikten sonra nereye gittiniz? Kırımski Köprüsüne çıktıktan sonra üstünde durdunuz mu?

7. -Диктан sonra сәмахсәмне усә курса икә предложенирен пәрре тәвәр.

1. Üç saat derse çalıştım. Sonra sinemaya gittim. 2. Peynir yedim, çay içtim. Sonra bir sigara içtim. 3. Kahvaltı edeceksin. Gideceksin. 4. Ders bitti. Biz eve gittik. 5. Kahve ısmarladım. Birkaç dakika bekledim.

8. Чәвашла кушарәр.

Gazeteyi okuduktan sonra kahvaltı ettim. Biz sınıfa girdikten 10 dakika sonra zil çaldı. Tiyatrodan döndükten bir saat sonra yatağa girdi. Çocuklarla biraz istirahat ettikten sonra yolumuza devam ettik. İmtihanlar bittikten sonra Konya şehrine gidecek. Derse iki saat çalıştıktan sonra sokağa çıktık.

9. Точкәсәм вырәнне - диктан sonra сәмахсәмне лартәр.

Dön ... yemek yedik. Tahir'e teşekkür et... çıktı gitti. Görme ... ne diyim? İşe başla... onu bir daha görmedik. Kitabı oku... Osman'a vereceksin. Sen git... kimse telefon etmedi.

10. Предложенисене кушарӑр, тишкерӑр.

Arkamdan geliniz. Gel yanıma. Kapının önünde kimse yok mu? İki arkadaşımla ön sırada yer aldık. Kapının önü pek kalabalık. Dolabın arkasında bir şey yok. Kitap masanın üstünde değil, içindedir. Ben bahçeye arka kapıdan girdim.

11. Чӑвашла кушарӑр.

Evin üstü toprak. Saati masanın üstüne koy. Evin önü bahçe. Seni sinemanın önünde bekliyorum. Mağazanın önüne geldik. Sen önünü görmüyor musun yahu! Nimet önümüzden geçti. Evin arkası bahçedir. Öne geçin, burada yer kalmadı. Oğuzhan ön sırada oturuyor. Arka sırada ancak beş kişi oturuyor. Bu romanın arkasını okudunuz mu? Arkasına bakmadı, gitti. Bavulu dolabın arkasından sen mi çıkardın? Arkanda kim vardı? Üst katta kimler oturuyor?

12. Палӑртнӑ сӑмахсем ырӑнне ыйту сӑмахӑсем тупӑр.

Sinemanın önüne geldik. Müze önünde durdular. Postanenin **kapısından** otomobil geçti. Sandalye masanın **yanındadır**. Eskişehir, Ankara ile İstanbul **arasındadır**.

13. Текста вулӑр, чӑвашла кушарӑр.

Gezinti

Birkaç gün evvel Şupaşkar'a bir tanıdığım geldi. İsmi Oğuzhan. Dün kendisi ile şehri gezdik.

Gezintimiz Kızıl Meydan'dan başladı. Önce Kültür ve Dinlenme Parkının yanından geçtik, sonra Moskova Köprüsüne çıktık. Köprünün üstünde üç beş dakika durduk, nehri, parkı, yeni binaları seyrettik. Tam bu zaman köprünün altından bir yolcu vapuru geçti arkasından da bir küçük vapur daha...

Yolumuza devam ettik. Köprünün ortasından otobüsler, trolleybüsler, türlü arabalar gelip geçiyor, yayalar da her iki yanından.

Sonra büyük bir meydana çıktık. Meydanı seyrediyoruz. Burada görülecek yerler çok.

Meydanın ortasında küçük, fakat pek güzel bir bahçe var. Oğuzhan bahçeyi gördükten sonra bir parça oturup dinlenmeyi teklif etti. Olur, dedim. Çünkü ben de epey yorulmuşum artık. Bahçenin içine girdik, dinlendik.

Oğuzhan Şupaşkar'a ilk defa geldi. Onun için hep, burası ne, bu nasıl? diye soruyor. Ben de sorularına cevap vermeye çalışıyorum.

Akşama kadar Oğuzhan'la Kızıl Meydanı ve şehrin merkezini gezdik.

İkimiz de epey yorulmuş ama, gezintimizden pek memnunduk.

14. Скобкӑри сӑмахсене кирлӑ формӑра лартӑр.

Onu (tanımak) bile istemiyorum. Arkadaşını hemen (tanımak). Orası (uzak), yayan gitmiyeceğim. Yeter, canım! (Uzaklar) gitme!

(Uzak bir gelecek) neler olacak! Bülent'i yalnız iki yıldır (tanımak).

15. Точкәсем вырәнне кирлә сәмахсем лартәр.

Dün suya..., fazla sağıktı. Zararı..., her şey yerindedir. Edirne'ye ilk... geldim. Bu şehirde görülecek ... çok mu? Ona telefon ..., çok meşguldür. Solumuzda Gorki Abidesi... ise gar bulunuyor. Hakkın ..., İzmir güzel bir şehirdir.

16. Предложенисене хирәҗлев аспектәнче тәвәр.

Buna razı olacağım. Yiyeceğim var. Yakın gelecekte gideceğim. Bu sefer fazla yoruldum. Şehrin orası pek kalabalıktır. Tatil günü odamı iyice topladım. Şehri gezmeye yalnız gittim. İş odamda yazı masası var. O trolleybüs Aşmarin Caddesi boyunca gidiyor.

17. Предложенисене җирәплетү аспектәнче тәвәр.

Çocuğu yürümeye başlamadı. İş günlerinde dinlenmiyorum. İşler yürümüyor. Semra ile konuştuktan sonra iskeleye gitmeyeceğim. Burası Gorki Kültür ve Dinlenme Parkı değildir. Lenin Meydanı otelimizden uzak değildir. Yanıma yiyecek falan almayacağım. Bütün şehri gezmeye çalışmıyorum. Türkiye'ye ilk defa gelmedim.

18. Предложенисене хирәҗлев аспектәнче ыйтулла формәра тәвәр.

Seyretmeye geldin. Bu parkta bir parça gezeceksiniz. Opera Tiyatrosuna yarın gidiyor. Ayşe dinlenmeyi teklif etti. Gezintiden pek memnundur. Vaktin dardır. Akşama kadar burada bulunacaksınız. Saat on vapuru ile gidecekler.

19. Ыйтусене җирәплетсе хуравләр.

Bugün gezintiden sonra çok mu yoruldunuz? Puşkin Abidesi Gorki Caddesinde mi bulunuyor? Okulunuz köprü'nün ötesinde mi bulunuyor? Saat iki ila üç arası lokantanız dolu mu? Manejni Meydanı, Kızıl Meydan'a yakın mı bulunuyor? Tatil günü Ada'lara gidecek misiniz? Buralarda ucuz bir lokanta var mı? Karşı tarafa kayıkla mı gideceksiniz? İstanbul'da görülecek yerler çok mu? Saat dokuz vapuruna mı binecekler? Saat on bir ila on iki arası plaja mı gideceksiniz?

20. Ыйтусене хирәҗлесе хуравләр.

Yiyecekten başka bir şeyiniz var mı? Şehrin merkezini ilk defa mı gezdiniz? Tanıdığınızın ismi Kemal mı? Gelecek tatil günü dinlenecek misiniz? Orası görülecek yer mi? Gürcü müsünüz? Kayık tutup bir parça gezmek istiyor musunuz? «Yuman» lokantası pahalı mı?

21. Ҙак сәмахсәмпле усә курса предложенисем тәвәр.

Maalesef, hakkın var, vaktim dar, olur, olsun, zararı yok, fakat, mutlaka, boyunca.

22. Ыйтусене хуравләр.

Yakın tanıdığınızın ismi nedir? Şupaşkar'ın neresinde oturuyorsunuz? Eviniz metro istasyonuna yakın mı? İsminiz nedir? Tatil günleri şehri geziyor musunuz? Her gün mü gezinti yapıyorsunuz? Evinize yakın bir park var mı? Ne parkıdır o? Dün kime telefon ettiniz?

23. Паллә тунә сәмахсем ыранне ыйту сәмахәсем лартәр.

İlk defa **denize** geldi. Önce kumlar üzerine **yatmak** istiyorum. **Vapurla** gezinti yapacağım. «**Çapayev**» filmi seyrettim. Dinlenme parkından Kızıl Meydan'a **trolleybüsle** gittim. Arkadaşımı **kayıkla** **gezme**ye davet ettim. Evin **önü de arkası da** çok güzel. Önümüz büyükçe bir **bahçedir**. Garın **önüne** çıktık.

♦ Пәлсе тәма!

...den beri ~ ... тен вара

Dünden beri çalışıyorum. – Ёнертен вара ёшлетеп.

Sabahtan beri bir şey yemedim. – Иртен вара нимән те симерём.

Geçen yıldan beri seni görmedim. – Ирәнә султан вара сана курмарәм.

Sözlər ve deyimler: tanımak – палла, пәл, isim(smi) – ят, **gezme**k – уçалса çўре, курса çўре, **Kızıl Meydan** – хәрлә площадь, **istirahat** – кану, **dinlenmek (istirahat etmek)** – кан, **köprü** – кәпер, **seyretmek** – пәхса килен, **vapur** – пәрахут, **yaya** – çуран сын, **yayan** – çуран, **istasyon** – станци, **binmek** – лар (машина, пуйәс, велосипед... çине), **inmek** – ан, **abide** – паләк, **gar** – вокзал, **boy** – тәршшә, вәрәмәшә, **boyunca** – тәршшәпе, **razi olmak** – киләш, **sol** – сулахай, **sağ** – сылтәм, **merkez** – центр, **bulunmak** – ырнаç, **fakat** – анча, **yorulmak** – ывән, **yalnız** – пәччен, уйрәм, **gelecek** – çитес, пулас, **telefon etmek** – шәнкравла, **tatil günü** – кану күнә, **iskele** – пристань, **yiyecek(ği)** – апат-çимеç, **pahalı** – хаклә, **ucuz** – йўнә, **fazla** – ытла, ытла нумай, **kum** – хайәр, **kayık** – кимә, **taraf** – ен, **defa** – хут, **olur** – юрать, **maalesef** – шел пулин те, **görülecek yerler** – паллә ырансем, **olsun** – пултәр, **zararı yok** – нимех те мар, **suya girmek** – шыва кәр, **vaktimiz dar** – вәхәт сахал, **ilk defa** – пәрремәш хут.

Вун улттәмеш урок – On Altıncı Ders

Глаголән -r/-ar/-er/-ir/-ır/-ür аффикслә форми

-il/-il/-ul/-ül...аффикслә глаголсем

Gibi, doğru, göre хыс сәмахсем

• Яланхи (ялан пулакан) ёҗе паләртакан глагол форми уҗа сасәпа пётекен глагол сүмне -r, хупә сасәпа пётекен пёр сыпәклә глагол сүмне -ar/-er, темиҗе сыпәклә глагол сүмне -ir/-ır/-ür аффикссем хушәннипе пулать. Тёслөхрен: *Ben yazarım. – Эпё җыратәп (ялан). Ben yerim. – Эпё җиетәп (ялан).*

Анчах пёр сыпәклә җак глаголсем сүмне -ir/-ır/-ür аффикс хушәнать: *almak(ил) – alır, bilmek(пёл) – bilir, bulmak(тул) – bulur, denmek(кала) – denir, durmak(тәр) – durur, gelmek(кил) – gelir, görmek(кур) – görür, kalmak(юл) – kalır, konmak(хурән) – konar, olmak(пул) – olur, ölmek(вил) – ölür, sanmak(шутла) – sanır, varmak(җит) – varır, vermek(пар) – verir, vurtmak(җап) – vurur, yөнmek(җийён; җёнтер) – yenir.*

Тёслөхсем: *Kuşlar uçar. – Кайәксем вёҗеҗё. Kışın hava soğuk olur. – Хёлле җанталәк сивё пулать. Derslerimiz 8.15'te başlar, 15.10'da biter. – Пирён занятисем 8.15 пусланаҗё, 15.10 пётеҗё. Kahveyi çok severim. – Эпё кофе питё юрататәп.*

Сәпатлану төслөхё:

Җирёплетү аспектёче

Ben yazarım – Эпё җыратәп

Biz yazarız – Эпир җыратпәр

Sen yazarsın – Эсё җыратән

Siz yazarsınız – Эсир җыратәр

O yazar – Вәл җырать

Onlar yazarlar – Вёсем җыраҗё

Хирёслев аспектёче

Ben yazmam – Эпё җырмастәп

Biz yazmayız – Эпир җырмастпәр

Sen yazmazsın – Эсё җырмастан

Siz yazmazsınız – Эсир җырмастәр

O yazmaz – Вәл җырмасть

Onlar yazmazlar – Вёсем җыраҗё

Җирёплетү аспектёче (ыйтуллә форма)

Ben yazar mıyım? – Эпё җыратәп-и?

Biz yazar mıyız? – Эпир җыратпәр-и?

Sen yazar mısın? – Эсё җыратән-и?

Siz yazar mısınız? – Эсир җыратәр-и?

O yazar mı? – Вәл җырать-и?

Onlar yazarlar mı? – Вёсем җыраҗё-и?

Хирёслев аспектёче (ыйтуллә форма)

Ben yazmaz mıyım? – Эпё җырмастәп-и?

Sen yazmaz mısın? – Эсё җырмастан-и?

O yazmaz mı? – Вәл җырмасть-и?

Biz yazmaz mıyız? – Эпир җырмастпәр-и?

Siz yazmaz mısınız? – Эсир җырмастәр-и?

Onlar yazmazlar mı? – Вёсем җыраҗё-и?

• Глагол төпё сүмне -il/-il/-ul/-ül (сәмах хупә сасәпа пётсен), -in/-in/-un/-ün (сәмах «l» сасәпа пётсен), -n (сәмах уҗа сасәпа пётсен) аффикссем хушәнма пултараҗё. Чәваш чёлхинче ку аффикссене -

ән! -ән, -әл/-әл аффиксsem түр килеçсә. Тәсләхрен: *görmek* (кур) – *gör-ül-mek* (кур-ән), *almak* (ил) – *al-in-mak* (ил-ән), *okumak* (вула) – *oku-n-mak* (вула-н).

Уçа сасәпа пәтекен хәш-пәр глагол җумне аффиксән **-nıl/-nıl/-nıl/-nül** варианчә хушәнатъ: *demek* (кала) – *de-nıl-mek* (калан).

Асәннә глагол формисем паллә мар сәпатлә предложенисенче сказымай ырянәнче җүреме пултараçсә. Тәсләхрен: *Ne zaman geliniyor?* (*gel-in-iyor*) – *Вәл хәҗән килет? Böyle yapılır* (*yar-ıl-ır*) mı? – *Җапла тәваçсә-и вара?*

• **Gibi, doğru, göre** хыҗ сәмахsem.

Тур. **göre** ~ чәв. кура: *Havasına göre*. – *Җанталәка кура. Alınan haberlere göre*. – *Илнә хыпарсене кура.*

Тур. **gibi** ~ чәв. пек: *Çocuk gibi ağıyor*. – *Ача пек макәрать. Sen de onun gibisin*. – *Әсә те ун пек. Ne gibi?* – *Мәнле? Мән пек? Buz gibi soğuk*. – *Пәр пек сивә.*

Тур. **doğru** ~ чәв. патне: *Köprüye doğru gidiyoruz*. – *Эпир кәпер патне каятпәр.*

Тур. **kadar** ~ чәв. чухлә: *Onun kadar yar*. – *Ун чухлә ту. O kadar söylete!* – *Ун чухлә ан калаç!*

Alıştırmalar

1. Ыйтусене хирәҗслесе хуравләр.

Yemek parası, verildi mi artık? Ondan da para istendi mi? Bu mevsimde denize girilir mi? Böyle bir adam sevilir mi hiç? Kendisine bir şey soruldu mu? Bu gölde balık tutulur mu? Kitap sana mı verildi? Bize de yardım edilecek mi?

2. Ыйтусене җирәплетсе хуравләр.

Gitmeye karar verildi mi? O bahçede gezilmez mi yoksa? Oraya inilmez mi? Bu sokaktan kamyonla geçilmez mi? Gidildi mi artık? Bu saatte kahvaltı edilmez mi? Kitap okunmayacak mı? Oturulmaz mı?

3. Ыйтуллә предложенисем тәвәр.

Şu kapıdan çıkılmaz. Buradan meydana geçilmez. Haftada bir verilecek. Orada film gösterilir. Bu su içilir. Annesine haber verilecek. Bir şey işitiliyor. O dağlar karla örtülür.

4. Чәвашла куҗарәр.

Yazın şehirde kalır mısınız? Sonbaharda havalar nasıl geçer? En çok hangi mevsimi seversiniz? Siz ne çeşit sporları tercih edersiniz? Kış sporlarından hangilerini beğenirsiniz? İlkbahar hangi ayda başlar? İlkbaharda açık havalı günler çok mu? Açık havada gezmek hoşunuza gider mi? Nasıl havayı seversiniz? Ilık olanını beğenir misiniz? Kış mevsiminde ne gibi sporlar yapılır?

5. Предложенисене куҗарәр, тишкерү тәвәр.

Ayda bir tiyatroya gideriz. Saat beşte döner mi? Bilmem. Yarın

gelir misiniz? Pazır günleri okula gitmeyiz. Tatil günleri istirahat evine gider misiniz? Onu sonra anlatırım. Çok acelem var da ... Derslerden sonra bahçede gezeriz. Siz kahveyi sever misiniz? Pek te sevmem. Teneffüs saat kaçta başlar? Sinemaya yalnız akşamları gider. İlk dersiniz ne zaman başlar? Onda. Haftada bir (defa) dostuma uğrarım. Nekeze Kukla Tiyatrosu orada(dır). Sen operayı sever misin? Yürümekten yorulur musun? Pek yorulurum.

6. Глаголсене явнхи вӕхӕтра лартӕр, ӕирӕплетӕ тата хирӕӕлев аспектӕсенче пӕрреллӕтата нумайлӕ хисепсенче сӕпатлӕр.

Gezmek (gez-er) yürümek, seyretmek, bulunmak.

7. Текста вулӕр, чвашла кусарӕр.

Mevsimler

İlkbahar pek hoş bir mevsimdir. **Mart, nisan, mayısla** beraber günler uzamaya, güneş de fazla ışık ve ısı vermeye başlar. Bütün tabiat uyanır; karla erir, kırlar zümrüt gibi renk renk çiçeklerle örtülür. İlkbahar çiçeklerinin renkleri güzel, kokuları çok hoştur. Bu mevsimde havalar ekseri açık ve iyi geçer, fakat bazen gökte bulutlar toplanır, yağmur yağar.

Haziran, temmuz ve ağustos aylarını içine alan yaz mevsimi sıcaktır. Yazın havalar çok iyi geçer, güneşli bölgelerde ise bazı yıllar aylarca yağmur yağmaz, gök yüzünde bir yağmur bulutu görülmez. Yazın birçok kimse, istirahat etmek için deniz kıyısına gider, dağlara çıkar, seyahat yaparlar. Bu mevsimde herkes, boş vaktini açık havadageçirmek ister, şehir dışına, ormana, kıra gider, gezer, suya girer.

Sonbahar ayları: **eylül, ekim ve kasım**dir. Bu mevsimde günler kısalmaya başlar, hava yaz mevsimine göre serin olur. Tabiat nasıl değişir! Orman ve bahçelerde yer, sarı ve kırmızımtarak kuru yapraklarla örtülür. Çam ve köknardan başka bütün ağaçlar çıplak kalır. Hava çoğu zaman kapalı geçer, yağmur yağar, bazen soğuk rüzgarlar eser. Güneş ışık verir, fakat ısı vermez. Kuşlar kışı geçirmek için sıcak memleketlere giderler.

Kış, aralık ayından **şubat** ayına kadar devam eder. Kışın, hava çok soğukken tabiat uyur. Gök bulutludur. Yağan karlar, yavaş yavaş her tarafı beyaz bir halı gibi örter. Nehir ve göllerin suları donar. Kışın, hele ocak ayında soğuk pek şiddetlidir. Fakat ondan korkan yok. Bu mevsimde ski ve patinaj sporları yapılır. Çocuklar kartopu oynarlar. Kışın, soğuk almamak için herkes kalın elbiseler giyer. Bu mevsim soğuktur, onun için kışı sevmeyip onu hoş bulmayanlar hiç te az değildir.

8. Точкӕсем ырдӕнне кирлӕ сӕмахсем лартӕр.

Patinaj yapmaya gitmem, soğuk... Orası ne güzel! Her ... karla kaplıdır. Hiç evden çıkmıyorsun. Tatil günü böylece ... geçirilmez.

İlkbahar en iyi bir ... Kayak... çok severim. Kışın orada şiddetli... yağar. Bugün... esiyor mu? İlkbaharda karlar...

9. Причастие усă курса педложенисене пѐрлештерѐр.

1. Bedri'den bir mektup geldi. O mektubu biz de okuduk.

2. Dün bir film gösterildi. Onu beğendiniz mi?

10. Точкăсем вырăнне *gibi e kadar* хыç сăмахсем лартăр.

Ne... alacaksınız? Öyle değil, benim... yapın! Onu kardeşim ... severim. Ne... bir adam? Bu... çok okunur mu? Az mı, dediniz? Şeker... tatlı idi. Ne ... çabuk geçti! O da siz... işçi değil mi?

11. Ыйтуллă предложенисем тăвăр.

Ahmet iyi bir kitap istiyor. Çok çalıştık. Hüsnü senin gibidir. Kemal sizin kadar çalışıyor. Köyde bir iki gün kalacağız. Onlar bu apartmanda oturuyorlar. Araba beş bin kilometre yol aldı.

12. Пѐлтерѐшне кура точкăсем вырăнне кирлѐ аффикссем лартăр.

Memleket... iklim... ılıktır. İş... ne zaman başlanacak? O da sen... gibi gençtir. Adana... gibi şehirler küçük sayılmaz. Böyle bir şey... beğenilir mi? İzmir ... yaz... sıcaktır.

13. Чăвашла куçарăр.

Sonra İstanbul'a gönderildim. Çocuğa böyle bakılır mı? Film çok beğenildi. Kaybolan bulundu mu? Otobüse ön kapıdan binilmez. Bu soruya kolay kolay cevap verilmez. Kapı çalındı. Toplantıya devam edilecek. Beşte mi dönülüyor? Son haberler dinlendi mi? Sen de davet edildin mi?

Hiç bir zaman bu kadar yorulmadım. Kaça kadar okudun? — İlkün üçüne kadar. Memiş Ağa'nın el kadar bir tarlası vardı. Gecenin geç saatine kadar okudular. Onu siz de benim kadar bilirsiniz. Ne kadar güzel! O kadar söyleme! Hepsi o kadar mı? Erzurum'da ne kadar kalacaksınız? Bana göre hava hoş! Düne göre hava daha iyi. Ayağını yorganına göre uzat. Son haberlere göre ... Babasının sözlerine göre...

Parktaki çocuklar futbol oynuyorlar. Sınıfımızdaki masalar sarıdır. Öndeki arabaya binin. Koridordaki öğrenciler konuşuyorlar. Bu haftadaki dersler iyi geçti. İlerideki bina tiyatrodur. İvanov Abidesinin karşısındaki bina. Önümüzdeki hafta Fransa'ya gidecek. Karşınızdaki abide Gorki Anıtıdır. Sizdeki kitapları getirin. Bendeki para çok değildi. Evdekiler buna ne der?

14. Туркăлла куçарăр.

Пирѐн урамри магазин паян хупă. Сѐтел çинчи кѐнекене мана пар-ха. Кунти ручкăна кам илчѐ? Малтисем чарăнчѐç. Алăк çинчине эсѐ вуларăн-и? Манăн пўлѐмри сѐтел пысăк мар. Çўлти хутрисем халѐ дачăра. Паркри ачасем футболла выляççѐ. Коридорти вѐренекенсем туркăлла калаçаççѐ. Малти

машинәна лаәр. Иккәмеш хутри хәттерте пурәнәтәп. Иванов урамәнчи сән суртсем питә илемлә.

15. Чәваша кушарәр.

Saat yediye doğru eve döndü. Kızıl Meydana doğru gittiler. Sana doğru yürüyor. Bu dağlar doğudan batıya doğru uzanır. Hesabı doğru dğildi. İşin doğrusunu anlamadım. Çocuk çok doğru okudu.

16. Скобкәриқыс сәмахсәне туркәлла кушарәр.

1. Orman ..(ПАТНЕ) giden kndi? 2. Fabrika...(ПАТНЕ) giden otobüs var mı? 3 Konferans saat altı... (ПАТНЕЛЛЕ) bitti. 4. Evvela köprü... (ПАТНЕ) yayan gittim. 5. Saat iki... (ПАТНЕЛЛЕ) telefon etti.

17. Туркәлла кушарәр.

Кама та пулин урәххин ыйтәр. Тепри әнланмарә. Сана хәшә киләшрә? Пәри сәмрә, тепри ватә. Кун пирки ан ыйтәр. Вәсенчен иккәшә хулана айрәс. Осман әнер сирән патра костюм илнә. Сәвән пеку: тата пур-и? Вәсен икә ача пур. Пысәкки (асли) фабрикәр әслет.

♦ Пәлсе тәма!

Тур. *daki...* (da+ki) ~ чәв. *ди-ти-чи*: *dolaptaki* – шафрри, *bendeki* – маңри, *evin önündeki ağaç* – сурт умәнчи йә әс.

Тур. *hiç* ~ чәв. пачахнмән, никам. *Hiç birşey anlamadı.* – Вәлнимән те әнланмарә. *Hiç bir kimse gelmedi.* – Никәв та килмерә. *Oralara hiç yağmur yağmaz.* – Унта пачах сумасть.

Тур. *hiç* ~ чәв. хәсан т. пулин. *Izmir'e gittiniz mi hiç?* – Әсир Измирте хәсан та пулин пулнә-и? (кайрәр-и?)

Паллә ячәсем, хисә нәсем, местоименисем, причастием пулпәвре япала ячә пек (чәваш чәгһинчи) пекех, реме пултара сәсә, ун пек чух вәсем камәнләх формин 3-мәш тата 2-мәш сәпат асфрикәне йышәна сәсә. Тәсләхрен: *büyükü* (büyük+ü) – пысәкки, *herimiz* (her+imiz) – элпә пурте, *çoğu* (çok+u) – нумайәшә, *ikimiz* (iki+imiz) – пирәнтән иккәшә, *ikisi* (iki+si) *de* – икәшә те (анчәх: *ikisi* – вәсенчен иккәшә).

Sözler ve deyimler: *yaz* – сү, *yazın* – сүлла, *kış* – хәл, *kışın* – хәлле, *sonbahar* кәркунне, *ilkbahar* – суркунне, *mevsim* – сезон, *mesela*, *örneğin* – сәмахран, *şiddetli* – вәйлә, *serin* – сулхән, *hava* – сәкәләк, сывләш, *durum*, *tabiat* – сүт сәнталәк, *yaprak* – сүлсә, *çalılık* – сәра, *ışık* – сүтә, *ışık vermek* – сүтат, *halı* – ковер, *hele* – уйрәмах, *herkes* – кашни (кирек кам, пурте), *hiç* – пач, *hoş* – кәмәллә, *nahoş* – кәмәллә мар, *ot* – курәк, *koku* – шәршә, *manzara* – пейзаж, *yani (yani)* – урәхла каласан, *esmek* – вәр, *doymuk* – шән, хыт, *kısalma* – кәскел, *uzamak* – вәрәмлан, *değişmek* – улшән, *örtmek* – вит, *örtü* – виткәч, *(dan)korkmak* – хәра, *erimek* – ирәл, *ekseri(ekseriyetle)*, *çoğu zaman* – ытларах лухне, *vakit geçirmek* – вәхәта ирттер, *ski yapmak* – йәлтәрә ярән, *kayak* – йәлтәр, *patinaj yapmak* – конькипе ярән, *paten* – коньки, *soğuk almak* – сывмарлан, *kalın*

elbise – ашă (хулăн) тумтир, **birçok kimseler** – нумайăшĕ, **gök yüzü** – кăвак пĕлĕт, **fark** – уйрăмлăх, **fark etmedin** – асăрхамарăн, **çiçek açmak** – чечек çур, **içine almak** – пĕрлештер, **en çok** – ытларах чухне, **örtmek** – вит, **birçok kimse** – нумайăшĕ, **birçokları** – вĕсенчен нумайăшĕ, **birçoğumuz** – пирĕnten нумайăшĕ, **hepsi** – вĕсем пурте, **her taraf** – пур çĕрте те (йĕри-тавра, пурте).

Уйăхсен ячĕсем: **ocak** – кăрлач (январь), **şubat** – нарăс (февраль), **mart** – пуш (март), **nisan** – ака (апрель), **mayıs** – çу (май), **haziran** – çĕртме (июнь), **temmuz** – утă (июль), **ağustos** – çурла (август), **eylül** – авăн (сентябрь), **ekim** – юпа (октябрь), **kasım** – чўк (ноябрь), **aralık** – раштав (декабрь).

Вун щиччёмёш урок – On Yedinci Ders

-**(Y)an/-(y)en** аффикслă причасти

-**(İ)ken** аффикслă деепричасти

-**larca/-lerce** аффикс

• **-(Y)an/-(y)en** аффикспа причасти пулать. Ку форма чăваш чёлхинчи **-ан/-ен, -акан/-екен** аффикслă причастисемпе тўр килет. Тёслёхрен: *işleyen – ёслекен, ёсленё; gelen – килекен, килнё*. Причастин вăхăтне контекстран пёлмелле. Тёслёхрен: *Sizinle konuşan insan gitti artık. – Сирёнпе калаşакан (калаşнă) сын кайрё ёнтё*.

Хирёслев аспекчён форми **-ma/-me** аффикспа пулать: *okutayan – вуламан, bitirmeуен – пётермен*.

• **-(İ)ken** аффикс **-ır/-ir/-ur/-ür...** аффикслă глагол сўмне хушăнать, деепричасти форми тăвать. **-(İ)ken** аффиксăн пёлтерёшне чăваш чёлхинче **чух** хыç сăмахпа палăртма пулать. Тёслёхрен: *gel-ir-ken (килнё чух), çalış-ır-ken (ёсленё чух)*. *Biraya gelirken bir şey gördün mü? – Кунта килнё чух мён те пулин куртăн-и? Osman çalışırken konuşmaz. – Ёсленё чух Осман калаşмасть. Ben odaya girerken Ayşe pencere önünde idi. – Эпё пўлёме кёнё чух Айше чўрече умёнчеччё*.

Тепёр чух **-(i)ken** аффикслă деепричастипе хирёсле пулăмсене е ёç-хёле сăнланă чух усă кураççё: *Biri gülerken, biri ağlıyor. – Пёри кулать (кулнă чух), тепри макăрать*.

-(İ)ken аффикс тёп тата вырăн падежёсенчи ят сăмахсем сўмне те хушăнать. Ун пек чух а́на пёрле те, уйрăм та сыраççё: *Biz orada iken... – Эпир унта чух... Ben pilot iken... – Эпё летчик чух... Bülent müdürken... – Бюлент директор чух... Ben köydeyken (i-y) – Эпё ялта чух... Boş vakti varken, kitap okur. – Пушă вăхăт пур чух вăл кёнеке вулать*.

• **-larca/-lerce** аффикслă хисеп ячёсемпе япала ячёсем паллă мар нумайлăха пёлтересчё. Тёслёхрен: *onlarca kitap (вун-вун кёнеке, вуншар кёнеке), yüz binlerce kişi (сёр пин сын), aylarca (уйăхё-уйăхёпе), saatlerce (сехечё-сехечёпе)*.

Alıştırmalar

1. **İken** аффикслă деепричастипе усă курса икё предложенирен пёрре тăвăr. Тёснёхрен: *Kışın hava soğuktur. Tabiat uyur. – Kışın hava soğukken Tabiat uyur.*

1. Kışın hava soğuktur. Tabiat uyur. 2. Hava yağmurludur. Evden dışarı çıkmazlar. 3. Yazın yapraklar yeşildir. Sonbaharda sarıdır. 4. Ağaçlar çiçek açar. Bahçenin manzarası değişir. 5. Dün yedi idiler. Bugün on oldular. 6. Yaz gelir. Tabiat değişir.

2. Чăвашла куçарăр.

Sen köydeyken birkaç mektup geldi. Daha dün on iken, bugün on sekiz oldular. Selim'i tramvaydan inerken gördüm. Onları çay içerlerken bulduk. Fabrikaya 18 yaşındayken girdi. Hava kararırken, Edirne'ye vardık. Ali efendi işsiz iken kimseden yardım görmedi. Müzeyi gezerken birçok güzel tablolar göreceksiniz. Biz müdür beyin yanındayken niçin sormadın?

Günlerce yağmur yağdı. Kars'ta iken onu defalarca gördüm. Tatildeyken onlarca kitap okur. Bu filmi yüz binlerce kişi görmüştür. Milyonlarca sene evvel... Ali efendi aylarca işsiz kalmıştır. Gidiyor, gidiyoruz... Manzara saatlerce değişmiyor.

3. Точкăсем ыраңне *-larca/-lerce* аффикс лартăр.

Bu, yüz... sene evvel oldu. Bunun için ton... su lâzım. Orman kilometre... uzanır. Sivas'ta iken hafta... otelde kaldı. Ona defa... söyledim. Mitingte bin... kişi vardı. Gün... yağmur yağdı.

4. Туркăлла куçарăр.

Ku vāxātra апатланаççĕ-и вара? Нимĕн çĕннине те пĕлмерĕмĕр. Çак vāxātra шыва кĕмеççĕ. Кунтан нимĕн те илтĕнмест. Ку шыва ёçме юрамасть. Сире те пулăшĕç. Кĕме юрамасть. Ку картинăна пăхрăмăр ёнтĕ. Кунта пулă тытма юрамасть. Ёçе пурнăçланă.

5. Сказуемăйсен формине *-г, -аг, -ег, -г...* аффикслă формăна улăштарăр.

Тĕслĕхрен: *Yalnız mı gideceksiniz? – Yalnız mı gidereceksiniz?*

1. Yalnız mı gideceksiniz? Bir dostum var, onunla gideceğiz. 2. Ada'lara vapur kaçta kalkıyor? Bilmiyorum. 3. Pazar günleri evde kalıyor, kitap okuyor, radyo dinliyor, biraz da parkta geziyor. 4. Osman, tatil günleri ne yapacaksın? Müze, tiyatro, sinemaya gideceğim.

6. Чăвашла куçарăр.

Masa üzerinde bulunan kitap benim değil, kardeşimindir. Kahvaltı parasını veren Reşat kalkıp dışarı çıktı. Peynir getiren garson: «başka emriniz?» dedi. Bu gelenler kim? Seni arayan, soran yoktu. Anlayan anlar. Şu azbuçuk Türkçe konuşanı tanıyor musunuz? Ada'lara giden var mı? Şu giren adam kimdir?

7. Çак глаголсенчен *-(y)an/-(y)en* аффикслă причасти формисене тăвăр.

Uyumak, inmek, yürümek, bulunmak, tatmak, seyretmek, beğenmek, ismarlamak, geç kalmak.

8. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Bizim mahalle

Ben bu mahallede oturuyorum. Burası Yeşilyurt Mahallesi. Mahalledeki en uzun cadde, İnönü Caddesi. Bu caddenin başında devlet hastanesi var. Hastalandığımızda oraya gidiyoruz. Bizim ev

de caddenin diğer tarafında. Gökkuşluğu Apartmanı, üçüncü kat, 13 numaralı daire. Bizim apartmanın altında market ve kasap var. Apartmanın karşısında manav var. Manavın meyve ve sebzeleri kaldırımında duruyor. İnsanlar yoldan yürüyor.

9. Тәсләхпә усә курса предложенисем тәвәр.

Тәснәх: *Moskova gezintisi yapan Hasan ... – Hasan Moskova gezintisi yaptı.*

1. Öğretmenle konuşan öğrenciler ... 2. Kahvaltı etmeyen kardeşim...3. Boş masaya oturan Orhan ile arkadaşları... 4. Çorbasını içmeğe başlayan Ferit... 5. Babasını seven Kemal... 6. Bundan tadın diyen Memduh... 7. Pencereyi açan ikinci çocuk ... 8. İşini bitiren Şevket... 9. Çerezlerden başlayan Yunus ... 10. Derslerden sonra yemekhaneye giden Mahmut... 11. Kapı önünde duran delikanlı... 12. Bardaklara bira koyan garson...

10. Диалога вуләр, кушарәр.

– Mehmet Bey, siz pazar günlerini nasıl geçirirsiniz?

– Eh... havasına göre... İstanbul'un iklimini bilirsiniz ya!

– Yâni?

– Yâni kışlar soğuk, karlı, sonbaharlar yağmurlu, rüzgarlı... Vakit geçirmek de havaya göredir, değil mi ya?

– Orası öyle ama yaz yok mu yaz?

– Yaza bir şey diyen var mı canım? Zaten mevsimlerden en çok yazı severim ben.

– Niçin?

– Bana göre, yazın ayrı bir tadı var da (onun için).

– Ne gibi?

– Bir kere havalar çoğu zaman sıcak geçer. Benim yaştakiler de soğuğu hiç sevmez. Sonra, bu mevsimde tabiatın manzarası da başkadır. Her taraf yeşil...

– Tabiatı sever misiniz?

– Çoook!

– Boş vaktinizi gezmekle geçirirsiniz her halde?

– Evet, boş vaktim varken gezinti yapmayı çok severim.

– Ne gezintisini tercih edersiniz?

– Mevsime göre. Mesela İkbaharda Boğaz'da vapur gezintisi yapmak çok hoş bir şey...

– Vapur gezintisi mi dediniz? Nesi hoştur onun?

– Vapurla yolculuk yaparken hem temiz hava alırsınız, hem de fevkalade güzel manzaralı Boğaz kıyılarını görürsünüz. Az mı bu?

– Fakat vapurla her yere gidilmez ki!

– Tabii! Ama hava sıcakken o da fena olmuyor.

– Yalova'ya gittiniz mi, Mehmet Bey?

– Evet, bir iki defa gittim oraya da...

– Uzak mı orası?

– Değil, vapurla 2 saat. Yalova su şehridir amma, gezilecek yeri yok gibi...

– Bursa'yı nasıl buldunuz?

– Ooo! Türkiye'nin en güzel şehirlerindendir.

– Bursa'da iken Uludağ'a çıktınız mı?

– Bir defasında çıktım.

– Yazın Uludağ'ın manzarası güzel mi?

– Güzeldir, zaten oradaki dağların büyük bir kısmı ormanlarla kaplı... Uludağ'ın tepesi yaz ortasında da karlar altında kalır.

– Denize girer misiniz, Mehmet Bey?

– Ancak temmuz ve ağustos ayında, yani suyu sıcakken...

11. Альтернативлә ыйтусем йөркеләр.

Denize girmek, kumlarda yatmak. Gezmekle, okumakla, vakit geçirmek. Onunla, aynı fikirde, başka fikirde. Moskova kışı, hoşça gidecek, bir taraf, var, yok. Orasının akşamları, serin, ılık, geçer. Şimdi, ağaçlar, çıplak, yapraklarla örtülü. Çiçekler toplamak, otlar üstünde yatmak, tercih ediyorsun.

12. Панә сәмахсәмпә предложенисем түпәр.

En çok, içine almak, birçok kimseler, kayak, uyku, örtü, buzlu, durum, korku, oyun, hoş.

13. Чәвашла кушарәр.

Buraya bir ışık getirin. Size bir ay müsaade. Ay başında konuşuruz. Ne güzel kız! Ay parçası! Bize ayda yılda bir uğruyorsunuz. Bu adamın ne güzel tabiatı var! Biz koridordan geçerken ihtiyar ışık tuttu. Nisanda ağaçlar yaprak açmaya başlar. Çok küçük, çıplak gözle görünmez. Gözleri bulutlandı. Hoş bir delikanlı. Pis kokulu çiçek olur mu? Çalışkan mı dersin?

14. Тәсләхне усә курса ыйтусене җирәпләтсә хуравләр.

Тәсләх: İlkbahar mevsimini sever misiniz? – Çok severim. Bu mevsimde her şey uyanır da, onun için.

Tatil günü kırdan nasıl vakit geçirdiniz? Ski yaptınız mı hiç? Moskova'da kışlar soğuk mu geçer? Buranın yazlarını sever misiniz? Dün akşam patinaj yaptınız mı? Boş vaktinizi açık havada geçirmek ister misiniz? Şimdi gök yüzünde bir bulut görüyor musunuz? Şiddetli soğuktan korkar mısınız?

15. ыйтусене хирәсләсә хуравләр.

Vapurla mı yolculuk yapacaksınız? İstanbul'un iklimini bilir misiniz? Yaz mevsimini nahoş mu buluyorsunuz? Evinizde Özbek halısı var mı? Yağmur yağarken gezmeyi sever misiniz? Şuşaşkar'da kar sokaklarda mı kalır?

16. Панә сәмахсәмпә усә курса предложенисем тәвәр.

1. Tenceredeki su. 2. İkinci kattaki daire. 3. Arbat Caddesindeki

yeni mağazalar. 4. Tiyatrodakiler. 5. Karşımızdakiler. 6. Yanınızdakiler.

◆ *Пәлсе тәма!*

Глаголтан япала ячә тәвакан аффикссем:

1) -i/-i/-u/-ü: doğ-u (doğmak – тух) – тухәҫ, bat-ı (batmak – ан) – анәҫ, yaz-ı (yazmak – сыр) – сыру, статья, kok-u (kokmak – шәршә кәпәр) – шәршә

2) -(y)ıŝ/-(y)ıŝ/-(y)uç/-(y)üş: al-ıŝ – илү, oku-yuŝ – вулав, açıl-ıŝ – уҫәлни, уҫәлу, gir-iş – кәрү, кәни.

Тур. -(i)mtrak ~ чәв. -тарак/-терех, -рах l-рех: sap-mtrak – сарәрах, tatlı-mtrak – тутләрах.

Тур. şu ~ чәв. тепри, ҫакән пек, ҫавән пек, ҫак: Ben şu soru sordum. – Элпә ҫакән пек ыйту (ҫак ыйтәва) патәм.

Тур. şöyle ~ чәв. ҫавән пек, ҫакән пек, ҫапла: Şöyle yazacaksın. – Эсә ҫакән пек ҫырән.

Тур. ki ~ чәв. пирки: Gecce böyle sıcak ki, uyumak kabil değil. – Kaçе ҫавән пек шәрәх пирки ҫывәрма май ҫук.

Sözler ve deyimler: Mahalle – район, Yeşilyurt Mahallesi – симәс район, Mahalledeki – районти, cadde – урам, devlet hastanesi – патшаләх учреждениә, diğer – урәх, төпәр, taraf – ен, Gökkuşığı – асамат кәперә, apartmanı – темиҫе хваттерлә пурәнмалли ҫурт, daire – хваттер, market – магазин (лавкка), kasap – какай лавкки, manav meyve – ҫырла, улма, sebze – пахча ҫимәҫ (укроп, петрушка), kaldırım – тротуар, banka – банк, park – парк, otobüs durağı – автобус чарәнәвә, büfe – буфет, yâni (yani) – урәхла каласан.

Вун саккӓрмӓш урок – On Sekizinci Ders

«Глагол тӓпӓ + **-(y) a, -(y) e + bilmek**» форма

Вӓхӓта палӓртни

-Inca/-ince/-unca/-ünce аффикслӓ деепричасти

Хушу наклоненийӓн 3-мӓш сӓпат форми

• Глагол тӓпӓ сӓмне **-(y) a, -(y) e** аффикс тата **bilmek** глагол хушӓннӓ форма ёсе тума пултарнипе пултарайманнинне кӓтартать. Тӓслӓхрен: *gelmek*(кил)+e+*bil+iyorum* = **gelebiliyorum** (килеетӓп), *gelmek*+e+*me+yorum* = **geleliyorum** (килейместӓп). Чӓваш чӓлхинче кун пек формӓсене пултараслӓх тата пултарайманлӓх аспектӓсенчи формӓсем теҗсӓ. Турккӓ чӓлхинче, чӓваш чӓлхинче пекех, тӓрлӓ вӓхӓтри глаголсем ку формӓсенче пулма пултарасҗсӓ. Тӓслӓхрен: **gelebildim** (килейрӓм), **gelemedim** (килеймерӓм), **gelebileceğim** (килейӓп), **gelemeyeceğim** (килеймӓп).

Сӓпатлану тӓслӓхӓ:

Сирӓплетӓ аспектӓнче

Ben yazabiliyorum – Эпӓ сыраятӓп

Biz yazabiliyoruz – Эпир сыраятпӓр

Sen yazabiliyorsun – Эсӓ сыраятӓн

Siz yazabiliyorsunuz – Эсир сыраятӓр

O yazabiliyor – Вӓл сыраятӓ

Onlar yazabiliyorlar – Вӓсем сыраясҗсӓ

Хирӓслев аспектӓнче

Ben yazamıyorum – Эпӓ сыраймастӓп

Biz yazamıyoruz – Эпир сыраймастпӓр

Sen yazamıyorsun – Эсӓ сыраймастӓн

Siz yazamıyorsunuz – Эсир сыраймастӓр

O yazamıyor – Вӓл сыраймастӓ

Onlar yazamıyorlar – Вӓсем сыраймастҗсӓ

Сирӓплетӓ аспектӓнче (ыйтуллӓ форма)

Ben yazabiliyor muyum? – Эпӓ сыраятӓп-и?

Sen yazabiliyor musun? – Эсӓ сыраятӓн-и?

O yazabiliyor mu? – Вӓл сыраятӓ-и?

Biz yazabiliyor muyuz? – Эпир сыраятӓпӓр-и?

Siz yazabiliyor musunuz? – Эсир сыраятӓр-и?

Onlar yazabiliyorlar mı? – Вӓсем сыраясҗсӓ-и?

Хирӓслев аспектӓнче (ыйтуллӓ форма)

Ben yazamıyor muyum? – Эпӓ сыраймастӓп-и?

Sen yazamıyorsun? – Эсӓ сыраймастӓн-и?

O yazamıyor mu? – Вӓл сыраймастӓ-и?

Biz yazamıyor muyuz? – Эпир сыраймастпӓр-и?

Siz yazamıyor musunuz? – Эсир сыраймастӓр-и?

Onlar yazamıyorlar mı? – Вӓсем сыраймастҗсӓ-и?

• Вӓхӓта пӓлес тесен сакӓн пек ыйту памалла: **Saat kaç?** Хуравӓ тӓрлӓрен пулатӓ. Тӓслӓхрен: – *Saat kaç?* – *Saat beş* (5.00). – *Saat on iki buçuk* (12.30).

Енчен те минутсен йӓппи сехетӓн сылтӓм енче пулсан хуравланӓ чух сакӓн пек схемӓна усӓ курмалла: «**saat ... -(y)i, -(y)ı, -(y)u, -(y)ü ... geçiyor**». Тӓслӓхрен: *6.15 – saat altıyı geçiyork*

(чёрёк) геçiyor, 9.10 – saat dokuzu on геçiyor, 5.20 – saat beşi yirmi геçiyor.

Минутсен йёппи сулахай енче пулсан – çакан пек семапа усă курмалла: «**saat ... -a, -(y)e ... var**» е «**saat...-a, (y)e...kalyor**». Тёслёхрен: 7.45 – saat sekize çeyrek var, 9.40 – saat ona yirmi var, 11.50 – saat on ikiye on var. 4.40. saat beşe yirmi (dakika) **kalyor** – пиллёк çитесси çирём минут (пиллёкчен çирём минут юлать.).

«**Saat kaçta?**» (миçере?) ыйтава хуравланă чух **геçiyor, kalyor** сăмахсем вырăнне **геçe, kala** деепричасти формисемпе усă курмалла. Тёслёхрен: *Dersiniz saat kaçta bitti?* – Сирён уроксем миçере пётрёç? *Dersimiz üçe on kala bitti.* – Пирён уроксем виççё çитесси вунă минутра (вунă минут юлсан) пётрёç.

• Турккă чёлхинчи **-ınca/ -ince/ -unca/ -ünce** аффикслă деепричасти чăваш чёлхинчи **-сан** аффикслă деепричастипе тўр килет. Тёслёхрен: *Zil çalınca (çalmak+ınca) öğrenciler sınıftan çıktı.* – Шăнкăрав янăрасан вёренекенсем класран тухрёç. *Türkçe öğrenince Türkiye'ye gitmek istiyorum.* – Турккăлла вёренсен эпё Турцие кайма шутлатăп.

Хирёслев аспектёнче глагол тёпёпе деепричасти аффиксё хушшине **-mal-me** аффикс кёрсе ларать. Тёслёхрен: *Gese olmayınca (ol-ma-ınca) yıldız görünmez.* – Каç пулмасăр çалтăрсем куранмасçё.

• Хушу наклоненийён 3-мёш сăпат форми ударениллё **-sin/ -sin/ -sun/ -sün** аффикс хушăннипе пулать. Тёслёхрен: *gelsin – килтёр, yazsın – сыртёр, gelmesin – ан килтёр, yazmasın – ан сыртёр, gelsinler – килччёр, yazsınlar – сырччёр, gelmesinler – ан килччёр, yazmasınlar – ан сырччёр.*

Alıştırılmalar

1. Ыйтусене çирёплетсе хуравлър.

Biraz beklesinler mi? Kimi beklesin? Telefonu açsın mı? Çocuklar denize girsinler mi? O da mı gelsin? Pencereyi açsın mı?

2. Ыйтуллă предложенисем тăвър.

Parka gidip patinaj yapsın. Burada oynamasınlar! Öğle yemeğinden sonra biraz uyuşun. Onu öğle yemeğine davet etsin. Kapıyı açmasın! Kızı evine kadar geçirsin. Bunu kimseye söylemesin. Saat beşte toplansınlar.

3. Ыйтусене тёслёхне усă курса хуравлър.

Тёслёх: *Oraya beraber gidemez miyiz?* – *Oraya beraber gidemeyiz.*

Sorulan soruya cevap verebildiniz mi? Oraya beraber gidemez miyiz? Şu listeyi alabilir miyim? Küçük hanım, sizi burada bekleyebilir mi? Bana yarın saat dokuza çeyrek kala telefon edemez

misin? Saat onda görüşebilir miyiz? Bugün saat üçü yirmi geçe kitapevine gelebilir misin? Anlatabildim mi? Kız kardeşiniz Türkçeden Çuvaşçaya çevirebilir mi?

4. Тӗслӗхне усӑ курса альтернативлӑ ыйтусем тӑвӑр.

Тӗслӗх: *Suya girdi. – Suya girebildi mi, giremedi mi? (Bӑl шыва кӗрейрӗ-и, кӗреймерӗ-и?)*

Suya girdi. Bu haftayı Florya'da geçirirsiniz. Orada iyi vakit geçiririz. Gezinti yaparsın. Çocuk artık evden çıkıp temiz hava alır. Vapurla yolculuk yaparken Boğaz kıyılarını görürüz. Ada'lara gittiniz. Yazın orasını gezdiniz. Uludağ'a çıktılar.

5. Скобкӑри глаголсене кирлӗ формӑра лартӑр.

(Evlenmek) başka bir eve taşındılar. Onu evde (bulmamak) yalnız git. Derslerimiz (bitmek) lokantaya gideriz. Yemek vakti (bitmek) sınıfımıza döndük. İki saat (çalışmak) bahçeye çıkıp beni bekle. Kapı (açılmak) başını o tarafa çevirdi. Arkadaşım uzun uzun (konuşmak) yerine oturdu.

6. Тӗслӗхне усӑ курса икӗ предложенирен пӗр предложени тӑвӑр.

Тӗслӗх: *Zil çaldı. Öğrenciler sınıftan çıktı. – Zil çalınca öğrenciler sınıftan çıktı.*

1. Yüzüne baktı. Adını söyledi. 2. Bana kahve getirecek. Kahvaltı edeceğim. 3. İşini bitirmezsin. Sinemaya gitmeyiz. 4. Kış mevsimi gelir. Hepsi kalın giyinir. 5. İlkbahar mevsimi gelir. Edirne'ye gideriz. 6. Bu akşam size kardeşim uğrar. Ona paketini verirsiniz. 7. Uyanırım. İşime başlarım. 8. Kahvaltı parasını verdik. Lokantadan dışarı çıktık.

7. Ыйтусене хуравлӑр.

Saat kaçta okula vardınız? Saat kaçta birinci dersiniz bitti? Toplantınız saat kaçta başladı? Saat kaçta evden çıktınız? Saat kaçta Türkçe dersiniz başladı? Saat kaçta okuma salonuna gittiniz? Saat kaçta kahvaltınızı bitirdiniz?

8. Точкӑсем вырӑнне кирлӗ сӑмахсем лартӑр.

Eve on bire yirmi... dönerim. Yarın biri on ... seni beklerim. Sekize on iki.. Şimdi dörde sekiz ... Tiyatroya altıyı beş ... giderim. Vapur on ikiye beş ... kalkar. Beşe çeyrek... görüşürüz. Yediği yedi...

9. Текста вулӑр, чӑвашла куçарӑр.

Biz, İstanbullular mı telefonla konuşmaya bayılıyoruz, yoksa Telefon İdaresi umumî telefonlar işinde çok mu hasis, nedir, her zaman, her yerde umumî telefonlar meşguldür...

Büyük Postanedeyiz. Giriş kısmı tıklım tıklım. Herkes telefonda sıra bekliyor. Kimi sinirli sinirli sigara içiyor, kimi çiklet çiğniyor, kimi de elindeki jetonu havaya atıp duruyor.

Telefon kabinlerindeki konuşmalar sözde duyulmuyor. Fakat

kapatabilene aşkolsun! Siz kapatıyorsunuz, o açılıyor, sonunda açık bırakıyorsunuz.

Bir delikanlı numaraları çeviriyor. Kapısı açık.

– Alo, neresi efendim?... Yanlış efendim... Dr. Osman beyin evi değil mi? Affedersiniz...

Anlaşılan bir genç kıza telefon etti. Eski numaradır bu çünkü...

Sıradayız... Önümde kasketli bini var. Belli ki, Bursalı. Sıra kendisine gelince yüzüme bakıyor.

– Ağabey, diyor. Telefonda konuşamıyorum. Sen ara da Süleyman abi var orada. Ona deki, Mehmet de, böyün işi bitirdi, netsin de.

Bütün bunları «Süleyman Abi» sine bir bir söyleyince adam sadece:

– Bana gelsin, dedi, telefonu kapattı. Anlattım. «Sağol ağabey» deyip gitti. Bazıları telefon edip numarayı çıkaramayınca jetonun düşmesini beklemiyor, gidiyorlar. Nasıl olsa geri gelmiyor. Bu sebepten bazı açığızler kabineye girince iki yumruk sallıyorlar. Ve hayret, onlara düşüyorlar da, sizin zavallı jetonunuz madeni kutunun içine iniyor.

10. Ыйтусене хуравләр.

Telefon numaralarını iyi mi hatırlıyorsunuz? Yanlış mı açtınız? Numara düşmesini çok mu beklediniz? Dairenizden mi telefon ettiniz yoksa umumî telefondan mı? Bugün kime telefon ettiniz? Jetonunuz var mıydı? Sıra beklediniz mi? Sırada kaç kişi vardı? Ne kadar beklediniz? Kiminle görüştünüz? Dostunuz sizi sesinizden tanıdı mı?

11. Точкәсем ыярәнне кирлә аффиксәм лартәр.

1. Saat kaçta eve döndünüz? – Altı... beş kala. 2. Öğretmeniniz saat kaçta sınıfa girdi? – Dokuz... bir kala. 3. Saat kaçta bana telefon edeceksin? – Üç ... çeyrek geçe. 4. Bugün saat kaçta görüşürüz? – Evden iki... beş kala çıkarım, dört... yirmi yedi geçe görüşürüz. 5. Saat kaç? – Beş... on geçiyor. 6. Saat kaç? – İkiye on sekiz var. 7. Dersiniz saat kaçta bitecek? – Üç ... yirmi kala. 8. Saat kaçta uykudan uyandınız? – Altı... çeyrek geçe. 9. Saat kaçta okula geldiniz? – Dokuz ... on sekiz kala. 10. Saat kaç? – Dokuz... on beş var.

12. Альтернативлә ыйтулла предложенисем тәвәр.

1. Evvelâ, jeton bıraktın, numara çevirdin. 2. Evden, daireden, telefon ediyorsunuz. 3. Bunu, telefonla söyleyeyim, sonra konuşuruz. 4. Kapıyı kapatabildiniz, açık bıraktınız. 5. Telefon konuşmasından sonra, evvel, yanına, gittin. 6. Sıra kimin, senin, şu bayanın.

13. Предложенисене чәвашла кушарәр.

Bir dakikanın altmışta biri saniyedir. Bu iş biraz acele ister. Acelesi vardı, bekleyemedi. Acelesinden çantasız gitti. Ara sıra görüşelim. Komşunuzla görüşür müsünüz? Bunu başka bir zaman görüşürüz.

14. Турккәлла қусарәр.

Эпә шәнкәравласа җитеймәстәп. Ыран вәл хәй шәнкәравлатәр. Эсир мана әнлантәр-и? Эпә 9 сехет те 30 минутра вокзалта пултәм. Ыран вәл мана 8 сехет те 15 минутра аләк умәнче кәтсе тәтәр. Ирхи апат җисен вәсем института кайрәҗ. Уроксем пәтсен эфир библиотекәна утрәмәр. Университетран тухсан студентсем кинона кайрәҗ.

◆ Пәлсе тәма!

«Глагол + **-ip/ -ip/ -up/ -üp durmak**» форма ёҗ нумая тәсәллине пәлтерет: **okuyp** (оки-(у)ир) **duruyor** – җаллах вулать те вулать.

-Mak/-mek аффикс вәҗәнчи **k** тухса ўкнипе кирек мәнле глаголтан та япала ячә пулма пултарать. Тәсләхрен: *beklemek* – **bekleme** (кәтни, кәтү), *yazmak* – **yazma** (сыру, сырни), *düşmek* – **düşme** (ўкни, ўкү).

Тур. *kimi...,kimi...~ чәв. кам... кам... е пәри..., тепри... Kimi kopuşuyor, kimi çeviriyor... – кам калаҗать, кам қусарать; пәри калаҗать, тепри қусарать.*

Sözlerle deyimler: **telefonla aramak** – шәнкәравла, **düdük sesi (sinyal)** – шәнкәрав, **numarayı çevirmek** – номерсене җавәр, **yeni baştan** – җәнәрен, **iskele** – пристань, **umumî telefon** – автос телефон, **bayılmak** – питә киләш, **idare** – правлени, **hasis** - сәхә, **tahammül etmek** – җәт, **giriş kısmı** – вестибюль, **tıklım tıklım** – питә тулли, **sıra beklemek** – черет тәр, **sinirlenmek** – тарәх, **çiklet** – җәмламалли резинка, **atmak** – ывәт, **cam** – кантәк, **çift** – иккәллә, **duymak** – туй, илт, **duyulmak** – илтән, туйән, **sonunda** – тинех, юлашкинчен, **delikanlı** - җамрәк җын, **yanlış açmışsınız** – эсир йәнәш шәнкәравларәр, **belli** – паллә, **sade** – ахаль, **anlatmak** – әнлантап, **düşmek** – ўк, **nasıl olsa** – пурпәрех, пәрех, **geri gelmek** – каялла кил,таврән, **bu sebepten** - җак сәлтавпа, җавәнпа, **açıkgöz** – җеө, **yumruk** – чышкә, **yumruklamak** – чышкәла, **hayret!** – тәләнмәлле, **hayret etmek** – тәлән, **zavallı** – мөскән, **madenî** – тимәрлә; минераллә, **muhakkak** – җәнахах, **inat etmek** – кутәнлан, җине тәр, **inadî** - кутәнләх, **görüsmek** – тәл пул, калаҗ, кала, **acele** – васкавлә, **acele etmek** – васка, **o halde** – апла пулсан, **santral bayan, santralci kız** – телефонистка, **kiminle müşerref oluyorum?** – эпә кампа калаҗатәп-ши? **uzatmak** – тәс, **öbür gün** – ыран мар тепәр кун, **neresi** – әҗстан, **böyün(bugün)** – паян, **numara düşmek** – телефонпа җыхән, **netsin(ne etsin)?** – вәл мән тутәр?

Вун тӕххӕрмӕш урок – Он Dokuzuncu Ders

Глаголӕн хистев залогӕ

«Глагол + **ardım...**» форма (имперфект)

«Глагол + **-digi halde**», «Глагол + **-masına rağmen**», «Глагол + **-makla beraber**» формӕсем

• Турккӕ чӕлхинче, чӕваш чӕлхинчи пекех, хистев залогӕн аффиксӕ темисе вариантлӕ:

– хупӕ сасӕпа пӕтекен глагол тӕпӕ сӕмне аффиксӕн **-dir/-tir, -dir/-tir, -dur/-tur, -dür/-tür** варианчӕ хушӕнаты: *yaz-dir-mak – ӕыртар, unut-tur-mak – мантар;*

– уӕӕ сасӕпа тата I, r сасӕсемпе пӕтекен темисе сыпӕклӕ глагол тӕпӕ сӕмне – аффиксӕн **-t** варианчӕ: *bekle-t-mek – кӕттер, çıkar-t-mak – кӕларттар;*

– пӕр сыпӕклӕ хӕш-пӕр глагол сӕмне аффиксӕн **-ir/-ir, -ür/-ür, -er/-ar, -üt/-ut, -it/-it** варианчӕсем хушӕнаӕӕ: *kork-ut-mak – хӕрат, geç-ir-mek – каӕар.*

Yemek (си), **demek** (те, кала) глаголсем сӕмне аффиксӕн **-dir** варианчӕ хушӕнаты: *ye-dir-mek (ситер), de-dir-mek (калаттар).*

Хистев залогӕнчи глагол форми ӕсе тума хистенине, хушнине пӕлтерет.

• «Глагол + **ardım**» форма (имперфект)

Сӕпатлану тӕслӕхӕ:

ӕирӕплетӕ аспектӕнче

Ben yazardım – Эпӕ ӕыраттӕм	Biz yazardık – Эпир ӕыраттӕмӕр
Sen yazardın – Эсӕ ӕыраттӕн	Siz yazarsınız – Эсир ӕыраттӕр
O yazardı – Бӕл ӕыратчӕ	Onlar yazarlardı – Бӕсем ӕыратчӕс

Хирӕслев аспектӕнче

Ben yazmazdım – Эпӕ ӕырмастӕм	Biz yazmazdık – Эпир ӕырмастӕмӕр
Sen yazmazdın – Эсӕ ӕырмастӕн	Siz yazmazdınız – Эсир ӕырмастӕр
O yazmazdı – Бӕл ӕырмастчӕ	Onlar yazmazlardı – Бӕсем ӕырмастчӕс

ӕирӕплетӕ аспектӕнче (ыттуллӕ форма)

Ben yazar mıydım? – Эпӕ ӕыраттӕм-и?	Biz yazar mıydık? – Эпир ӕыраттӕмӕр-и?
Sen yazar mıydın? – Эсӕ ӕыраттӕн-и?	Siz yazar mıydınız? – Эсир ӕыраттӕр-и?
O yazar mıydı? – Бӕл ӕыратчӕ-и?	Onlar yazarlar mıydı? – Бӕсем ӕыратчӕс-и?

Хирӕслев аспектӕнче (ыттуллӕ форма)

Ben yazmaz mıydım? – Эпӕ ӕырмастӕм-и?	Biz yazmaz mıydık? – Эпир ӕырмастӕмӕр-и?
Sen yazmaz mıydın? – Эсӕ ӕырмастӕн-и?	Siz yazmaz mıydınız? – Эсир ӕырмастӕр-и?
O yazmaz mıydı? – Бӕл ӕырмастчӕ-и?	Onlar yazmazlar mıydı? – Бӕсем ӕырмастчӕс-и?

Тӕслӕхӕсем: *O sırada Edime'de oturdu. – Ун чухне бӕл Едирнере пурӕнатчӕ. Kitap okumazlardı. – Кӕнеке вуламастчӕс. Sen ne yapardın? – Эсӕ мӕн тӕваттӕн? Yanımda para yok, yoksa ben de alırdım. – Манӕн сӕмра укӕа сук, унсӕрӕн эпӕ те илеттӕм.*

• «Глагол + **-diği halde**», «Глагол + **-masına rağmen**», «Глагол + **-makla beraber**» формәсем услови пәлтерәшлә пулаççә. Кун пек сәмах пәрлешәвәсәне чәваш чәлхине пулсан та, пулин те союзсемпе усә курса куçармалла. Тәсләхсем: *Çocuk dersе geldiği (gelmek + diği) halde hazır değıldi. – Ача урока килнә пулсан та, хатәр марччә. Hasta olmasına (olmak + masına) rağmen sokağa çıktı. – Чирлә пулсан та, вәл урама тухрә. Опи görmekle (görmek + mekle) beraber konuşmadık. – Ана куртәмәр пулин те, калаçмарәмәр.*

Alıştırmalar

1. Глаголсене хистевлә формәра тәвәр.

Durmak, bulunmak, binmek, seyretmek, görmek, çıkarmak, vermek, yorulmak, tutmak, bilmek, konuşmak, anlamak, yemek, almak, girmek, oturmak, gezmek, başlamak, inmek, tanımak, yürümek, ayrılmak, uzanmak, ayırmak.

2. Панә сәмахсемпе усә курса предложенисем тәвәр.

1. Yazın, size, oraları, gezdirmek. 2. O, bahçeler, güzel kokulu, çiçekler, her, şey, unutturmak. 3. Kardeşiniz, köprü, üstünde, durdurmak, nehir, seyrettirmek. 4. Alo, burası, neresi, diye, sordurmak. 5. Bu sualler, cevap verdirmek. 6. Ona, taksit, tutturmak. 7. Kumlar, üzerinde, yatırmak. 8. Bana, balığı, ısmarlatmak. 9. Şişeleri, açtırmak, bardaklara, bira, koydurmak. 10. Sonbaharda, denizde, vapur gezintisi, yaptırmak.

3. Тәсләхпе усә курса предложенисене уләштарәр.

Тәсләх: *Beni sofra başına oturttu. – Sofra başına oturdum.*

Onlara Türkçe okutsun! Beni öteye geçirdi. Müdür bana Ahmet'i çağırttı. Bana şekerli kahve içirme. Tuturunuz şu adamı. Sakın, şu küçük kızı düşürme. Git be buradan, oğlum, başımı ağrıtm. Saat yedide işimizi bitirdik. Makaleyi bana mı yazdıracaksınız?

4. Глаголсене имперфектра пәрреллә тата нумайлә хисепсәнене сәпатләр:

а) çирәплетү тата хирәçлев аспектәсенче: yetişmek, uğraşmak, etmek, oturmak.

ә) çирәплетү тата хирәçлев аспектәсен ыйтуллә форминче: unutmak, çağırmak, götürmek.

5. Туркәлла куçарәр.

Вәл вәхәтра эфир кунта пурәнмастәмәр. Эфир сана каламастәмәр-и вара? Кашни вырсарни кун вәсем яла каятчәç. Малтан ун пек костюмсем тәхәнмастчәç. Шупашкара килсен вәл яланах çак гостиниçара пурәнатчә. Çичә сехетре эфир ёçe пәтереттәмәр. Пысәк самолетсем кунта анмастчәç. Эфир ун чух пулә тытаттар-и? Вәл вәхәтра çўçe урах тәрлә кастаратчәç. Эпә малтанах әна çавән пек тәваттам.

6. Төслөхпө уса курса предложенисенә улаштарар.

Төслөх: Ben sandalyeye oturdum. – Beni sandalyeye oturttu.

Köftemi yedim. Türkçe okuduk. Şimdi siz mi Türkçe konuşacaksınız? Bu uzun mektubu yazacak mı? Vaktinde eve dönmedik. Ben ona komposto vermedim. Trolleybüse bindiniz. Pencereyi açtınız mı? Arabayı tutamadık. Şu güzel şehri gezdin mi?

7. Чәвашла кушарар.

Bir yere uğramaz, doğruca fabrikaya giderdik. Balık tutar mıydınız? O zamanlar saçlarını başka türlü kestirirdi. Yazları köye falan gitmez miydin? Gençken bunu öyle yapardım. Büyük uçaklar buraya inmezdi. Çok meşgulüm, yoksa sizinle ben de gelirdim. Küçüktür, böyle bir şey yapamazdı. Peki, benim yerimde olsanız ne yapardınız?

8. Текста вулар, чәвашла кушарар.

Mağazada

Bugün mağazalardan birine gittik. Önce vitrine baktık. Aman ne güzel şeyler... İçeri girdik. Geniş, büyük, tavanı yüksek bir mağaza... Kapının karşısında, kasada bir kız var. Ortada soba var. İyi giyimli bir bey sobanın başına oturmuş, kahvesini içiyor. Kasanın yanında bir delikanlı, kızla konuşuyor. Tezgâhın arkasındakilerden orta yaşlı bir adam gazete okuyor. Yine tezgâhın başında duran bir genç de kapağı renkli bir polis romanı okuyor.

Erken erken gelmişiz. Bizden başka da gelen yok. Yalnız, vitrini seyreden üç, dört kişi daha var.

Sağa sola baktık, bize aldırان yok... Tezgâha yanaştık Raflardaki toplara bakıyoruz. Kendi aramızda konuşuyoruz.

– Şunlardan ne güzel perde olur!

– Acaba metresi kaç?

– Eni kaç santim acaba?

– Kime sorsak?...

Kahvesini içtikten sonra, solundaki tezgâhtarla tatlı tatlı konuşan adama yanaştım.

– Affedersiniz...

– Ne var yahu? Görüyorsun konuşuyoruz.

– Pazen istiyoruz, siz mi vereceksiniz?

– Kaç metre?

– Ama biz ondan istemiyoruz. Vitrinde gördük... Pembe de, mavi mavi çiçekleri var.

– Ondan kalmadı.

– Vitrinde var beyefendi.

– O vitrinlik... Vitrinde indirmeyiz...

– O halde şu sıraya bakabilir miyiz?

– İndir, kaldır olmaz! Bak işte uzaktan... Hepsi de pazen...

Hangisini istiyorsan, onu söyle!..

- O sarıyı istiyoruz.
- Ne kadar?
- Beş metre!
- Ondan beş metre kesilmez... O bütün top...
- Şu yeşil...
- O dört metrelik bir parçadır. İsterseniz vereyim, ha dört metre, ha beş metre...

Bizimkiler dört metreden çıkar mı, çıkmaz mı diye konuşuyorlar. Bay tezgâhtar akıl veriyor.

- Eteği kloş yapmazsanız çıkar.
- Çocuklara pijama yapacağız.
- İyi, paçalarını biraz kısa yapın... Zaten bu sene kısa moda...
- Bizi beklemekten sinirleniyor:
- Bayım, bu kadar millet alış veriş edecek... Hangisini istiyorsanız söyleyin!..

Çaresiz, bay tezgâhtarın kendisinin beğenip de ilk çıkardığı siyah pazenden beş metre kestiriyoruz. Başka yerde «güle güle kullanın!» diye kumaşı keserler ya, bizim Yerli Malların baş tezgâhtarı, kumaşı kızgınlıkla «carrt!..» diye yırtıyor. Bize bir kâğıt uzatıyor.

- Karşıya!

Karşısı pembe kâğıda bir mühür vuruyor. Yandakine!.. Yandaki damgalıyor... Bir hanım pembe kâğıdı ikiye parçalıyor, bir parçayı bize uzatıyor. Veznedeki bayana o kâğıt parçasını götürüyoruz.

-Saat 12 oldu, paydos, diyor, öğleden sonra.

- Sıram gelince, bayana para uzatıyorum.

- Bozuk verin!..

- Bozuk yok...

- Bozurun efendim, burası sarraf dükkânı değil...

Mağazadan çıktım. Tütüncü bozmad. Gazeteci bozmad. Bir çikolata aldım, bozduklar. Kasiyer hanıma parayı verdim. Bir kâğıt uzattı. Tekrar damgaladılar. Damgalı kâğıdı başka birine verdim, paketi uzattılar.

9. Скобкәри сәмахсәне кирлә падеж формисенче лартәр.

Vapur (iskele) yanaştı. Beni (kasa) gönderdiler. (Tezgâh) başında bir genç duruyor. (Vitrin) bakın, belki bir şey bulursunuz. Ne diye (kolum) çekiyorsunuz? (Mavi çiçeklisi) alayım! (Sözü) aldırma, kuzum! Şu (top) üç metre keser misiniz? (Ben) mi akıl veriyorsunuz? (Paçaları) kısa mı yapacaksınız?

10. Ыйтусене сирәплетсе туллин хуравләр.

Tezgâh başında her gün mü duruyor? Kitap kapaksız mıdır? Kapağı renkli kitap sizin mi? Karşiki mağazada kumaş satılır mı? Pembe rengi hoşunuza gider mi? Parayı bozdurebildiniz mi?0 raflarda kitap mı var? Pantolonun paçası yirmi santim mi olacak? Bu dükkânda paydos bir saat mi?

11. Ыйтусене хирѣслесе хуравләр.

Kumaşta damga var mı? Parayı tütüncüye mi bozdurdunuz? Sizde bozuk para var mı? Bu kostümün kumaşu ucuz mudur? Kumaşu kesen kız size «güle güle kullanın» dedi mi? Eteği kısa mı yaptınız? Eni 90 santimlik kumaştan aldınız mı?

12. Ыйтусене текст тәрәх хуравләр.

O nereye geldi? Ne almak istiyordu? Mağazanın içerisi güzel miydi? Mağazada alıcıyı karşılayan, kendisine aldırان var mıydı? Sonunda kime yanaştı? Kahramanımızla konuşan tezgâhtar nasıl bir adamdı? Nazik miydi? Alıcı kumaşu kestirince bir saat daha mağazanın kapısında niçin durdu? Öğleden sonra kumaşını alabildi mi?

13. Турккәлла кушарәр.

Лайәх тәхәннә хәр. Сире мән кирлә? Вәсем пәр-пәринпе калашасҗә. Вәл манпа питә кәмәллә калашрә. Пире никам та асәрхамасть. Эпә иртенпех нимән те җимен. Каҗченех еҗлетпәр. Магазинта илемлә-и? Вәл мән илме шутларә?

14. Скобкәри сәмахсене кирлә формәра лартәр.

1. Dün (gelememek)? – Gelirdim, fakat acele bir işim çıktı da...
2. O sırada onlar köyde (oturmak). 3. Vaktim yok, yoksa ben de (gitmek) 4. Bunu siz de (anlamamak). 5. Mehmet de bizimle (gelmek)? – Şüphesiz.

15. Панә сәмахсемпе усә курса альтернативлә ыйтусем йөркеләр.

1. Mavisini, pembesini, istersiniz. 2. Pazenden, basmadan, keseyim. 3. Sende, bozuk, var, yok. 4. Bu malı, satar, alır. 5. Vitrindekini, raftakini, vereyim. 6. Sağdaki, soldaki, tezgâhtar, yaklaştınız. 7. Polis romanını, başka bir şey, okuyorsunuz. 8. Tezgâhtar, genç, orta yaşlı. 9. Şunlardan, perde, çocuk pijaması, yarasaksınız..

16. Турккәлла кушарәр.

Директора каләр-ха, җак хут җине пичет ларттәр. Кәштах уҗәлса җүрер-ха. Эсә әна чей еҗстер. Вәл ачасем валли шоколад илтәр. Кашарәр-ха, эсир җав пусмана кәтартмәр-ши? Эсә хәвән пакетна урәххипе ан уләштар.

◆ Пәлсе тәма!

Тур. Kime sorsak? ~ чәв. камран ыйтмалла-ши?

Тур. Bir iki gün ~ чәв. пәр-ик кун.

Тур. Hoşunuza gitti mi? ~ чәв. Сире киләшрә-и?

Тур. Aldıma! ~ чәв. Нимех те мар!

Тур. Alacaktık. ~ чәв. Эпир илесшәнччә (туянасшәнччә).

Тур. Hangisini istiyorsanız? ~ чәв. Эсир хәшне илесшән?

Тур. Ha...ha... ~ чәв. е...е...: е виҗә метр, е таваттә (пурпәрех)

Сутуҗә җапла каласа илнә япаласене туянакана парать: «Güle güle kullanın!»

Sözlerle deyimler: **satmak** – сут, **satış** – суту, **mal** – тавар, **mavi** – кăвак, **mavilik** – кăваклăх, **kasa** – касса, **kasiyer hanım** – билет сутақан хѣрарăм, **soba** – кăмака, **iyi giyimli** – лайăх тăхăннă, **tezgâhtar** – сутуçă, **kapak(ğı)** – хупă, **hoşuna gitmek** – килѣш, **çekmek** – турт, **aldırmamak** – ан пăх, ан асăрха, **yanaşmak** – çывхар, **raf** – çўлѣк, **perde** – карă, чаршав, **kaça?** – мѣн хак? **en** – ан, анлăш, **pembe** – кѣрен, **indirmek** – (хакне) чакар, антар, **kaldırmak** – хăпарт, **akıl vermek** – ѣс вѣрент, **etek(ğı)** – юбка, аркă, **paça** – шăлавар хѣрри, **millet** – халăх, наци, **alış veriş yapmak** – япаласем туян, **çaresiz** – ирѣксѣрех, **kumaş** – пусма, материал, **baş** – тѣп, **kızgın** – хаяр, **kızmak** – шăртлан, хаярлан, **yırtmak** – çур, **uzatmak** – тăс, **mühür vurmak** – пичет ларт, **damgalamak** – штамп ларт, **damga** – штамп, **parçalamak** – çур (пайсене), **götürmek** – илсе кай, **paydos** – тăхтав, **ögle** – кăнтăр (вăхăчѣ), **göndermek** – кăтартса яр, **bindirmek** – ларт (пуйăс çине), **çoluk çocuk** – килтисем, çемье, **kuyruk(ğı)** – черет, **bozuk(para)** – вак укça, **bozmak** – вакла, **bozdurmak** – ваклаттар, **paket** – пакет, **sevınç(ci)** – савăнăç, **şaşacak şey!** – тѣлѣнмелле! **karışmak** – улшăн, хутăш, **yerine** – вырăнне, **kahraman** – герой, **nazik** – кăмăллă, **içeri girmek** – шала кѣр, **içeri almak** – (кѣме, иртме) чѣн, **yüksek** – çўллѣ.

Ҙирёммеш урок – Yirminci Ders

«Глагол төпә + *masını bilmek*» форма

-*Ar/-er, -şar/-şer* аффикслә хисеп ячәсем

- (Y)*arakl-(y)erek* аффикслә деепричасти

-*Ki* аффикс

• «Глагол төпә + *masını bilmek*» форма ёсе тума пёлнине, ёсе тума ятарлә хәнәху кирлине кәтартать.

Тёсләхрен: *Okumasını biliyor* ama, *kitab okumak arzusu yoktur.* – Вәл *вулама пёлет*, анчах кёнеке *вулама кәмәлә сук. Yüzmesini bilmeyenler için ders veriyorum.* – Эпә *ишме пёлменнисем* валли урок ирттеретәп.

Ҙирёплетү аспектәнче

Ben yazmasını biliyorum – Эпә сьрма пёлетәп

Sen yazmasını biliyorsun – Эсә сьрма пёлетән

O yazmasını biliyor – Вәл сьрма пёлет

Biz yazmasını biliyoruz – Эпир сьрма пёлетпёр

Siz yazmasını biliyorsunuz – Эсир сьрма пёлетёр

Onlar yazmasını biliyorlar – Вёсем сьрма пёлесчә

Хирёслев аспектәнче

Ben yazmasını bilmiyorum – Эпә сьрма пёлместәп

Sen yazmasını bilmiyorsun – Эсә сьрма пёлместән

O yazmasını bilmiyor – Вәл сьрма пёлмест

Biz yazmasını bilmiyoruz – Эпир сьрма пёлместпёр

Siz yazmasını bilmiyorsunuz – Эсир сьрма пёлместёр

Onlar yazmasını bilmiyorlar – Вёсем сьрма пёлмесчә

• Валеçү хисеп ячәсем *-ar/-er, -şar/-şer* аффикссемпе пулаççә. (Чәваш чёлхинче те хисеп ячән валеçү форми *-ar/-er, -şar/-şer* аффикссемпе пулать.) Тёсләхсем: *birer* – *пёрер*, *ikişer* – *икшер*, *dörder* – *тәватшар*, *yirmi beşer* – *сирём пиллөкшер*, *üçer yüz*, *üçer yüzer* – *виç çёршер* е *виçшер çёр*.

-*Ar/-er* аффикс хисепе пёлтерекен *kaç* (*миçе*), *çok* (*нумай*), *az* (*сахал*) сәмахсем сүмне те хушәнма пултарать: *kaçar* – *миçешер*, *azar azar* – *сахалшар*, *teker teker* – *пёрерён-пёрерён*.

• Тур. *-(y)arakl-(y)erek* ~ чәв. *-ca/-ce, -maca/-meser*
Тёсләхрен: *Pencereden bakarak konuşuyor.* – Вәл *чүречерен пәхса калаçать. Otobüse binerek eve gittim.* – Эпә *автобуса ларса киле кайрәм. İhtiyar arkasına bakmayarak gitti.* – Ватә *хыçалалла пәхмасәр кайрә.*

• *-Ki* аффикспа вәхәт е вырән пёлтерёшлө паллә ячәсем пулаççә. Тёсләхрен: *dün* (*ёнер*) – *dünkü* (*ёнерхи*); *geçen sene*

(пёлтёр, иртнэ чул) – геҗен сенеки (пёлтёрхи); уагп (ыран) – уагпки (ыранхи); бері (сывӕх ен) – беріки (сывӕхри).

Өнсеки отобүслер күҗүктү, җимдикилер буюүктүр. – (Малтанхи автобуссем пёчөкчө, хальхисем – пысӕк.)

Dünkü gazeteyi okudum, bugünkünü ver. – Элӕ ёнерхи хаҗата вуларӕм, паянхине пар.

Alıştırmalar

1. Скобӕри сӕмахсене кирлӕ формӕра лартӕр.

Annesi tencereyi (aҗtırmak) җocukların tabaklarına җorbadan koydurdu. Onu sandalyeye (oturmak) mektubunuzu okuttu. Kitabınızı (bulmak) getirin. (İkram etmek) ʃundan alın, bundan tadın diyor. Ona (dönmek) salatadan tattırdım. (Konuşmak) kahvaltı ettiler. Komşumuz (dama oynamak) vaktini geҗirir. Yüzüne (bakmak) her ʃeyi anladı.

2. Икӕ предложенирен пӕрре тӕвӕр.

1. Derslerimiz biter. Lokantaya gidip ögӕle yemeğimizi yeriz. 2. Yemek vakti bitti. Sınıfımıza dönmeк, orada derse җalıřmak lâzım. 3. Kapı aҗıldı. Başımı o tarafa җevirdim. 4. Aynur iki saat җalıřtı. Bahҗeye җıktı.

3. -Arap, -ince deепричастисемпе усӕ курса предложенисем тӕвӕр.

1. Kalabalık arasında, güҗülikle, ilerlemek, yanı, yaklaşmak. 2. Zavallı, adam, bunlar, söylemek, gözler, bulanmak (йёпен). 3. Kız, bu, bakış, duymak, gözler, җevirmek, gülümsemek. 4. Ertesi, gün, işim, dönmeк, ev, yaklaşmak, bir araba, görmeк. 5. Ҙocuk, koşmak, geri dönmeк. 6. Ҙantam, almak, yerim, kalkmak, odası, gitmeк.

4. Ыйтусене хуравлӕр.

Birer birer mi girelim? Azar azar mı җalıřayım? Ayda kaҗar lira alıyorsunuz? Pazar günü kaҗar balık tuttunuz? Akşamları kaҗar bardak җay içersiniz? Her sene kaҗar kitap okuyorsunuz?

5. Скобӕри хисеп ячӕсене туркӕлла куҗарӕр.

Bize (ултшар) kitap getirtti. Her ay mı (tӕvat җёршөр) dolar alırsın? Bu satıcı kız onlara (җирём пиллӕкшөр минут) sıra bekletir. Her odada (пӕрер) masa ve (икшөр) karyola var. Ona her odaya (җичшөр) sandalye getirtiniz.

6. Ҙак сӕмах пӕрлешӕвӕсемпе усӕ курса предложенисем йӕркелӕр.

Sonrakі konuşma. 2. Evvelki öğretmen. 3. Evvelki gün. 4. Bugünkü toplantı. 5. Bir hafta sonraki ders. 6. O zamanki insanlar. 7. Benden sonraki öğretmen.

7. Точӕсем вырӕнне кирлӕ падеж аффиксӕсем лартӕр.

1. Oradakiler... җағırınız. 2. Sizinkiler... benden selâm söyleyiniz. 3. İki kardeşim var. İzmir'deki... daha gitmedim. 4. Bu

kitabı değil, masanın üstündeki ... ver. 5. Saatim seninki... daha iyi işler. 6. Boyum babamınki ... geçti. 7. Bizimkiler... uğrayınız. Yakında gelecekler. 8. Evdekiler... sordun mu? 9. Çantam çok küçüktür. Anneminki... alayım mı?

8. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Postanede

Dün Merkez Postanesine uğradım. İçerisi epey kalabalıktı... Sıraya girdim.

Önümdekiler, teker teker gişenin önüne gelerek mektup, kartpostal alıyor, uzaklaşıyorlar. Nihayet benim sıram gelince gişe memuru bana, isminiz efendim diye sordu.

Ben adımı ve soyadımı söyledikten sonra memur «K» hanesindeki mektupları birer birer gözden geçirerek:

– Sizin için bir taahhütlü mektup var beyim. Üzerinizde hüviyetinizi ispat edecek bir vesikanız var mı? dedi.

– Hüviyet cüzdanım var...

– Tamam, efendim. Buyurun mektubunuzu...

Okuyunca hayret ettim: Hüseyin parayı almamış. Hâlbuki ben onu bir hafta evvel gönderdim, hem de posta değil, telgraf havalesi ile...

Hemen bir masa başına oturarak, «Hüseyinciğim, bir yanlışlık olacak. Çünkü senin mektubunu cevapsız bırakmadım, istediğin parayı daha bir hafta önce gönderdim sözleriyle başlayan bir mektup yazdım.

Mektubu bitirip onu zarf içine koydum, yapıştırdım.

Sonra posta ve damga pulu satılan gişedeki memura, Adana'ya gidecek bir mektup için kaç liralık pul alacağım? diye sordum.

– Beş liralık pul alırsınız beyefendi...

– Uçak postası da var mı oraya?

– Var amma, uçak postası ücreti daha fazla ...

Memura para uzattım. Pulları ve paranın üstünü alıp, salonun karşı tarafında bulunan Uçak Postası gişesine doğru yürüdüm.

9. Точкăсем вырăнне кирлĕ сăмахсене лартăр.

1 Taahhütlü... için ücret başkadır. 2. ... cüzdanım yanımda mı bakalım. 3. Efendim, bunu nasıl ispat...? 4. Mektubu çabuk ... geçirdim. 5.... havalesi mi aldınız? 6.... üstünü niçin almadınız? Kalın elbise giydi.

10. Скобкăри сăмахсене кирлĕ падежра лартăр.

1. Kadın (köprü) yavaş yavaş uzaklaştı. 2. Geçen gün (bir dost) uğradım. 3. Bugünkü (gazete) gözden geçirdin mi? 4. (Hüviyetiniz) neyle ispat edersiniz? 5. (Pul) da yapıştıran! 6. Telgrafın (tartı) biliyor musunuz? 8. Hasta (dostunuz) mu merak ediyorsunuz?

11. Ыйтусене хуравләр.

Babanızdan telgraf havalesi aldınız mı? Üzerinizde hüviyetinizi ispat edecek bir vesikanız var mı? Annenize mektup yazdınız mı? Mektubunuza nasıl başladınız? Adresinizi zarfın ön tarafına mı koydunuz? Mektubunuz taahhütlü müydü, âdi miydi? Pulu zarfın neresine yapıştırdınız? Posta memuru mektubunuzu tarttı mı? Eviniz Merkez Postanesine yakın mı? Uçak postası ücreti nedir?

12. Ыйтусене текст тәрәх хуравләр.

Dün Merkez Postanesine ne diye uğradınız? Hangi gişeye geldiniz? Gişe memuru size ne sordu? Siz isminizi söyledikten sonra gişe memuru hüviyetinizi ispat edecek vesika istedi mi? Sonra size ne verdi? Mektubu alınca cevap vermek istediniz mi? Mektubunuzda ne yazdınız? Mektubunuz için kaç liralık pul aldınız? Uçak Postası gişesi salonun neresinde bulunuyor? Bu gişeye doğru ne diye yürüdünüz?

13. Туркәлла кушарәр.

Эсә асунтан телеграмма илтән-и? Паянхи хаçата вуларән-и? Сирән валли ятарлә ғыру пур. Эпә вун пиләк грамран ытларах туртакан ғыру илтәм. Ҙырәва конверт әшне хутәм, әна ғыпәҗстартәм. Унта авиа почта пур-и? Эпә ёнер почтәна кетәм. Эсир хәвәр ғырәвәр валли миҗе лирәләх марка илтәр?

14. Ҙак глаголсәнче хистев залогән аффиксне түпәр.

Уютмак, yürүтмек, ispat еттirmek, җикартмак, dondurmak, kısaltmak, uzatmak, oynatmak, eritmek, аҗtıрмак, uzakлаştıрмак.

15. Предложенисене вәсләр.

Gişeden uzaklaşırken... 2. Postaneye girerken... 3. Adımı söylerken... 4. Mektubunu gözden geçirirken... 5. Pul yapıştırırken... 6. İnsan fazla isterken... 7. Sokaktan geçerken... 8. Rüzgâr eserken...

16. Ҙак сәмахсемпе предложенисем түпәр.

Kartpostal, yurtdışı mektup, hâlbuki Postrestant, levha, telgraf havalesi, uçak postası, tarife, cins, not, koli, kelime, yıldırım telgrafı.

17. Панә сәмахсемпе усә курса альтернативлә Ыйтусем тәвәр.

Mektup, taahhütlü, olacak, âdi. 2. Kartpostal, mektup, aldınız. 3. Mektup, şehir içi, olacak, şehir dışı. 4. Eski, tarife, bakıyorsun, yenisi. 5. Posta paketi, koli, göndereyim. 6. Adresim, buraya, ters tarafına, yazayım.

18. Сәмах пәрлешөвөсене төсләхри пек улаштарәр.

Төсләх: *Bu odada bulunan adamlara. – Bu odadakileri.*

Masada bulunan kitapta... Dolapta bulunan tere yağdan... Bu şehirde bulunan okullar... Tramvayın içinde bulunan insanları... Köyde oturan akrabamdan... Şehrin merkezinde bulunan

lokantaya... Sokağımızda bulunan postanede...

♦ *Pëlse tãma!*

Тур. *olacak* ~ чăв. *пулас, пулмалла*. Тĕслĕхрен: *Gitmiş olacak*. – *Bãl kайнã пулас*.

PTT – Posta, Telgraf, Telefon (почта, телеграф, телефон).

Ad. – *cadde* (урам), **ap.** – *apartman* (çурт), **da.** – *daire* (хваттер).

Sözlerle deyimler: **geçen gün** – иртнĕ кун, **uğramak** – кĕрсе пãх, **levha** – çырса хуни, **kartpostal** – почта открытки, **uzaklaşmak** – аяккалла пãрãн, **gözden geçirmek** – пãхса тух, **taahhütlü mektup** – ятарлã сыру, **âdi mektup** – ахаль сыру, **şehir içi mektup** – вырãнти сыру, **hüviyet cüzdanı** – паспорт, **ispat etmek** – сирĕплет, **halbuki** – çав вãхãтра, **telgraf (posta) havalisi** – телеграф е почта урлã укça куçарни, **zarf** – конверт, **yarıştırmak** – çыпãçтар, **yarışmak** – çыпãç, **ters** – тепĕр енĕ, **pul** – марка, **uçak postası** – авиапочта, **ücret** – хакĕ, **fazla** – ытлашши; ытларах, **paranın üstü** – ытлашши укçана каялла тавãрса пани, **salon** – зал, **tartmak** – турттар, **tartı** – йывãрãшĕ, **merak etmek** – интереслен, **ne diye** – мĕншĕн, **ayrıca** – уйрãмах, **ayrı** – уйрãм, **tarife** – тариф, **değişiklik** – улшãну, **cins** – тĕс, **not** – паллã туни, **eklemek** – хуш, **ek** – хушни, **koli** – посылка, **paket** – бандероль, **kelime** – сãмах, **kelime başına** – сãмахшãн (сãмах пуçне), **telgraf** – телеграмма, **telgrafhane** – телеграф, **yıldırım telgrafı** – хãвãрт телеграмма, **sayı** – хисеп; номер (хаçатãн е журналãн), **saymak** – шутла, **çıkarmak** – кãлар; хãпарт, **arzu** – кãмãл, **yüzmek** – иш.

Ҷирём пёрремёш урок – Yirmi Birinci Ders

-Miş/-miş/-muş/-müŝ аффикслă причасти

«Глагол + **-acaktım**» форма

«Глагол + **-yordum**» форма

• **-Miş/ -miş/ -muş/ -müŝ** аффикспа иртнĕ причасти пулать, вăл сăпатсем тăрăх улшăнма пултарать. Чăваш чĕлхинче ку причасти формипе **-нă(-нĕ)** аффикслă причасти пĕр килет, анчах вăл сăпатсем тăрăх улшăнмасть.

Иртнĕ причасти сăпатсем тăрăх улшăнни:

Ҷирĕплетӱ аспектĕнче

Ben yaz-miş-im – Эпĕ ҫырна

Sen yaz-miş-sin – Эсĕ ҫырна

O yaz-miş – Вăл ҫырна

Хирĕçлев аспектĕнче

Ben yaz-ma-miş-im – Эпĕ ҫырман

Sen yaz-ma-miş-sin – Эсĕ ҫырман

O yaz-ma-miş – Вăл ҫырман

Biz yaz-miş-iz – Эпир ҫырна

Siz yaz-miş-siniz – Эсир ҫырна

Onlar yaz-miş-lar – Вĕсем ҫырна

Biz yaz-ma-miş-iz – Эпир ҫырман

Siz yaz-ma-miş-siniz – Эсир ҫырман

Onlar yaz-ma-miş-lar – Вĕсем ҫырман

Тĕслĕхрен: *gelmiş tren – килнĕ поезд.*

• «Глагол + **-acaktım**» форма.

Ҷирĕплетӱ аспектĕнче

Ben yaz-acak-tım – Эпĕ ҫырасшăнчĕ

Sen yaz-acak-tın – Эсĕ ҫырасшăнчĕ

O yaz-acak-tı – Вăл ҫырасшăнчĕ

Biz yaz-acak-tık – Эпир ҫырасшăнчĕ

Siz yaz-acak-tınız – Эсир ҫырасшăнчĕ

Onlar yaz-acak-lar-dı – Вĕсем ҫырасшăнчĕ

Хирĕçлев аспектĕнче

Ben yaz-ma-yacak-tım – Эпĕ ҫырасшăн марчĕ

Sen yaz-ma-yacak-tın – Эсĕ ҫырасшăн марчĕ

O yaz-ma-yacak-tı – Вăл ҫырасшăн марчĕ

Biz yaz-ma-yacak-tık – Эпир ҫырасшăн марчĕ

Siz yaz-ma-yacak-tınız – Эсир ҫырасшăн марчĕ

Onlar yaz-ma-yacak-lar-dı – Вĕсем ҫырасшăн марчĕ

Тĕслĕхсем: *ilk trenle dönesektik. – Эпир пёрремёш поездпа таврăнасшăнчĕ.*

• «Глагол + **-yordum**» форма.

Ҷирĕплетӱ аспектĕнче

Ben yazı-yordum – Эпĕ ҫыраттăмчĕ

Sen yazı- yordun – Эсĕ ҫыраттăнчĕ

O yazı- yordu – Вăл ҫыратчĕ

Biz yazı-yorduk – Эпир ҫыраттăмăрчĕ

Siz yazı-yordunuz – Эсир ҫыраттăрчĕ

Onlar yazı-yorlardu – Вĕсем ҫыратчĕ

Хирĕçлев аспектĕнче

Ben yaz-mı-yordum – Эпĕ ҫырмастăмчĕ

Sen yaz-mı- yordun – Эсĕ ҫырмастăнчĕ

O yaz-mı- yordu – Вăл ҫырмастчĕ

Biz yaz-mı-yorduk – Эпир ҫырмастăмăрчĕ

Siz yaz-mı-yordunuz – Эсир ҫырмастăрчĕ

Onlar yaz-mı-yorlardu – Вĕсем ҫырмастчĕ

Tёслёхсем: *Sokağa baktım. İnce bir yağmur yağıyordu. – Эпё урама пәхрәм. Унта сұмәр çăватчĕ. Doktor yanına geldi. Ömer doktorun yüzüne bakıyor, sessizce ağlıyordu. – Тухтәр ун сывăхне пычĕ. Омер ун сине пăхса сассăр макăратчĕ.*

Alıştırmalar

1. Скобкари глаголсене кирлĕ вăхăтра лартăр.

1. Evden çıktım. Rüzgâr dün akşamkine (benzememek). 2. Fatma dün akşam bir kitap (okumak). Derken telefon çaldı. 3. Okuma salonunda arkadaşlarından birini gördüm. Derse (çalışmak). 4. Şimdi böyle düşünöyorsunuz, o zaman ise başka türlü (düşünmek). 5. Dün ben eve dönerken kar (yağmak). 6. Saat beşte odamda (oturmak), arkadaşşıma mektup (yazmak). Birdenbire kapı çalındı. 7. Annesi bir şey (konuşmak), fakat sesi işitilmezdi.

2. Предложенисене вёслĕр.

Sıraya girmiş genç... İsmimi sormuş gişe memuru... «A» hanesindeki mektupları birer birer gözden geçirmiş kız... İş bulmamış Hüseyin... Bir hafta evvel gönderilmiş telgraf havalesi... Mektubumu cevapsız bırakmış Ahmet... Geçen gün Merkez Postanesine uğramış adam... Paranın üstünü almış kadın... Mektubumu tartmış memur...

3. Предложенисене diye сăмахпа усă курса улăштарăр.

Nazım Hikmet «Kafatası» adlı bir piyes yazdı. Hasan isimli adamı tanımıyorum. Osman Makal «Bizim köy» dedikleri romanı yazmıştır. Orada Bengisı adlı bir kız var. Sinan, Tahşan oteline inmiş. Edirne'ye müdür olarak gönderdiler. Bunu anlamadığından korkuyorum.

4. Чăвашла куşарăр.

Buraya, oturup biraz istirahat edeyim diye geldim. Vaktinde gelmeyecek diye korkuyorum. Gelmeyeceksiniz diye düşündüm. Şu mektubu mu okuyayım diye beni davet ettiniz? Beyaz noktalı basmayı daha güzel diye tercih ettim. Biraz dinlensin diye buraya oturttum.

5. Текста вулăр, чăвашла куşарăр.

Sinemada

Oğuzhan ve Bülent Ulus sinemasına geldiler. Vitrinlerin içindeki resimleri seyrettikten sonra sinemanın holüne girdiler. Gişeler açık.

Bülent, gişenin üstündeki tarifeyi gözden geçirdi.

Gişenin önüne gelerek:

– Balkon var mı? diye sordu.

– Var efendim, kaç tane verelim?

– İki tane.

- Biletlerle paranın üstünü alan Bülent, dostuna dönerek:
- Seans kaçta başladı?
- Yedi buçukta.
- Şimdi yediyi on geçiyor. Demek on on beş dakikamız var. Gidip birer gazoz içelim...
- Olur.

Gazoz satılan büfeye gelip birer meyve gazozu aldılar. Bülent, şişeyi ağzına dikerek içmeğe başlayınca, Oğuzhan onu takip etti.

Dereden tepeden konuşurken ahbablar, ikinci kata çıktılar. Balkon ve localar, burası... Beraberce kapıdan içeri girdiler. Biletlerini alan biletçi kız, ahbabları yerlerine kadar geçirdikten sonra programı uzattı. Oğuzhan, teşekkür ederiz, istemez diye ona bir bahşiş verdi.

Bir iki dakika sonra gonga üçüncü defa vurulup ışıklar söndü, filim başladı.

Bir saat kadar geçince beyaz perdenin üzerinde beş dakika istirahat yazısı görüldü, ışıklar gene yandı. Perde arasında seyircilerin bir kısmı sigara içmeye gitti. Bir kısmı da yerlerinde kalarak yanındakilerle konuşuyor.

Oğuzhan da bir gazoz aldı. Yavaş yavaş içiyordu. Fakat beş dakika sonra ışıklar gene sönerek gazozcular salondan çektilip gitti. Elindeki şişeyi geri verememiş (olan) Oğuzhan, filmden sonra alırlar diye onu koltuğun altına koydu.

6. Точкәсем ыраңне кирлә сәмахсәм лартәр.

1. Ne mi yaptık? Bir sey yapmadık dereden ... konuştuk. 2. Saatin geri mi...? 3. Perde ... hole çıktın mı? 4. Dün sinemaya gittim. Enteresan bir belge... seyrettim. 5. Konulu... belge filmlerinden daha çok severim. 6. Işıklar... film başlar.

7. Скобкәри сәмахсене кирлә падежра лартәр.

(Ben) niçin takip ediyorsun? Yine (gong) vuruldu. (Film) artık başlandı. Annem, Sinan'ı (geçirmek) gidiyorum. (Boş vakit) faydalanarak sinemaya gittim. (İş) çekildi, ev işleriyle uğraşıyor. (Komşum) geri kalmak istemiyorum.

8. Ыйтусене хуравләр.

Dün sinemaya gittiniz mi? Matineye mi gittiniz? Bilet almak için sıra beklediniz mi? Seans kaçta başladı? Büfeye uğramaya vaktiniz var mıydı? Sinemanın holü geniş mi? Yerleriniz yan yana mıydı? Işıklar sönünce asıl film mi başladı? Film iyi miydi? Öbür gün yine sinemaya gidecek misiniz? İki ahbab sinemaya geldikleri zaman gişe açık mıydı? Gişenin önüne kim geldi? Ahbablar büfeye gidip ne aldılar? Seans kaçta başladı? Asıl filme ne zaman başlandı? Sıralar arasında kimler koşuyordu? Perde arası kaç dakikalık?

9. Панă сăмахсемпе усă курса альтернативлă ыйтусем йөркелёр.

1. Matine, suare, bilet aldınız. 2. Büfeden, çikolata, fındık, aldınız. 3. Belge filmleri, konulu filmler, seversiniz. 4. Sana, gazoz, meyve suyu, içireyim. 5. Beyaz perdede, istirahat yazısı, son yazısı, göründü. 6. Sizi, giriş, kısmında, gişenin yanında, bekleyeyim.

10. Туркăлла кушарър.

Сеанс мишере пушланать? Вулав залёнче юлташăмсенчен пёрне куртăм. Вăл урока хатёрленетчѐ. Ёнер эпѐ киле таврăннă чух юр çаватчѐ. Нимет ёнер кашхине пёр кёнеке вулатчѐ.

♦ Пёлсе тăма!

Demek – diye

Тур. **diye** ~ чăв. тесе: *Gitti mi diye baktım.* – Вăл кайрѐ-ши тесе пăхрăм. *Yağmur yağacak diye korkuyorum.* – Çумăр çăвѐ тесе шикленетѐп. *Sizi göreyim diye geldim.* – Сире курам тесе (курма) килтѐм.

Тур. **diye** ~ чăв. пулса: *Öğretmen diye mi çalışıyorsun?* – Эсѐ учитель пулса ёшлетѐн-и?

Тур. **diye** ~ чăв. ятлă (текен): *Ben Aynur diye bir kız tanımıyorum.* – Эпѐ Айнур ятлă хѐре палламастăп.

«Geçirmek» глагол темише пёлтерешлѐ: 1). *Vakti iyi geçiriyorum.* – Вăхăта лайăх ирттеретѐп. 2). *Onu gara (kadar) geçirdim.* – Эпѐ ана вокзала сити асатрăм. 3). *Başına şarkasını geçirdi.* – Вăл пушне çёлѐк тăхăнчѐ.

Sözlerle deyimler: **ahbap(bı)** – юлташ, **faydalanmak** – усă кур, **resim (smi)** – ўкерчѐк; сăн ўкерчѐк, **seyirci** – куракан, **hol (lü)** – холл, **gişe** – касса, **tarife** – хакѐ; расписани, **gazoz** – газлă шыв, **meyve** – пахча çимѐç, **dikmek** – çёле; ларт (йывăç); хăвăрт ёç, **(i)takep etmek** – кам хыççăн та пулин пыр, **dereden tepeden konuşmak** – ун-кун çинчен калаç, **loca** – ложа, **biletçi** – билет сутакан, **geçirmek** – ирттер, **istemez** – кирлѐ мар, **bahşiş** – чей валли, **suare** – кашхи сеанс, **vurmak** – çап, шакка, **sönmek** – сўн, **ilk önce** – чи малтан, **beyaz perde** – экран, **perde arası** – тăхтав, **fındık** – мăйăр, **filân; falan** – тата ыттисем, **kabuk(ğu)** – хупă, **geri kalmak** – кая юл, **görünmek** – курăн, **koşmak** – чуп, **yahut** – е, **ince** – çинçe, **bağırmaq** – кăшкăр, **öteberi** – тёрлѐ вѐтѐр-шакăр, **çekilmek** – кай, таврăн, **geri vermek** – тавăр, **koltuk (ğu)** – кресло, **matine** – ирхи е кăнтăрлахи сеанс, **konulu film** – илемлѐ фильм, **dokümanter filmi** – документлă фильм, **susamak** – ёçес кил, **bize döndü** – пирѐн енне çаврăнчѐ, **vakit geçirmek** – вăхăт ирттер, **yan yana** – çывăхра, **yerleri silmek** – урай çу, **öteye beriye** – унта-кунта, **-in münakaşasını yapmak** – тавлаш.

Ҷирём иккёмёш урок – Yirmi İkinci Ders

«Глагол + **-sa-m/-se-m...**» форма

-Sam/-sem... аффикс

«Глагол + **sa-ydi...**» форма

Анлә определени

• «Глагол + **-sa-m/-se-m...**» форма.

Ҷирёплетү аспектёче

Ben yaz-sa-m – Эпё ғырсан

Sen yaz-sa-n – Эсё ғырсан

O yaz-sa – Вәл ғырсан

Biz yaz-sa-k – Эпир ғырсан

Siz yaz-sa-nız – Эсир ғырсан

Onlar yaz-sa-lar – Вёсем ғырсан

Хирёслев аспектёче

Ben yaz-ma-sa-m – Эпё ғырмасан

Sen yaz-ma-sa-n – Эсё ғырмасан

O yaz-ma-sa – Вәл ғырмасан

Biz yaz-ma-sa-k – Эпир ғырмасан

Siz yaz-ma-sa-nız – Эсир ғырмасан

Onlar yaz-ma-sa-lar – Вёсем ғырмасан

Тёслёхсем: *Bu bandı yüz defa **dinlesem** yine bıktım.* – Ку пленкәна җәр хут итлесен те вәл мана йәләхтармасть. *Yazılarımı **okumasan** yine yazsağım.* – Эсё манән ғырәвәмсене вуламасан та эпё пурпәрех ғырәп. *Bir derin **olsa** hemen yardım edeseğim.* – Санән пёр-пёр инкек пулсан эпё түрех пуләшәп. *Kendisini **tutmasa** ağlayacaktı.* – Хәйне хәй тытса чарман пулсан вәл макәрса яратчә.

• **-Sam/-sem...** аффикс глаголән төрлө вәхәт форми җумне хушәнса услови пёлтерёшлө пуглев сыпакёсем йёркелеме пуләшәть. Тёслёхшён глаголән хальхи вәхәт формин сәпатланәвне илетпёр.

Ҷирёплетү аспектёче

Ben yazıyorsam – Эпё ғыратәп пулсан

Sen yazıyorsan – Эпё ғыратәп пулсан

O yazıyorsa – Эпё ғыратәп пулсан

Biz yazıyorsak – Эпё ғыратәп пулсан

Siz yazıyorsanız – Эпё ғыратәп пулсан

Onlar yazıyorlarsa – Эпё ғыратәп пулсан

Хирёслев аспектёче

Ben yazmıyorsam – Эпё ғырмасатәп пулсан

Sen yazmıyorsan – Эсё ғырмасатән пулсан

O yazmıyorsa – Вәл ғырмасть пулсан

Biz yazmıyorsak – Эпир ғырмамастьәп пулсан

Siz yazmıyorsanız – Эсир ғырмамастьәр пулсан

Onlar yazmıyorlarsa – Вёсем ғырмаҗсё пулсан

Тёслёхсем: *o yazıyorsa – вәл ғырать пулсан, yazdıysa – вәл ғырчә пулсан, yazdınsa (yazdıysan) – эсё ғыртән пулсан.*

*Eğer öndeki teke **duruyorsa** bütün sürü de hemen duruyor.* – Енчен умёнчи така тәрәть пулсан пётём кетү тәрәть. *Eğer yağmur **yağıyorsa** niçin çocuğu sokağa bıraktın?* – Енчен җумәр җавать пулсан мёншён эсё ачана урама кәлартән? *Eğer daha iki üç hafta havalar böyle güzel **olursa** müsabaka vaktinde biter.* – Енчен те тата икё-виҗё эрне җанталәк җапла лайәх пулсан әмәрту вәхәтра пётет. *Eğer önümüzdeki iki gün içinde hastanın*

vaziyetli **iyileşmese** onu hastaneye kaldırınız. – *Енчен те сак пёр-икё кун хушшинче чирлё сын лайăхланмасан эсир а́на больницăна леçёр. Егер deniz **dinmezse** burada yarına kadar beklemeliyiz. – Енчен те тинёс лăпланмасан пирён кунта ыранччен юлмалла пулать. Егер yarın mektepte toplantı **olacaksa** öğretmenlerin hepsine önceden haber gönder. – Енчен те ыран шулта пуху пулать пулсан вёрентекенсене пурне те малтан пёлтер. Егер Osman **dönmüşse** bu işi çabuk bitirir. – Енчен те Осман таврăннă пулсан ку ёşe вăл хăвăрт пётерет.*

• «Глагол + saydı» форма.

Çирёплетў аспектёнче

Ben yazsaydım – Эпё сырнă пулсан Biz yazsaydık – Эпир сырнă пулсан
 Sen yazsaydın – Эсё сырнă пулсан Siz yazsaydınız – Эсир сырнă пулсан
 O yazsaydı – Вăл сырнă пулсан Onlar yazsaydılar – Вёсем сырнă пулсан

Хирёслев аспектёнче

Ben yazmasaydım – Эпё сырман пулсан Biz yazmasaydık – Эпир сырман пулсан
 Sen yazmasaydın – Эсё сырман пулсан Siz yazmasaydınız – Эсир сырман пулсан
 O yazmasaydı – Вăл сырман пулсан Onlar yazmasaydılar – Вёсем сырман пулсан

Тёслёхсем: *Vaktinde **gelseydin** yetişirdin. – Эсё вăхăтра килнё пулсан ёлкёретёнччё.*

• Турккă чёлхинчи анлă определени чăваш чёлхинчи определени пулакан пăхăнуллă предложенипе пёрешкел пулать. Тёслёхрен: **Çocukların tanımadıkları** (tanı-ma-dık-lar-ı) iki adam karıyı çalıyordu. – *Ачасем палламан икё сын алăкран шаккатчёс. **Sizin yazdığınız** (yaz-dığ(k-ğ)-ınız) mektubu aldım. – Эсир сырнă сырăва эпё илтём. **Bugün görüşeceğimiz** (gör-üş-eceğ(k-ğ)-imiz) adam yazardır. – Эпир паян тёл пулмалли сын – сыравçă.*

Alıştırmalar

1. Тёслёхпе усă курса предложенисенчен определени пёлтерёшлё пăхăнуллă предложенисем тăвăр.

Тёслёх: *Fabrikada çalışıyor – çalıştığı fabrika (вăл ёшлекен фабрика).*

1. Şehirde oturuyoruz. 2. Oğlum parka gidecek. 3. Bir adamla konuşuyorlar. 4. Sinemanın holüne girdi. 5. Tarifeyi gözden geçirdi. 8. Biletçi kız onlara programı uzattı. 9. Bir kitap okuyorum. 10. Bir mektup yazıyorsunuz.

2. Тёслёхпе усă курса предложенисене пёрлештерёр.

Тёслёх: *Bana kahve verdiriz. Maalesef onu içemem. – Bana verdiğiniz kahveyi maalesef içemem.*

1. Sağ tarafta bir ev görüyorsunuz. Bu evde oturuyorum. 2.60 numaralı trene bineceğiz. Bu tren gecenin on birinde hareket edecek. 3. Yarın bir fabrikaya gideceğiz. O fabrikada arkadaşım

çalışıyor. 4. Bana bir soru sordunuz. Bu soruyu anlamadım. 5. Şimdi bir köye gideceksin. O köy buradan uzak değildir. 6. Bir adamla konuşunuz. O adam kimdir?

3. Панă сăмахсенчен иккѐмѐшле глаголсем тăвăр.

a) -lan/-len аффикспа усă курса: hava, yaprak, dal, ev, çiçek, buz, yeni, sabun.

6) -laş/-leş аффикспа усă курса: bir, iyi, iki, kolay.

4. Скобкăри сăмахсенчен -lan/-len, -laş/-leş аффиксsemпе глаголсем тăвăр, вѐсене кирлѐ формăра лартăр.

Ne yapıyorsun? – Suvareye (hazır). 2. Dünkü futbol maçı acaba nasıl? 3. Okulun bütün öğrencileri avluda (sıra). 4. Filme kaçta (baş)? 5. Ben böyle şeylerden (hoş). 6. Vapurun kalkmasına beş dakika kaldı. (Sinir) başladım.

5. Глагол формине тѐслѐхпе усă курса улăштарăр.

Тѐслѐх: *sorsaydılar – sorsalar*

Bana **sorsaydılar** cevap verecektim. Çocuk **ağlasaydı** ne yapacaktın? Dünkü trene **yetişseydim** artık orada olacaktım. Biraz daha cesur **olsaydın** bu olay olmazdı. İşe **karışmasaydı**, halim duman olacaktı. Köprüyü **geçseydiniz**, yolunuz daha kısa olurdu. Dolmuşa **binseydik**, vaktinde gelirdik. Toplantıya **gelseydin** bundan haberin olacaktı.

6. Тѐслѐхпе усă курса предложенисене вѐслѐр.

Тѐслѐх: *Tiyatroya gitse... – 1. Tiyatroya gitse çok memnun kalır. 2. Tiyatroya gitse çok memnun kalırdı (kalacaktı).*

1. Bütün fabrikayı dolaşsanız... 2. Biraz dinlensek... 3. Hata yapmasa... 4. Müdürüyle konuşsalar... 5. Telgraf çekmesen... 6. Birer kahve içsek...

7. -**Sa-m/-se-m...** аффиксsemпе усă курса скобкăри сăмахсене кирлѐ формăра лартăр, чăвашла куçарăр.

1. İyidir efendim. Fakat siz (istememek) bir başkasını verelim. 2. Vaktin (olmak) sen de gel. 3. Vakit var daha. Dörtte (çıkılmak) yarım saat sonra tiyatroya gelirim. 4. Yağmur (başlamamak) sizde daha da otururduk. 5. Sen (gitmemek) ben de gitmeyeceğim.

8. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Yolculuk

Mevsim yazdı. Osman Bey İstanbul'a gitmeye karar verdi.

Osman Bey karısına yolculuk eşyasını bavul ve çantalara koydurdu. Gitmek zamanı yaklaşıyordu. Saat sekize 20 kala bir taksi arabası çağırarak ailece istasyona gittiler.

Araba Gar meydanında durunca, hamallar «taşyalım!» diye derhal etrafını aldılar. Osman Bey onlardan birini seçerek:

– Şunları beşinci vagona götür... O sandık ta bagaja verilecek,

dedi. Taksi parasını verdikten sonra gar binasının içinden geçerek beraberce perona çıktılar. Binecekleri vagonun önü, hiç de kalabalık değildi. Açık pencerelerden birinin arkasında duran üniformalı bir memur, hamalın birer birer verdiği çanta ve bavulları alıyor, kompartımana yerleştiriyordu.

Bu sırada radyodan bir ses duyuldu:

– Sayın yolcular, İstanbul Ekspresinin kalkmasına beş dakika kaldı!

Kondüktör, vagonun kapısı önünde idi. Osman Beyin uzattığı biletlere göz gezdirdikten sonra: Buyurun geçin efendim, dedi.

Osman Bey, kompartımanına girdi, ceketini çıkarıp askıya astı. Oturdu. 14 yaşındaki oğlu Sinan pencereye ilişmişti. Vagonun önünden gelip geçen yolcuları, acele acele koşan hamalları, istasyon memurlarını seyrediyordu.

Saat 8.10 a geliyordu. Üçüncü kampana çalınca tren kalktı ve yavaş yavaş hız almağa başladı. Yolcular, birbirlerine hayırlı yolculuklar, iyi yolculuklar dediler. Bir saat kadar sonra kondüktör:

– Yataklarınızı yapalım mı? diye sordu.

– Şimdilik istemez. Biz birazdan lokantaya gideriz de o zaman yaparsınız. Aile lokantadan döndükten sonra Osman Bey karısı ile kızına «Hayırlı geceler!» diyerek Sinan ile kendi kompartımanına girdi. Kapıyı kitlediler, yattılar.

Ertesi günün sabahı tren, Marmara denizinin kıyısı boyunca ilerliyordu. Yolun büyük bir kısmı arkada kaldı. Trenin 20 dakika kadar durduğu İzmit'te baba ile oğul vagonundan indiler, bir parça gezinip hava aldılar.

Tren hareket ettikten birkaç dakika sonra beraberce çaylarını içmeye gittiler. Osman Bey bir sade, üç de komple çay söyledi. Pencereden dışarı bakan Sinan, babasına dönerek:

– Bak babam, Adalar göründü. Demek çok kalmadı artık, değil mi?

– Evet... Bir saat sonra İstanbul'dayız...

9. Точкәсәм ыраңне кирлә сәмахсәм лартәр.

1. Memur bana iki makbuz... 2. Az... unuttuyordum, odayı toplamak sana düşüyor. 3. Küçük hanım, buranın istihbarat... nerededir? 4. Annem, yolculuk... ne içine koyayım? 5. Çocuklar babasının etrafını... 6. Ne yapsın? Bavullarını bagaja mı...? 7. Hayır, okumadım bu kitabı, yalnız... 8. Burada... alma. Durak yakındır.

10. Точкәсәм ыраңне кирлә падеж аффиксәсене лартәр.

1. Öğrenciler öğretmen ... etrafını aldılar. 2. Vapurun kalkması... kaç dakika kalıyor? 3. Birbirimiz ... mektup yazacağız, değil mi? 4. Paltonu askı... mı astın? 5. Kapı... kilitlemedin mi yoksa? 6. Üniformalı memur bavullarımı kompartıman ... yerleştirdi.

11. Ыйтусене хуравләр.

Bu yaz bir tren yolculuğu yaptınız mı? Kaç kişiydiniz? Evinize

yakın istihbarat bürosu var mı? O zaman eşiniz izinli miydi? Ailece yolculuk yapmayı sever misiniz? Bindiğiniz vagonun numarası neydi? Vagonun önü kalabalık mıydı? Vagonların pencereleri açık mıydı? Tren kalkınca ailece lokantaya gittiniz mi? Tren deniz kıyısı boyunca mı ilerliyordu? Pencereden dışarı baktınız mı? Tren durunca hamalı çağırdınız mı? Yolculuğunuzdan memnun kaldınız mı?

12. Текст тәрәх ыйтусене хуравләр.

Osman Bey kimdir? Osman Bey aldığı izinden faydalanarak ne yapmaya karar verdi? Ekspres için bilet alabildi mi? Saat kaçta taksiyle istasyona gittiler? Araba nerede durdu? Osman Bey taksi parasını verdikten sonra yanına kimi çağırdı? Binecekleri vagonun önünde kimler duruyordu? Açık pencerenin arkasında duran üniformalı memur ne yapıyordu? Vagonun kondüktörü ne yapıyordu? Tren ne zaman kalktı? Tren ne zaman İstanbul'a vardı?

13. Туркәлла кушарәр.

Вәсем станция миҗе сехетре кайрәҗ? Кондуктор вагон алакә умәнчеччә. Вәл мән тәватчә? Вәсем купене кәчәҗ те ларчәҗ. Купе питә илемлә. Виҗҗәмәш шәнкәрав янәрарә. Поезд тапранчә. Пассажирсем пәр-пәрне: «Теләйлә җул пултәр!», – терәҗ. Вәсем ресторан вагона кайса каҗхи апат җирәҗ.

14. Тәсләхпе усә курса сәмах майлашәвәсем тәвәр.

Тәсләх: *иҗери гирдик, мағаза – 1) иҗери гирдигимиз мағаза 2) иҗери гиреҗәгимиз мағаза.*

1. Okudun, карағи renkli bir roman. 2. Seyrettim, мағазанын vitrinleri. 3. Beğendiniz, basma. 4. İҗeri aldık, genҗ kız. 5. Yanaştılar, tezgah. 6. Konuştun, genҗ. 7. Vitrinde gördüler, siyah saten. 8. Vitrinden indirtiniz, mavi çiçekli pazen. 9. Tezgâhtar çıkardı, pembe renkli kumaş. 10. Tezgâhtara kestirdik, pijamalık. 11. Para uzattım, veznedeki bayan. 12. Bozuk verdin, kasiyer hanım.

15. Панә сәмахсәмпә тата сәмах майлашәвәсәмпә усә курса альтернативлә ыйтусем йәркеләр.

1. Birinci mevki, ikinci mevki, aldı. 2. Osman Bey, bavullarını, vagona, kendisi götürdü, hamala verdi. 3. Osman Bey, yataklarını, kondüktöre, hemen, biraz sonra, yaptırdı. 4. Tren İzmit'te, durdu, durmadı. 5. Ertesi günün sabahı Osman Beyler, lokantaya gittiler, kompartımanlarında kaldılar. 6. Osman Bey җay ısmarlarken, kendisi için, sade, komple, söyledi.

◆ Пәлсе тәма!

-lan/ -len, -laş/ -leş – глагол тәвакан аффикссем: җеп (*хаваслә*) – җентентек (*хаваслан*); hazır (*хатәр*) – hazırlanmak (*хатәрлен*); yakın (*җәвәх*) – yakınlaşmak (*җывәхлан*); güzel (*илемлә*) – güzelleşmek (*илемлен*).

Sözlerle deyimler: yolculuk – сұлсұрев, yolcu – пассажир, tren – поезд, demiryolu – чукун сұл, istihbarat (bürosu) – ыйтса пѐлмелли бюро, izin (zni) – кану, yataklı vagon – сывăрмалли вагон, lokantalı vagon – апат сымелли вагон, şirket – фирма, mevki(yi) – класс (транспорт сінчен), yalnız – пѐччен, kompartıman – купе, bitişik – юнашар, kaydetmek – паллă ту, makbuz kesmek – квитанци пар, vezne – касса, az kaldı unutupordum – кăшт сеш манмарăм, yolculuk eşyası – сұл сінче кирлѐ япаласем, bavul – чăматан, yaklaşmak – сывăхар, çağırmaq – чѐн, hamal – япаласем йăтакан, турттарақан, taşımak – йăт, кусар, derhal – тўрех, -in etrafını almak – савăрса ил, seçmek – суйла, bagaja vermek – багажа пар, üniforma – ятарлă форма, yerleştirmek – вырнасатар, duymak – илт, kondüktör – проводник, -a göz gezdirmek – хăвăрт пăх, ceket – пиншак, asmak – сак, askı – вешалка, kampana – шăнкăрав, hız almak – хăвăртлăхне ўстер, hayırlı (iyi) yolculuklar – телейлѐ сұл пултăр, hayırlı geceler – ырă каç пултăр, yatađını yapmak – ырăн сар, birazdan – часах, kitlemek (kilitlemek) – питѐр, kilit – сăра, ertesi gün – телѐр кун, ilerlemek – малалла кай, arkada kalmak – хысалта юл, gezinmek – усăлса сўре, hava almak – сывла, hareket etmek – куç, yavaşlatmak – хулленлет, vedalaşmak – сывпуллаш, merdiven – картлашка, sen bilirsin – хăвăн ирѐк, sandık – сунтăх, sayın – хисеплѐ, sürü – кѐтў, bırakmak – , müsabaka – амăрту, vaziyetli – , dinmek – , vezne – учрежденисенчи касса, kasa – магазинсенчи касса, ailece – пѐтѐм сѐмйипе, beraberce – пурте пѐрле, kalkmak – тапран, çay sade – чей, çay komple – чей (кунта чейпе пѐрле сăкăр, су, варени е пыл параçсѐ), hayırlı yolculuklar, iyi yolculuklar – телейлѐ сұл пултăр.

Ҷирём виҶҕёмеш урок – Yirmi Üçüncü Ders

*Vāḫāt pēlterēšlē anlā ob̄stoyatel'stvo (-Diği-acağı zaman (vakit)
-(I)nl/(i)nl/(u)nl/(ü)n аффикслā глагол
«Глагол + -ivermek...» форма*

• Vāḫāt pēlterēšlē anlā ob̄stoyatel'stvo **-diğ-i-acağı zaman (vakit)**, **-diğ-i/ -acağı zaman** сāмахсемпе пулать. Тёслёхсем: *Ali bahçede oynadığı zaman kardeşi evde derslere çalışıyor. – Али пахчара вылянā vāḫātra (чух) пиччёшё килте уроксем тавать. Odaya girdiği zaman babam kitap okuyordu. – Элё пўлёме кёнё vāḫātra (чух) аттем кёнеке вулатчё.*

Ёҕсем пёр vāḫātra пулса иртнине кātартма **-diğ-i zaman** форма вырāнне **-ken** аффикслā деепричастипе усā курма пулать. Тёслёхрен: *Ali bahçede oynarken kardeşi çalışıyor. – Али пахчара вылянā чух пиччёшё килте уроксем тавать.*

• «Глагол + -ivermek...» форма (вариантсем: **-ivermek (-ivermek/-yivermek, -ivermek/-yivermek, -uvmek/-yuvmek, -üvmek/-yüvmek)** ёҕ хāvāрт е кётмен җёртен пулнине кātартать. Тёслёхрен: *yazıvermek – хāvāрт сыр, okuyuvermek – хāvāрт вула. Saat onda yataga girerek uyuyuverdi. – Вāl ултā сехетре вырāн җине выртса хāvāрт җывāрса кайрё.*

• **-(I)nl/(i)nl/(u)nl/(ü)n** аффикспа глаголāн таврāну залогён форми пулать. (Чāvаш чёлхинче глагол җумне **-āl/-ёл, -ān/-ён** аффикссем хушāнса пулнā глаголсене малтан таврāну залогён форми тенё пулсан халё вёсене җёнё сāмахсем шутне кёртеҗсё.)

Тёслёхрен: *yıkamak(су) – yıkanmak(җāvāн); soymak(хыв) – soyunmak(хывāн), giymek(тāхāнтарт) – giyinmek(тāхāн), taramak(тура) – taranmak(туран), sevmek(сав) – sevinmek(савāн), görmek(кур) – görünmek(курāн).*

Alıştırmalar

1. Тёслёхпе усā курса anlā ob̄stoyatel'stvo тāvāр.

Тёслёх: *Telefonu açarsınız – telefonu açtığınız zaman (sırada)*

1. Numaraları çevirdiniz. 2. Telefon meşguldür. 3. Numara düşmesini beklerim. 4. Kapıyı kapattın. 5. Yüzüme bakıyor. 6. Bir gezinti yaptık. 7. Sofraya geçtik. 8. Yiyip içmeye başladım. 9. Kahvaltı parası vereceğim. 10. Çorbayı içip bitirdik. 11. Dostum İbrahim'i yemeğe davet edeceğiz.

2. Панā тёслёхсенчен anlā vāḫāt ob̄stoyatel'stviглё пёр предложени тāvāр.

1. Bana telefon edersin. Gezinti için sözleşiriz. 2. Yarın şehri gezeriz. Kitap mağazasına uğranız. 3. Köprünün üstünde durduk. Altından bir yolcu vapuru geçti. 4. Önümüzde bir tren durdu. Vagona

bindik. 5. Yer üstüne çıkarsınız. Geniş bir meydan görürsünüz. 6. Gorki Kültür ve Dinlenme Parkının yanından geçiyorduk. Dostum biraz istirahat etmeyi teklif etti. 7. Heybeli'ye ineceksiniz. Bir kayak tutup karşı tarafa geçeceksiniz.

3. Чăвашла куçарăр.

Kapıda Hamdi'yi gördü. Oraya gitmekten çekiniyordum. Orada ne söyleniyorsun? Nerde toplanalım? O yalnız kendini beğenir. Kızını dövmeyen dizini döver (atalar sözü). Derse hazırlandım. Yarım saat için kanepeye uzandı. Etrafıma bakındım. Kimse yoktu. Neyle övünüyorsunuz? Ya gelivermezse? Ya bunu yapivermezse? Ya kapıyı açivermezse? Bunu söyleyivermezse? Vaktinde gelivermezse? Masrafı çekivermezse? Parmağını kaldırıverdi. Ortadan hemen kayboluverdi.

4. Глаголсене -ивертек... формăна усă курса улăштарăр.

1. Mektubu kutudan al. 2. Çal da dinlesin! 3. Kapıyı açtı. 4. Adam sen de! Yaz da gitsin. 5. Oku bakalım, oğlum. 6. Kadın bayıldı. 7. Hemen uyudum. 8. Gözleri kapandı. 9. Bir kahve getir!

5. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Doğum günüm.

Güneş yeni doğuyor. Yatağımdan kalktım. Çok terlemişim. Atletim ıslanmış. Lavaboya gittim. Elimi yüzümü yıkadım. Sonra banyo yapmaya karar verdim. Bütün vücudumu sabunla ve bol suyla yıkadım. Banyodan çıktım. Saçımı kuruladım. En sevdiğim pantolonumu ve gömleğimi dolaptan çıkardım. Giydim. Bunları geçen kurban bayramında babam aldı. Pantolonumun rengi siyah, gömleğimin rengi mavi. Siyah kazağımı da giydim. Kravat takmadım.

Mutfaktan annem çağırdı. Kahvaltı hazırmış. Annem: Bugün bayram oğlum. Hadi çabuk ol. Bak sana ekmek de kızarttım, dedi. Kahvaltıda peynir, zeytin, yumurta yedim. Kızarmış ekmeklerin üzerine tereyağ sürdüm. İki bardak da çay içtim.

Bugün 23 Nisan. Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı. Aynı zamanda benim doğum günüm.

Kahvaltıdan sonra arkadaşlarla buluştuk. 23 Nisan günü tatil. Hep birlikte bayram törenlerini izlemeye gittik. Stadyum çok güzeldi.

Diğer okullarda okuyan arkadaşlar çok güzel hareketler yaptı. Halk oyunu oynadılar. Hepimiz eşlik ettik. Çok eğlendik. Akşam görüşmek üzere arkadaşlara veda ettim.

Akşam doğum günüm için toplanacağız. En sevdiğim arkadaşlarımı davet ettim. Akşamı dört gözle bekliyorum. Annem teyzemi, dayımı, amcamı çağırmış.

Dayım başka şehirden oturuyor. Bizim oturduğumuz şehre yüz kilometre uzaklıkta. Dayım, orada doktorluk yapıyor. Geçen yaz beni de götürdü. Ben dayımı çok seviyorum. Beni arabasıyla gezdirir.

Bana en güzel hikâye kitaplarını aldı. Hepsini okudum. Dayım anneme geç geleceğini söylemiş.

Akşam yemeğinde herkes toplandı. Annem en güzel yemekleri yapmış. Zeytinyağlı dolmalar, köfteler, makarnalar. En güzel pastalar, kekler, kurabiyeler. En güzel meyve suları, kolalar. Meyveler, tatlılar... her şey var.

6. Предложенисене вѣслѣр.

1. Merkez Postanesine uğradığım zaman... 2. Gişeye geldiğim sırada... 3. Gişe memuru isminiz efendim diye sorduğu vakit... 4. Memur «A» hanesindeki mektupları birer gözden geçirdiği zaman... 5. Aldığım mektubu okurken... 6. Parayı telgraf havalesiyle gönderdiğin vakit... 7. Mektubu bitirdiği zaman... 8. Zarfın üstüne arkadaşımın adresini yazdığım zaman... 9. Memur mektubumu tarttığı sırada...

7. Скобкәри сәмахсене туркәлла кусарса предложенисене йөркөлѣр.

(Эсир куракан) bina Doğu Dilleri Enstitüsüdür. (Манән юлташ пурәнакан) şehirde çok tiyatro vardır. (Эпѣ виçѣ çул курман) amcam yağın geliyor. Bu şehirde (эпѣ çүремен) sokak kalmadı. (Эпир каякан) yerler çok güzeldir. (Эсир вулакан) gazete haftada üç çıkıyor. (Унән ашшѣ пурәнакан) köye Karaahmetli derler.

8. Туркәлла кусарәр.

Паян манән суралнә кунәм. Эпѣ чи килѣштернѣ шәлаварпа кѣпене шкафран кәлартәм та тәхәнтәм. Манән шәлаварәм хура тәслѣ, кѣпем вара кавак тәслѣ. Ирхи апатра эпѣ сыр, çамарта, олива сирѣм. Ирхи апат хыççән эпѣ стадиона кайрәм. Унта эпѣ юлташсемпе тѣл пултәм. Стадионта паян питѣ илемлѣ. Эпир вәхәта питѣ интереслѣ ирттертәмѣр.

Кақхине эпир манән суралнә куна пуçтарәнтәмәр. Аннем чи тутлә апатсене хатәрленѣ. Эпир юлташсемпе питѣ савәнтәмәр.

9. Ыйтусене текст тәрәх хуравләр.

Sabahleyin o ne yapıyor? Onun pantolonu ve gömleği ne renktedir? Mutfaktan kim geçiyordu? Kahvaltıda onlar ne yediler? O kaç bardak çay içti? Kahvaltıdan sonra o ne yaptı? Onlar nereye gittik? Stadyum çok güzel miydi? Dayım nerede oturuyor? Akşam yemeğinde kimler toplandı?

♦ Пѣлсе тәма!

-**ik-ik-ukl-ük** аффикс глаголтан паллә ячѣсѣм тавать: *kesmek (кас) – kesik (касәк), аçmak (уç) – аçık (уçә)*.

Sözlerle deyimler: **terlemek** – тарла, **atlet** – майка, **ıslanmak** – ислен, йѣпен, **lavabo** – умывальник, **sermek** – сар, **camekân** – витрина, **emretmek** – хуш, **hayhay** – аван, **zevk** – тутә, **açık** – сұтә (тѣс), **gri** – сәрә (тѣс), **bilhassa** – уйрәмах, **tavsiye etmek** –

сён, **sağlam** – ҫирёп, **kareli** – клеткәллә, **çizgili** – йăрăмлă, **buruşmak** – лўчёркен, **tek taraflı** – пёр енлэ, **düğme** – тўме, **sivri** – ҫивёч, **o halde = öyle ise** – апла пулсан, **pekâlâ** – питё лайăх, **kusura bakmayın** – қаҫарăр, **unutmak** – ман, **ayna** – куҫ кёски, **zannetmek** – шутла, **gayet** – питё, **bol** – ирёклё, сарлака, **pantolon** – шăлавар, **gömlek** – кёпе, **kurban bayramı** – курбан байрам (уяв), **siyah** – хура, **mavi** – кăвак, **kazak (ği)** – свитер, **kravat** – галстук, **takmak** – ҫых (галстук), **peynir** – сыр, **zeytin** – маслина, олива, **yumurta** – ҫăмарта, **kızarmak** – хёрел, **tereyağ** – услам ҫу, **sürmek** – сёр, **Ulusal Egemenlik** – наци суверенитечё, **Çocuk Bayramı** – ача-пăча уявё, **doğum günüm** – ҫуралнă кунăм, **buluşmak** – тёл пул, **tatil** – кану, **birlik** – пёрлёх, пёрле, **tören** – уяв, **izleme** – пăхма, **stadyum** – стадион, **diğer** – урăх, тепёр, **hareket** – куҫни, хускану, **eğlenmek** – савăн, вăхăта лайăх ирттер, **veda etmek** – сыв пуллаш, **davet etmek** – чён, йыхравла, **teyze** – инке, **dayı** – кукка (амăшё енчен), **amca** – кукка (ашшён пиччёшё), **zeytinyağı** – олива ҫăвё, **dolma** – голубцы, **köfte** – котлет, **makarna** – макарон, **pasta** – пирожнăй, **kek** – кекс, **kurabiye** – курабье (печени), **kola** – кола, **meyveler** – улма-ҫырла, **tatlılar** – пылак япаласем, **ekmek** – ҫăкăр.

Ҷирём таваттамёш урок – Yirmi Dördüncü Ders

Анлә допoлнени

«Глагол + **-miş...**» форма

-Dikça аффикслә деепричасти

• Турккә чёлхинчи анлә допoлнени чаваш чёлхинчи допoлнени пулакан пәхәнуллә предложенипе танлашаты. Тёслёхрен: *Ben **çocuğun oynadığını gördüm.** – Эпё ача выляиние куртәм. **Dersanede altı masa olduğunu biliyorum.** – Класра ултә сётел пулнине эпё пёлетёл. **Osman'ın babası geldiğini bildim.** – Эпё Османән ашшё килнине пёлтём.*

• Турккә чёлхинчи **-miş-miş-muş/-müş** аффикслә глагол форми чаваш чёлхинчи иртнё причасти формипе пёр килет. Ку формәпа курмасәр иртнё вәхәтри ёç пирки каланә чухне усә кураççё, урәхла каласан, калаканни ку ёçе курман. **-Miş** аффикслә глагол сәпатсем тәрәх улшәнаты. Тёслёхрен:

Ҷирёплетү аспектёнче

Ben yazmışım – Эпё сырнә

Sen yazmışsın – Эсё сырнә

O yazmış – Вәл сырнә

Biz yazmışız – Эпир сырнә

Siz yazmışsınız – Эсир сырнә

Onlar yazmışlar – Вёсем сырнә

Хирёслев аспектёнче

Ben yazmamışım – Эпё сырман

Sen yazmamışsın – Эсё сырман

O yazmamış – Вәл сырман

Biz yazmamışız – Эпир сырман

Siz yazmamışsınız – Эсир сырман

Onlar yazmamışlar – Вёсем сырман

• Турккә чёлхинчи **-dikça-dikçe-dukça-dükçe-tıkça-tikçe-tukça-tükçe** аффикслә деепричасти чаваш чёлхинче **-нәçемён/-нёçемён**, **-массерен-мессерен** аффикслә деепричасти семпе тёр килет. Тёслёхрен: *Öğretmen **anlattıkça** merakımız artıyordu. – Учитель әнлантарнәçемён эпир ытларах интереслентёмёр. Bunu **düşündükçe** heyecanım artıyordu. – Кун пирки (куна) шутланәçемён эпё ытларах та ытларах хумхантәм. **Pahalılık artıkça** artıyor. – Хаксем үснәçемён үсеççё. Onu her **gördükçe** seviniirim. – Ана кашни курмассерен эпё савәнатәп. **Annem telefon etmedikçe** evden çıkmam. – Аннем шәнкравламасәр эпё килтен тухмастәп.*

Alıştırılmalar

1. Чавашла кусарәр.

Arkadaşım aynı fikirde olduğunu söyledi. İstanbul'un iklimini bildiğini yazıyor. Türkiye'ye gittiğini bildirdiler. O fotoğrafta beni gördüğünü söyledi. Adalar'a gideceğimi yazdım. Oralarda kışın şiddetli geçtiğini bildiriyor.

Ankara'dan geldiğinizi biliyorum. Bu trende bulunduğunuzu söylediler. Bana bir şey söylemek istediğini anlıyorum. Ziya'nın

buralara alış veriş yapmak için geldiğini şimdi daha iyi anlıyoruz. Ablam mektubunda bu haberi sizden aldığını yazmıyor. Bu işi benim yaptığımı söyle. Çocuk dün vaktinde girdiğini söyledi.

Tanıdığım bunu yapacağını bildirdi. Bülent kapıyı kapadığını söyledi. Halil'in buraların havasına alışacağına inanmıyorum. Bu sözleri duyduğunu zannetmiyor. Onunla konuşacağını ne biliyor? «Cumhuriyet» gazetesi meşhur artistin İstanbul'da birkaç gün kalacağını bildirmiştir. Bu işi yapacağıma sen de mi inanmıyorsun?

2. -Дик аффикслă глаголсене -**acak** аффикслă формăсемпе улăштарăр.

1. O şehirde çok iyi istirahat **ettiğini** zannetmem. 2. İşini ne zaman **yaptığını** sordum. 3. Nereden **başladığını** sor. 4. Kim **olduğumu** biliyorsun. 5. Bu caddede yeni binaların **kurulduğunu** anlattım. 6. Gazeteler, festivalin eylülde **başladığını** bildiriyor.

3. -**Acak** аффикслă глаголсене -**dık** аффикслă формăсемпе улăштарăр.

1. Nereye **gideceğini** bilmez misiniz? 2. Orada **anlatacağınız** şey müzede gördükleriniz mi? 3. **Bekleyeceğin** kimdir? 4. Enstitüde **okuyacağınızı** ben de biliyorum. 5. Toplantının saat dörtte **başlayacağını** bildirdi. 6. Buna **inanacağını** zannetmem. 7. **Seyredeceğinizi** bana yarın anlatırsınız. 8. **Konuşacaklarını** defterlerinize yazınız.

4. Чăвашла куçарăр.

1. Taksime kadar yürümüşüz. 2. Çok yoruldum. Biraz fazla gezmişim. 3. Ne kadar değişmişsiniz! 4. Dün buraya gelmiş beni aramış ve bulamamışsınız. 5. Çok iyi görünüyorsunuz. Renginiz de yerine gelmiş. 6. Bir gün padişah hastalanmış ve oğullarını yanına çağırılmış.

5. Глаголсене -**миş** аффикс хушса сăпатлăр.

a) сирĕплетŷ аспектĕнче: değişmek, geçirmek, korkmak;

b) хирĕçлев аспектĕнче: okumak, konuşmak, istemek, indirmek;

v) пултарайманлăх аспектĕнче: kesmek, vermek, yazmak, gitmek;

г) пултараслăх аспектĕнче: yapmak, götürmek, almak.

6. Чăвашла куçарăр.

1. Toplantının saat beşte başlayacağı yazılıyor. 2. Yazdığı bir roman idi. 3. Sizin istediğiniz bu değil miydi? 4. Ülkenin kromca zengin olduğu eskiden beri biliniyor. 5. Onların senin hakkında ne düşündükleri belli değil ki... 6. Şehirden çıkarken son gördüğümüz bir fabrika idi. 7. Sevmediğim budur. 8. Demediği kalmadı. 9. Dediğim çıktı. 10. Döneceği şüphesizdi. 11. Akşam çalıştığınız olur mu?

7. Предложенисене вĕçлĕр.

1. İstirahatte iken suya girdiğiniz...? 2. Geç, kalacağınız... 3. Bunu elde etmek için yapmadığı... 4. Bunu beğenmediği, yüzünden... 5. Senin ettiğin... 6. Kış ortasında yağmur yağdığı...

7. İçeri girince ilk duyduğumuz... 8. Sen öyle dedin amma, dediğin...
9. Oraya otobüs işleyeceği... 10. Sizin aradığınız...

9. Чăвашла куçарăр.

Saat gece yarısını geçmişti. Kanepeye uzanmış, kitap okuyordum. Kızın başına tuhaf bir şapka geçirmişti. Aradan beş dakika geçmemişti ki geri dönsün Ali geldi. Hüseyin de gelmişti. Kadın siyahlar giymişti. Yolun her iki yanına gençler dizilmişti. Perdeyi aralayıp baktım. Hava kararmıştı.

Kahve pişirmedikçe evden gitmem. Yağmur yağdıkça yağıyor. Beni her gördükçe gülerdi. Rüzgâr estikçe esiyordu. Küçük ağladıkça ağlıyordu. Bu şarkıyı her işittikçe heyecanlanırım.

10. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Saka kuşu ile Karınca

Bir varmış bir yokmuş. Bir zamanlar yaramaz bir yavru saka kuşu varmış. Öyle haşarı, öyle ele avuca sığmaz bir kuşmuş ki ne yuvasında dirlik varmış ne de olduğu yerde. Her gün oradan oraya uçar, bazı kuşların yumurtalarını değiştirir, bazı kuşlara da şakalar yapar, onların canlarını sıkarmış. Ormandaki tuzaklar onun için önemli değilmiş.

Bir öğle üzeri kulağına ince ince haykırışlar gelmiş. Sese doğru gitmiş. Bir de ne görsün! Minik bir karınca iki taşın arasına sıkışmış, inleyip durmuyor mu?

Saka kuşu sevgiyle karıncaya bakarak çalışmış, çabalamış ve onu taşların arasından çıkarmış. Karınca sevinç içinde, «Bu iyiliğini hiç unutmuyacağım. Bana ne zaman ihtiyacın olursa çağır.» demiş. Ama saka, sözü uzatmadan «İyiliğin sende kalsın. Küçücük varlığında ne yardımın olur ki senin. Var git işine.» diyerek uçup gitmiş.

Yaramaz saka bir gün tuzaklardan birinin üstüne doğru uçmuş. Konmasıyla da incecik ağla örtünmesi bir olmuş. Çırpınmış, ama boşuna.

İşte bu sırada minik karınca sakanın durumunu görmüş. Bütün arkadaşlarını toplayıp gelmiş. Başlamışlar ağı kemirmeye... Kemire kemire sakanın çıkması için yeterli bir delik açmışlar. Saka tuzaktan kurtulmuş ve minik karıncaya ve arkadaşlarına teşekkür etmiş. Yuvasına dönerken «Bir daha kimseyi küçük görmeyeceğim, herkese yardım edeceğim, karıncanın iyiliğini de hiç unutmuyacağım.» demiş.

11. Скобкăри сăмахсене кирлĕ падѣжра лартăр.

1. Eski (çantanız) buldunuz mu? 2. İstanbul'da (tramvaylar) ne zaman kaldırıldı haberiniz var mı? 3. (Zil) basma! İşlemez! 4. Bizi (eğlendirmek) çalışıyordu. 5. Haydi (gezme) gidelim! 6. (Dairesi)

beğendim. 7. Bütün (apartmanlar) gezdik. Bize (göresi) bulamadık.
9. Burasını (yatak odası) yaparım.

12. Чăвашла куçарăр.

Babam hem doktor hem müzisyen. Bugün ailece hem tiyatroya gittik hem de lokantaya. Ne öğretmeni dinliyor, ne de ders çalışıyor. Son günlerde ne telefon ediyorsun, ne de mesaj gönderiyorsun. Sibel, her sabah hem kahvaltı yapıyor, hem de gazete okuyor. Ya bugün konuş, ya da hiç konuşma. İkisinden birini seç; ya sağ avucundaki senin olsun, ya da sol. Bu yaz tatilinde ya İzmir'e ya da Antalya'ya gideceğiz.

13. Туркăлла куçарăр.

1. Ку ғын пѐр интереслѐ роман ғырнă. Вăл Измире кайман. Ун чухне унăн ашшѐ чирлѐ пулнă. Ирина институтра вѐреннине эпѐ те пѐлетѐп. Вѐрентекен пуху ыран пилѐк сехетре пуçланассине пѐлтерчѐ. Фестиваль июнь уйăхѐнче пуçланнине хаçатсем пѐлтерчѐç. Ку урамра çенѐ çуртсем пулнине халѐ çеç пѐлтѐм. Ёнер вăл чирленѐ те ѐçe каяйман.

14. Ыйтусене туллин хуравлăр.

1. Yakın dostunuz var mı? 2. Ziyaretine sık sık mı gidiyorsunuz? 3. Dostunuz evli midir? 4. Yanına pazar günleri mi gidiyorsunuz? 5. Dostunuzun dairesi kaç odadır? Kirası ne kadar? 6. Dairesinin antresi büyük mü? 7. Döşemeleri nedir? 8. Tavanları yüksek mi? 9. Mutfağı aydınlık mı? 10. Mutfağın penceresi nereye bakıyor? 11. Gömme dolabı var mı? 12. Pazar eğlencelerinden hangilerini en çok seversiniz?

15. **Ne...ne (de), hem...hem (de)** сăмахсемпе усă курса икѐ предложенирен пѐрре тăвăр.

1. Çocuk, öğretmeni dinlemiyor. Çocuk, ders çalışmıyor. 2. Ben yemek yemedim. Ben meyve yemedim. 3. Sinan, her sabah kahvaltı yapıyor. Sinan, her sabah gazete okuyor. 4. Pazardan kavun aldık. Pazardan karpuz aldık.

♦ Пѐлсе тăма!

Тур. **ne...ne (de)** ~ чăв. ни...ни: Çocuk, çayı sevmiyor. Çocuk, kahveyi sevmiyor. – Çocuk **ne** kahveyi seviyor **ne** de çayı. (Ача ни кофе, ни чай юратмасть.)

Тур. **ya...ya (de)** ~ чăв. е...е: Ya sinemaya git **ya** konsere. (Эсѐ е кинона, е концерта кай.)

Тур. **hem...hem (de)** ~ чăв. те...те: Ayşe, çok güzel gitar çalıyor. Enver, çok güzel gitar çalıyor. – **Hem** Ayşe **hem de** Enver, çok güzel gitar çalıyor. (Айше те, Энвер те гитарăпа питѐ лайăх выляççѐ.)

Sözlerle deyimler: insanlık – этемлѐх, **ev kurmak** – çемье çавăр, **elini kolunu sallıya sallıya gelmek** – пуш алăпа кил, **uğraşmak** – тăрăш, **kâğıt(dı)** – хут; документ, **görüşme** – тѐл

пулу, калаџу, **kavga etmek** – тавлаш, **sanmak** – шухӕшла, шутла, **basmak** – пус, **gülümsemek** – кул, **kira** – аренда, **zar zor** – аран-аран, **lafa karışmak** – калаџава хутшӕн, **sahip(bi)** – хуџа, **ev sahibi** – кил хуџи, **aile sahibi** – ӕемье пуџе, **hem de** – унсӕр пуџне, **lâzım** – кирлӕ, **en az** – чи сахалли, **idare etmek** – тивӕстерет, **ara sıram** – хӕш-пӕр чух, **(ile)mutabık** – килӕш, **maksat(dı)** – тӕллев, **kullanmak** – усӕ кур, **ikametgah** – пурӕнмалли вырӕн, **peşin** – малтанах, **çare** – май, **hayat** – пурнӕџ, **eğlenmek** – хаваслан, **düşünmek** – шухӕшла, **yaramaz** – ӕарамас, **yavru** – чӕпӕ, **saka kuşu** – кайӕк, **haşarı** – сапаланнӕ, **avuç** – ывӕџ, **sığmak** – вырнаџ, **yuva** – йӕва, **uçmak** – вӕџ, **değiştirmek** – улӕштар, **şaka** – шӕт, **can sıkılmak** – пӕшӕрхантар, **tuzak** – тапӕ, **önemli** – кирлӕ, **üzeri kulak** – хӕлха, **haykırış** – кӕшкӕрни, **minik** – пӕчӕк, **karınca** – кӕткӕ, **sıkışmak** – хӕсӕн, **inlemek** – йӕнӕш, **sevgi** – юрату, **çabalamak** – тӕрӕш, **sevince** – савӕнӕџ, **unutmak** – ман, **ihtiyaç** – нуша, **uzatmak** – тӕс, **yardım** – пулӕшу, **ağ** – сеть, **örtünmek** – витӕн, **çırpınmak** – ӕапӕн, **durum** – тӕрӕм, **toplamak** – пух, пуџтар, **kemirmek** – кӕшла, **yeterli** – ӕителӕклӕ, **küçük görmek** – кӕрентер, **delik** – шӕтӕк, **kurtulmak** – хӕтӕл, **herkes** – кашни, **yardım etmek** – пулӕш.

Ҷирём пиллёмёш урок – Yirmi Beşinci Ders

Глаголән «-ir...-maz» форми
«Глагол + -malı/-meli» форма
Анлә определени

• Глаголән «-ir...-maz» форми сәмах тәпә җумне малтан **-ir/-ir/-ur/-ür** аффикс, унтан **-maz/-mez** аффикс хушәннипе пулатъ: *çıkarak çıkmaz – тухнә-тухман, gelir gelmez – килнә-килмен, konuşur konuşmaz – калашнә-калашман, başlar başlamaz – пусланә-пусламан.*

Тәсләхсем: *Babası evden **çıkarak çıkmaz** kızı ağlamaya başladı. – Ашшә килтен тухнә-тухман хәрә макәрма пусларә. Ders **bitir bitmez** öğrenciler yemekhaneye koşup gittiler. – Урок пәтнә-пәтмен вәренекенсем столовайне чупса кайрәҗ. Sabah **olur olmaz** yola çıktılar. – Ир пулнә-пулман вәсем җула тухрәҗ.*

• Турккә чөлхинчи **-malı/-meli** аффикслә форма чәваш чөлхинче **-малла/-мелле** аффикслә причастие тўр килет. **-Malı/-meli** аффикслә форма сәпатсем тәрәх улшәнать. Тәсләхрен:

Ҷирәплетү аспектәнче

Ben yazmalıyım – Манән җырмалла
Sen yazmalısın – Санән җырмалла
O yazmalı(dır) – Унән җырмалла
Biz yazmalıyız – Пирән җырмалла
Siz yazmalısınız – Сирән җырмалла
Onlar yazmalı(dır)lar – Вәсен җырмалла

Хирәслев аспектәнче

Ben yazmamalıyım – Манән җырмалла мар
Sen yazmamalısın – Санән җырмалла мар
O yazmamalı(dır) – Унән җырмалла мар
Biz yazmamalıyız – Пирән җырмалла мар
Siz yazmamalısınız – Сирән җырмалла мар
Onlar yazmamalı(dır)lar – Вәсен җырмалла мар

-Malı/-meli аффикс җумне **-dil/-di** аффикс хушәнсан глагол форми иртнә вәхәт сәмә туянатъ: *ben yazmalıydım – манән җырмаллаччә, sen yazmalıydın – санән җырмаллаччә, o yazmalıydı – унән җырмаллаччә* т. ыт. те.

Тәсләхсем: *Saat beşe kadar bu işi **bitirmeliyim**. – Манән ку ёҗе пилләк сехет (валли) тәлне пәтермелле. Annesine çoktan mektup **yazmalıydı**. – Унән амәшне тахсанах сыру җырмаллаччә.*

Acaba Sinan'a göttemeli miydin? – Санән Синана курмалла марччә-и вара?

• Турккă чѣлхинчи анлă определени чăваш чѣлхинче чылай чухне определени пулакан пăхăнуллă предложенипе тўр килет. Тѣслѣхрен: **Pencereleri ачѣк** odada kimse yoktur. – Чўречисем усă пўлѣмре никам та сук. **Lokantası ачѣк** otele gittik. – Эпир столовăйѣ усă хăна суртне (отеле) кайрăмăр. **Bir аyađı kırık** masa. – Пѣр ури сѣмрѣк сѣтел. **Babası дѣнен** сосук. – Ашшѣ таврăннă ача.

Алиштїрмалар

1. Паллă тунă деепричастисене -ir...-maz аффикслă формăсемпе ылмаштарăр.

Zafer haberini **alınca** hepimiz çok sevindik. Yağmur **başlayınca** çocuklar korkup eve koştular. Şehre **gelince** bana telefon et! Ders **bitince** öğrenciler yemekhaneye koşup gittiler. Faik sinemaya gitmeyi teklif **edince** herkes razı oldu. Sabah **olunca** yola çıktılar. Refik babasını **görünce** güldü. Pencereye **yaklaşınca** oğlumun sesini duydum.

2. Предложенисене вѣслѣр.

1. Elindeki çantayı açar açmaz... 2. Sınıfımızın öğrencileri gelecek imtihanı konuşur konuşmaz... 3. Bu güzel kız gülümser gülümsemez... 4. Hatip kürsüye çıkıp söze başlar başlamaz... 5. Tren durur durmaz...

3. Тѣслѣхле усă курса предложенисене улăштарăр.

Тѣслѣх: *Dost, yok, adam – Dostu olmayan adam.*

1. Tepeler, karlı, dağlar. 2. Aile, kalabalık, memur. 3. Üç taraf, denizlerle çevrili, memleket. 4. Yüz, gülmek, insan. 5. Üst, örtülü, yer. 6. Üst, mermerli, masa. 7. Hatalar, var, cümleler. 8. Renk, kaçmak, yüz. 9. Moda, geçmek mal. 10. Arka, var, kimse.

4. Тѣслѣхле усă курса предложенисене улăштарăр.

Тѣслѣх: *Odanın pencereleri açıktır. Odada kimse yoktur. – Pencereleri açık odada kimse yoktur.*

1. Kadının başı örtülüdür. Kadın suya gidiyor. 2. Kızın yüzü sarıdır. Doktor kıza yaklaştı. 3. Kalemın ucu kırıktır. Masada bir kalem var. 4. Odanın kapısı açıktır. Selma Hanım odaya doğru gitti. 5. Vagonun önü kalabalıktır. Vagona geldik. 6. Otelin lokantası açıktır. Otele gittik. 7. Mektubun zarfı küçüktü. Mektubu aldım.

5. Чăвашла кусарăр.

Hiç, şüphesiz yok ki bu filmi görmelisiniz. Şu namussuz herife para vermemeliydiniz! Yarına kadar bir telgraf çekmelisin. Annenin söylediğine göre bütün gün evde kalmalıydın. Velinin yazdığı makaleyi bana göstermelisiniz. Aldığımız gazeteler okunmalı. Memur şefine baş vurmalydı. Altı buçukta Mustafa gelmeliydi.

Uçak buraya inmeliydi. İhsan bugün İzmir'e gitmelidir. Dostunuzun verdiği kitabı haftaya getirmelisiniz. Kaybolan defteri muhakkak arayıp bulmalısın. Rıza'nın ailesi çoktan yeni eve taşınmalıydı. Biletler önceden alınmalıydı. Bütün bunları unutmalı mıydınız? Sarıköy'e akşama kadar varmalıdırlar. Mehmet'e değil, bana söylemeliydi.

6. Текста вулăр, чăвашла кучарăр.

Sağırın Hasta Ziyareti

İyi kalpli sağır bir adam, bir gün komşusunun hasta olduğunu öğrenmiş. Kendi kendine:

– Komşum hastalanmış. Gidip ziyaret etmem, hâl ve hatırını sormam gerek. Ama ben sağır biriyim. O da hasta, pek fazla konuşamaz. Zaten hastaya bilinen sorular sorulur. Hasta da bilinen cevapları verir.

«Nasılınız?» derim, «Teşekkür ederim, iyiyim.» der.

«Ne yiyorsun?» desem, bir yemek adı söyler, ben de ona «Âfiyet olsun!» derim.

Size hangi doktor bakıyor? desem, bir doktor adı söyler, ben de «Çok iyi doktordur.» derim, olur biter diye düşünür. Vakit kaybetmeden hastayı ziyarete gider.

– Nasılsınız? der. Hasta inleyerek:

– Ölüyorum! diye cevap verince sağır adam:

– Oh oh, çok memnum oldum, der. Hasta:

– Bu da ne demek, adam ölümüne memnum oluyorum diyor, diyerek kızar. Sağır adam:

– Ne yiyorsunuz? diye sormaya devam eder. Kızgın hasta:

– Zehir! der. Sağır ise, hastanın bir yemek adı söylediğini sanarak:

– Afiyet olsun! der. Hasta büsbütün çileden çıkarken sağır adam sorularına devam eder:

– Tedavinizle hangi doktor ilgileniyor? Hasta:

– Hadi be defol! Azrail geliyor, der. Sağır kendinden emin bir şekilde:

– Çok bilgin, deneyimli bir doktor. İnşallah yakında çaresini bulur, deyince hasta dayanamaz.

– Kahrol! diye bağırır.

Sağır ise, komşuluk hakkını yerine getirmenin huzuruyla hastanın yanından uzaklaşır. (Mesnevî'den uyarlanmıştır.)

7. Скобкари сăмахсене кирлĕ падежра лартăр.

1. (Genç) röntgen filmi çekildi. 2. (Ciğerleri) hasta olan kadın, doktorunu bekliyor. 3. Elimdeki (kâğıt) gösterdim. 4. Onun (sanatoryum) yatması lâzım. 5 (Dişim) ağrısından bir şey yapamıyorum. 6. Oraya değil, (karşıdaki) bak! 8. Mütihazis doktor

рöntген (filmi) inceledi mi? 9. Başka çantaya koy, başkasının (raporu) karışmasını! 10. Nasıl ayakta (durduğunuz) şaşıyorum.

8. Ыйтусене сирёплетсе хуравләр.

1. Kapısının önü kalabalık mıydı? 2. Randevunuz var mıydı? 3. Dün doktora gittiniz mi? 4. Doktorun kapısında çok mu beklediniz? 5. Doktora dışinizin ağrısından mı şikâyet ettiniz? 6. Dışiniz iltihaplandı mı? 7. Avurdunuz şişmedi mi?

9. Ыйтусене хирёслесе хуравләр.

1. Ağustos ayında mı sanatoryuma gidecek? 2. Geçen yaz şehirde miydi? 3. Ciğerlerinden hasta olan İhsan Bey doktora gitti mi? 4. Onu Esat Bey mi tedavi ediyor? 5. Doktorun verdiği ilaçları kullanıyor mu?

10. Çак сәмахсемпе предложенисем тәвәр.

Çene, kemik, hayret etmek, inlemek, kalp, ağlamak, topallamak, böbrek, sağır.

11. Панә төслөхсемпе усә курса альтернативлә Ыйтусем йөркеләр.

1. Tedaviden geçti, geçmedi. 2. Doktorun muayenehanesinde bekleyelim, kapısında. 3. Cemal, ameliyat olacak, tedaviden geçecek. 4. Derin nefes alabiliyorsunuz, alamıyorsunuz. 5. Doktorun elinde, röntgen filmi, kan tahlili raporu.

♦ Пёлсе тәма!

Турккә чөлхинче хәш-пёр причасти формисем япалан яланхи паллине паләртма пултараççё. Тёслөхрөн: *unutulmaz günler* – манәҗми кунсем, *dayanılmaz bir acı* – чәтайми ырату, *sözünde durur bir adam* – хәй сәмахне тытакан сын.

Кун пек причастисем хутлә сәмахсен тытәмәнче те тёл пулаççё: *güler yüzü* – кәмәллә (кулакан питлө), *çikmaz sokak* – тухайми урам (тутик), *çikar yol* – тухмалли сул, *kaunar su* – вёрекен шыв, *içilir su* – ёçмелли шыв, *yanardağ* – вулкан.

Причастисенчен хәшө-пёрисем япала ячө пек сүреме пуçланә: *gelir* – тупаш (тухәç килни), *gider* – тәкак, *yağamaz* – харсәр (ача).

Хәш-пёр причастисем уйрәлми тачә сыхәннә сәмах пёрлешёвёсенче тёл пулаççё: *inanılmaz derecede* – тёләнмелле, *шутласа илмелле мар*, *güvenilir bir tarzda* – шанчәклә, *yeter derecede* – сителёклә.

Sözlerle deyimler: **karaciğer** – пёвер, **mütehassis** – специалист, **incelemek** – тёпче, **çene** – янах, **kemik(gi)** – шәмә, **ameliyat odası** – операци пүлёмө, **büsbütün** – пачах, **hayret etmek** – тёлөн, **şişmek** – шыç, **sanatoryum** – санатори, **gerekmek** – кирлө пул, **ağrımak** – ырат, **inlemek** – йәнәш, **başka türlü** – урәх тёрлө, **imkân** – май, **mümkün** – майлә, **tedavi etmek** – сыват, **müzmin, ilaç(cı)** – эмел, **kalp(bi)** – чөре, **müdahale etmek** – хушша кёр, **ağlamak** – макәр, **bağlı** – сыхнә, **tesir etmek** – витём кур, **topallamak** – уксахла, **bu sefer** – ку хутёнче, **kan** –

юн, **kanamak** – юн юх, **tahlil etmek** – тишкер, **rapor** – справка, **her zamanki gibi** – яланхи пекех, **ayakta durmak** – ура çинче тәр, **şaşmak** – тёлён, **geçirmek** – чāt, **sersemlemek** – тёлён, **sarmak** – сарал, **böbrek(gi)** – пуре, **taş** – чул, **susmak** – шāплан, **nefes almak** – сывла, **bacak(gi)** – ура, **kaybetmek** – çухат, **mezar** – масар, **kör** – куçсāр, **körlük** – куç курманни, **sağır** – хālха илтменни, **gömlek** – кёпе, халат, **sıhhat(ti)** – сывлāх, **sıhhî** – сывā, **muayene etmek** – пāхкала, **anlaşılmak** – палār, паллā пул, **komşu** – кўршē, **ziyaret etmek** – кайса кур, **hatır** – āс-тāн, тāн, **biri** – пёри, **fazla** – нумай, ытларах, **düşünmek** – шутла, шухāшла, **ziyaret** – визит, **inlemek** – йāнāш, **kızarmak** – хёрел, **kızgın** – хёрўллē, **çile** – йывārлāх, **ilgilenmek** – интереслен, **emin** – шанчāклā, **şekil** – форма, сāн, **bilgin** – ученāй, **deneyim** – опыт ирттерни, **yakın** – çывāх, **çare** – май, **dayanmak** – таян, **kahrol** – кāравул, **getirmek** – илсе кил, **huzur** – лāпкālāх, **uzaklaşmak** – уйрālса кай, аяккалла кай.

Ҷирём улттәмеш урок – Yirmi Altıncı Ders

-Madani-meden аффикслә деепричасти

Анлә обстоятельство

-(Y)ıncaya kadar форма

Емёт наклонений

• Турккә чёлхинчи **-madan/-meden** аффикслә деепричасти (вәл **-arak/-erek** аффикслә деепричастин хирёслев аспектён формипе синонимлә) чәваш чёлхинчи **-масәр/-месәр** (хәш чух – **-иччен**) аффикслә формәпа тўр килет. Тёслёхрен: *Ben gözlerimi **ayırmadan** ona bakıyordum.* – Эпё ун сине куç сиктермесәр (куçәмсене илмесәр) пәхрәм. *Bir şey **söylemeden** gitti.* – Вәл пёр сәмах каламасәр кайрә. *İşlerimi **bitirmeden** eve dönmeyeceğim.* – Ёсәмсене пётермесәр эпё киле таврәнмәп. *Öğrenciler zil **çalmadan** dersaneye girdiler.* – Студентсем шәнкәрав янәриччен класа кёчә.

• Турккә чёлхинчи пирке пёлтерёшлө анлә обстоятельствоәсем (**-diği için, -acağı için**) чәваш чёлхинче обстоятельство пулакан пәхәнүллә предложенипе е ахаль обстоятельствоәпа тўр килеçсә. Тёслёхрен: ***Sizin dostunu olduğu için** onu severiz.* Эпир әна сирён тус пулнә пирки (тус пулнәшән) юрататпәр. *Osman **hastalandığı için** bugün konsere gelemedi.* – Осман чирленё пирки паян концерта килеймен.

• «Глагол **-(y)ıncaya kadar, -(y)ınca kadar**» форма вәхәт пёлтерёшлө пулать. Тёслёхрен: *İşıklar **sön-ünceye kadar** bahçede kalıyordu.* – Çutәсем сўниччен(өх) вәл садра юлчә. *Oğuzhan **gel-inceye kadar** burada bekle.* – Огузхан киличчен кунта кёт.

• Турккә чёлхинче глаголән ёмёт наклонени форми **-(y)a - (y)e** аффикспа пулать. Сәпатлану төслөхө:

Ҷирёплетў аспектөнче

Ben yazayım – Эпё сырәттәм

Sen yazasın – Эсә сырәттән

O yaza – Вәл сырөччә

Biz yazalım – Эпир сырәттәмәр

Siz yazasınız – Эсир сырәттәр

Onlar yazalar – Вёсем сырөччө

Хирёслев аспектөнче

Ben yazmayayım – Эпё сырмәттәм

Sen yazmayasın – Эсә сырмәттән

O yazmaya – Вәл сырмөччә

Biz yazmayalım – Эпир сырмәттәмәр

Siz yazmayasınız – Эсир ғырмәттәр
Onlar yazmayalar – Вәсем ғырмәччәс

Глагол җумне **-(y)dım, -(y)dın, -(y)di...**» аффикссем хушәнсан әмәт наклонени форми иртнә вәхәт сәмә туянать. Сәпатлану төсләхә:

Җирәплетү аспектәнче

Ben yazaydım – Эпә ғырәттәмччә
Sen yazaydın – Эсә ғырәттәнччә
O yazaydı – Вәл ғырәччә
Biz yazaydık – Эпир ғырәттәмәрччә
Siz yazaydınız – Эсир ғырәттәрччә
Onlar yazaydılar – Вәсем ғырәччәс

Хирәслев аспектәнче

Ben yazmayaydım – Эпә ғырмәттәмччә
Sen yazmayaydın – Эсә ғырмәттәнччә
O yazmayaydı – Вәл ғырмәччә
Biz yazmayaydık – Эпир ғырмәттәмәрччә
Siz yazmayaydınız – Эсир ғырмәттәрччә
Onlar yazmayaydılar – Вәсем ғырмәччәс

Алиштірмалар

1. Чәвашла куҗарәр.

Benim de böyle bir fotoğraf makinem olsun diye istiyordum. Maça Memduh da katılabilirsin diye rica ettim, razı olmadı. Gönül ister ki karşılaşmaların böylesi bir daha olmasın. İstiyorduk ki mağlup olmayasınız. Param var mı ki şuna oyuncak alayım? Kura atılmasın da ne yapılınsın? Karışmayalım da birbirlerine mi girsinler? Evet demeyenin de ne edesin? Zavallıyı siz düşünmeyesiniz de kim düşünsün? Otobüse binmeyeydim de işe geç mi kalaydım?

2. Предложенисене вәсләр.

1. Vaktim yok ki şu dergileri... 2. Ona bir fenalık yapmadık ki... 3. Antrenör onları pek sıkı çalıştırmaktadır ki... 4. Onu gördüm mü ki selâmınızı... 5. Tren henüz perona gelmedi ki... 6. Annem onu adamakıllı azarladı ki, bir daha yalan...

3. Скобкәри сәмахсәне кирлә формәра лартәр.

1. Biz bu sefer de (yenilmemek) diye pek sıkı çalışıyorduk. 2. Ne diye mi anlatıyorum? Siz (şaşırmamak) diye. 3. Çocuklar (bulamamak) diye hediyeyi dolaba saklamıştı. 4. Geziye Ali de (katılabilir) diye çok rica etti. Boşuna.

4. Төсләхне уса курса предложенисене улаштарәр.

Fransızca bilmez – fransızca bilmediği için, fransızca bilmediğinden.

1. Çantamı bulamadım. 2. Salih Bey konsere gidemiyor. 3.

Sözünü anlamadım. 4. Dün arkadaşımı görmedim. 5. Bu bileti almayacağım. 6. Yarın izin alıp kıra gidirsiniz. 7. Çok iyi bir adamdır. 8. Bu roman pek te enteresan değildir. 9. Çocuklar etrafını aldılar. 10. Aradan 8 yıl geçti. 11. Perona beraberce çıkarız.

5. Çак сӓмахсемпе предложенисем тӓвӓр.

Çocukça, sıkça, doğruca, güzelce, sağırca, tatlıca, kızılca, genişçe.

6. Чӓвашла куçарӓр.

1. Ben kahve pişirinceye kadar burada bekle. 2. Havalar iyileşmeyince sokağa çıkmam. 3. Zil çalıncaaya kadar burada kalırız. 4. Vapur gözden uzaklaşıncaaya kadar denize baktım. 5. Ortalık kararıncaaya kadar parkta gezelim.

7. Текста вулӓр, чӓвашла куçарӓр.

Berber salonunda

Traşı uzamış Fehmi sabah erkenden berber salonuna gitti. Daima traş olduğu usta, kendisini kapı başında selamlayarak hemen koltuğa oturttu:

– Emriniz beyim?

– Saç traşı.

Berber saç makinesini alarak:

– Saçlarınız nasıl kesilecek?

– Düzeltililecek.

– İncitmiyor mu, efendim?

– Hiç!

Bu sırada çırak, Fehmi'nin önüne birkaç gazete ve dergi koydu. İşlerini düşündüğü için, Fehmi'nin hiç de okumak arzusu yoktu.

Usta saç makinesini bir tarafa koyduktan sonra eline makasla tarak aldı. Saçlar kesilip taranınca da, çırağa «sıcak su!» diye seslenerek usturayı bilemeğe başladı.

Müşterinin yüzünü traş fırçası ile sabunlarken, usta konuşmaya devam ediyor:

– Bıyık bırakmışsınız, beyefendi?

– Evet, iyi olur mu dersin?

– Size çok yakışır.

Çene ve yanak kılları kesilince, usta Fehmi'nin yüzünü bir daha sabunladı.

– Kendiniz traş olurken ustura mı kullanırsınız, efendim?

– Hayır, jilet... Ama sakalım sert olduğu için her bıçak yaramıyor.

– Gerçi traş makinesi usturanın yerini tutamaz arama, bu iş adamına göredir: ikisine de elektrik traş makinesini tercih edenler var.

Müşterinin yüzüne sıcak kompres koyduktan sonra:

- Kolonya sürelim mi, efendim?
- Limon çiçeği mi gene?
- Odur, beyim. Her zamanki gibi...
- Olsun...

Büyükçe bir şişe alan usta, ince ağzına baş parmağını tutarak Fehmi'nin başına bolca kolonya döktü, saçlarını taradı. Aynı şişeden avucunun içine dökerek yanaklarına da sürdükten sonra:

- Podra?
 - Krem olsun!
 - Emredersiniz.
- Müşteri yerinden kalkarken:
- Saatler olsun, beyefendi.
 - Borcum ne kadar?
 - ... lira.

Saç traş parasından başka ustaya ..., üstünü fırçalamış olan çırağa da ... lira bahşiş veren Fehmi, «eyvallah» diyerek kapıya doğru yürüdü.

- Güle güle beyefendi. Gene buyurun.

8. Точкәсем ыраңне кирлә сәмахсем лартәр.

Traşım ... berbere gideyim. Berbere uğradım,... oldum. Berber... makinesini alarak saçlarımı düzeltti. Sakalım çok..., jilet makinesi yaramıyor. (Yüzünüze) sıcak ... koyayım mı? Evde traş, olurken ne ... efendim? Artek'teki Ayıdağı sahiden de denizden su içen... gibidir. Bıyık bıraktım. Bana... mı?

9. Скобкәри сәмахсене кирлә формәра лартәр.

1. Usta (saç makinesi) alıp saçları düzeltmeğe başladı. 2. Çıracak (önün) birkaç gazete koydu. 3. Usta saçlarımı tarayarak (çıracak) «sıcak su!» diye seslendi. 4. Traş makinesi usturanın (yeri) tutamıyor. 5. Ben ise usturaya elektrik traş (makinesi) tercih ederim. 6. Usta müşterinin (yüzü) sıcak kompres koydu. 7. (Başım) kolonya dökme!

10. Текст тәрәх ыйтусене хуравләр.

Traş uzamış Fehmi sabah erkenden nereye gitti? Daima traş olduğu İbrahim usta onu nerede karşıladı? İbrahim usta müşterisini selâmladıktan sonra nereye oturttu? Fehmi saçlarını kestirmek istiyor muydu? Saçlar kesilip taranınca neye geçildi? Çene ve yanak kılları kesilince usta Fehmi'nin yüzünü bir daha sabunladı mı? Müşterinin yüzünü traş fırçası ile sabunlarken İbrahim usta onunla ne konuşuyordu? Fehmi'yi neyle traş etti? Kompres koyduktan sonra kolonya sürdü mü her zamanki gibi?

11. Туркәлла кушарәр.

Чирленә пирки вәл темиҗе кун университетета килмерә. Кунәпе җумәр җунә пирки эпә паян урама тухаймарәм. Вәл

нимён ыйтмасар килтен тухса кайрѐ. Вѐрентекен киличчен эфир килти ѐссене турамар. Автобуссем лайах сўремен пирки эпѐ кая юлтам. Ёссене пѐтермесѐр киле каймарам. Института кайиччен кѐнекўсене вуласа пѐтер.

12. **Ҷак сѐмахсемпе предложенисем тавар.**

Yuvarlanmak, saklanmak, atılmak, vurmak, tercih etmek, bilemek, düzeltmek, sert, fırça.

Sözlerle deyimler: **traş olmak** – хырән, **traş etmek** – хыр, **berber** – парикмахер, **daima = her zaman** – ялан, пѐрмай, **düzeltilmek** – тикѐсле, **düz** – тикѐс; яка, **incitmek** – ыраттар, **bu sırada** – Ҷак вѐхѐтра, **çırak(ğı)** – вѐренсе пыракан ача, **arzu etmek** – желать хотеть, **seslenmek** – кѐшкѐр, **ustura** – бритва, **bilemek** – хѐйра, **fırçalamak** – щеткѐла тасат, **fırça** – щетка, **sabunlamak** – супәнъле, **sabun** – супәнъ, **sakal** – сухал, **biyık (ğı)** – мѐйѐх, **sakal (biyık) bırakmak** – сухал ситѐнтер, **yanak** – пит, **kıl** – сўс, Ҷам, **kıllı** – Ҷамлѐ, сўслѐ, **jilet (makinesi)**, **traş makinesi** – бритва, **sert** – хытѐ, хѐвѐрт, **bıçak(ğı)** – ҶѐҶѐ, лезви, **tercih etmek** – кѐмѐлла, **kolonya** – одеколон, **sürmek** – сѐр, **bol** – нумай, вѐйлѐ, **dökmek** – тѐк, сап, **avuç (cu)** – ывѐс, **podra**, **podra** – пудра, **borcum ne kadar?** – мѐн чул тўлемелле?

Çирём çиччёмёш урок – Yirmi Yedinci Ders

Хире-хирёслёх залогё

«-(Y)acak yerde» форма

«-Ma/-me» аффикслă дополнени

• Турккă чёлхинче **-(i)ş/-(i)ş/-(u)ş/-(ü)ş** аффикс глаголăн хире-хирёслёх залогён формине тăвать. Тёслёхрен: *dövüşmek – çапăç, beklemek – кёт (пёрле), bakışmak – пăхкала (хире-хирёç), yardılaşmak – пулăш (пёр-пёрне).*

• **-(Y)acak-(y)ecek yerde** сăмахсемпе анлă обстоятельство пулать, вăl **-acađına** аффикслă формăна синонимлă. Тёслёхрен: *Uçakla gidecek yerde (gideceđine) treni tercihetti. – Самолетта вёçес вырăнне вăl пуйăспа кайрё. Köye saat ikide varacak yerde (varacađımıza) ancak beş'te varabildik. – Икё сехетре пулас вырăнне яла пилёк сехетре анчах çитме пултартăмр.*

• **-Ma/-me** аффикслă глагол форми (ăна кёскетнё инфинитив (-mak) теме пулать) падеж аффиксёсене йышăнса анлă дополнени пек çўреме пултарать. Вăl **-dik-(y)acak** аффикссемлё формăна синонимлă пулать. Тёслёхрен: *Aynur'un da gelmesini emretti. – Вăl Айнуран та килмеллине каларё. Gelmesini bekliyorum. – Эпё вăl килессе кётетёл.*

Alıştırılmalar

1. Тёслёхсенче **-acak yerde** формăсене **-acađına** формăна улăштарăр.

Bu kadar geç **gelecek yerde** hiç gelmeyeediniz. Buyurun oturun **diyecek yerde** bizi yirmi dakika ayakta bekletti. Amma da dalginsin! Muz **alacak yerde** portakal almışsın. Otobüse **binecek yerde** taksi tutsaydık! **Ağlayacak yerde** gülüyordu. **Sevinecek yerde** somurttu sustu.

2. Турккăлла куçарăр.

Вăl çёрулми илес вырăнне панулми илнё. Пирён ыран виçё сехетре университетта килмеллине пёлтерчёç. Эпё унăн ашшё килессе кётрём. Вăl мана килтен маларах тухмаллине пёлтерчё. Вёрентекен ку кёнекесене тепёр урок валли вуламаллине пёлтерчё.

3. Предложенисене вёслёр.

Traş olup olmayacağını... Oraya gidip gitmeyeceğimizi... Bıyık bırakıp bırakmayacağını... Size yakışıp yakışmayacağını... Yelekli çıkıp çıkmadığını... Erken gelip gelmeyeceğimi... Bozuk olup olmadığını... Dört metrelik bir parçadan pijama çıkıp çıkmayacağını...

4. Текста вулӑр, чӑвашла куҫарӑр.

Gümrükte

Bay Düran hususi bir iş için İstanbul'a gidiyordu.

Tren Türk sınırını geçerek Karaağaç istasyonuna gelip durunca vagona üniformalı bir polisle iki gümrük memuru girdiler. Bay Düran, Türkiye'yi evvelce de birkaç defa ziyaret ettiği için gümrük muamelesini bilirdi. Onun, trenle gelen yolculara ait eşyanın vagona muayene edildiğinden de haberi vardı. Onun için kompartımanında kalarak gümrükçülerin gelmesini bekliyordu.

On dakika geçmeden geldiler. Bay Düran'ın pasaportunu gözden geçiren polis memuru, giriş vizesini kontrol ettikten sonra, beraberinde çocuk olup olmadığını sordu. Hayır cevabı verilince, gümrükçü:

– Lütfen şu bavulu açar mısınız?

Diye Bay Düran'dan bavulunu açmasını rica etti. Ricası yerine getirildikten sonra, gümrük memuru bavulun içindeki gömlek kravat gibi giyim eşyasını pek ilgi göstermeden muayeneye başladı. Gözüne bir kitap ilişince sayfalarını dikkatle karıştırdı, sonra kitabı yerine koydu, bavulun kapağını kapadı. Bay Duran:

– Valizi de açayım mı? diye sordu.

– İstemez efendim, bir tanesini gördük mu kafi .. Beraberinizde kıymetli eşya, altın, döviz var mı?

Bay Düran'ın bir miktar dolar ve Fransız frangı, bir tane de altın cep saati vardı. Söyledi. Gümrük memuru hususi bir belgeye adı ile soyadını, uyrukluğ u ile pasaport numarasını ve nihayet adresini de birer birer sorup yazdıktan sonra, döviz miktarını kaydetti, «bir altın cep saati» diye yazdı, belgenin altına imzasını koydu.

Bay Düran'ın yolculuk eşyası sadece bir bavul ile bir valizden ibaret olduğu için, gümrük memuru bu sefer tekel mallarından bir şey olup olmadığını sormadı ...

Formalitelere bitince Bay Düran, pasaportunu ne zaman alacağını merak etti.

– İstanbul'a gelince beyefendi, kaydı yapılacak da...

5. Точкӑсем вырӑнне кирлӗ сӑмахсем лартӑр.

2. Emrettiklerinizi... getiririm. 2. Şu bavulda giyim ... var. Açayım mı? 3. Kitap mağazasının vitrinlerini seyrederken gözüme bir kitap...

4. Kitabın ... renkliydi. 5. Üzerimde ... eşyadan yalnız bir altın saat vardı. 6. Bundan haberim yoktu. Kimse bana haber... 7. Bugünkü «Akşam» gazetesini okudun mu artık? – Şöyle bir ... gezdirdim. 8. Sizde Fransız ... var mı? – Hayır, dövizim hiç yoktur. 9. Yalnız cep... var.

6. Скобкари сӑмахсене кирлӗ формӑра лартӑр.

1. Burada kalarak gümrükçünün (gelme) beklerim. 2. Yolculara ait eşyanın vagona muayene (edildiği) haberi vardı. 3. Polis

memuru, beraberinde çocuk olup (olmadığı) sordu. 4. Valizinizi (açmanız) rica ederim. 5. Rıcanızı (yeri) getiririm. 6. Doktor (hasta) muayeneye başladı. 7. Gümrükçü hususi bir belgeye döviz (miktarı) kaydetti. 8. Belgenin altına (imzanız) koyar mısınız lütfen?

7. Ыйтусене җирәпләтсе туллин хуравләр.

1. Gümrük muamelesini biliyor musunuz? 2. Yolcunun eşyası vagonda mı muayene edilir? 3. Polis memuru yolcunun giriş vizesini kontrol eder mi? 4. Gümrükçü (size) bavulunuzu açtırır mı? 5. Gümrük memuru bavulun içindekileri ilgi ile mi muayene eder? 6. Gözüne bir kitap iliştince sayfalarını karıştırır mı? 7. Sonra beraberinizde kıymetli eşya olup olmadığını sorar mı? 8. Yolcuya tekel mallarından bir şey olup olmadığını sorar mı? 9. Yolcu pasaportunu İstanbul'da mı alır?

8. Ыйтусене хирәҗләсе туллин хуравләр.

1. Karaağaç istasyonunda vagonunuza bir polisle iki gümrük memuru gireceğinden haberiniz var mıydı? 2. Gümrükçülerin gelmesini bekliyor muydunuz? 3. Tren Karaağaç istasyonuna gelince hemen mi geldiler? 4. Çocuğunuz beraberinizde miydi? 5. Bavulunuzu gümrükçü mü açtı? 6. Giyim eşya arasında kitap filân yok muydu? 7. Gümrükçü (size) bütün valizlerinizi mi açtırdı? 8. Üzerinizde döviz var mıydı? 9. Beraberinizde tekel mallarından bir şey var mıydı? 10 Pasaportunuz hemen mi verildi?

9. Ыйтусене текст тәрәх хуравләр.

1. Bay Düran niçin İstanbul'a gidiyordu? 2. Tren Türk sınırını geçerek bindiği vagona kimler geldi? 3. Bay Düran'ın, geleceklelerinden haberi var mıydı? 4. Vagona giren polis memurunun vazifesi neydi? 5. Gümrük memuru hususî bir belgeye neler yazdı? 7. Bay Düran'ın yolculuk eşyası nelerden ibaretti? 8. Formaliteler bitince Bay Düran gümrükçüye ne sordu?

10. Икә предложенирен пәрре тавәр.

1. Tren durunca vagona bir polisle iki gümrük memuru girecek. Mehmet bunu biliyordu. 2. Gümrük muamelesi vagonda yapılır. Bundan haberim var. 3. Memur bavulumdaki gömlek kravat gibi giyim eşyasına pek ilgi göstermez. Bunu evvelden biliyordum. 4. Beraberimde kitap yok. Bunu gümrükçüye söyledim. 5. Yolculuk eşyam sadece bir bavul ile bir valizden ibarettir. Gümrük memuru bunu gördü. 6. İstanbul'a ne zaman geleceğiz? Bunu merak ettim.

11. Тәсләхле усә курса предложенисене уләштарәр.

Тәсләх: *Bu pazar geliniz. – Bu pazar gelmenizi rica ederim.*

Bizi gezmeye götür! Bize şu apartmanı gezdirin. Bugün sinemaya gitmeyiniz. Kendinize uygun bir kat bulunuz. Kiralık katları görsün. Üçüncü katta otursun. Burasını yatak odası yapsınlar.

Усә курмалли глаголсем: söylemek, tavsiye etmek, rica

etmek, istemek.

♦ *Пәлсе тәма!*

Турккә чәлхинче *-(y)ıcı I-(y)ici I-(y)ucu I-(y)ücü* аффикс глаголан паллә ячәсем тата япала ячәсем тавать: *inandığı – ёненмелле, ümit verici – ёмёт паракан, sap sığıcı – кичем; окууucu – вулакан, dinleyici – итлекен, alıcı – туянакан.*

Sözlerle deyimler: **gümrük(gü)** – таможня, **evvelce** – малтан, **ziyaret etmek** – кайса кур, **muamele** – процедура, **aif** – принадлежащий, **pasaport** – паспорт, **valiz** – чемодан, **rica etmek** – ыйт, **yerine getirmek** – пурнәсла, **kravat** – галстук, **giyim eşyası** – йәтмалли япаласем, **ilgi göstermek** – интереслен, **gözüne ilişmek** – асарха (әнсәртран), **kapak (ğı)** – хупә (чәматанән), **kâfi** – җителеклә, **kıymetli eşya** – хаклә япаласем, **döviz** – валюта, **miktar** – хисеп, **belge** – документ, **imzalamak** – алә пус, **tekeli** – монополи.

Сирём саккӧрмёш урок – Yirmi Sekizinci Ders

- «-(Y)alı/-(y)eli» аффикслӧ деепричасти
- «-(Y)Асак/-(y)есек» аффикслӧ причасти
- «-Ması için» обстоятельство

• **-(Y)Асак/-(y)есек** аффикспа пулас причасти пулать. Чӧваш чӧлхинче ку форма **-акан/ -екен, -малла/ -мелле** аффикслӧ причасти формисемпе тӱр килет. Тӧслӧхрен: *Rusya'ya gidecek Türk heyeti dün Ankara'dan hareket etti. – Раççее каякан (каймалли) делегаци ёнер Анкаран тухнӧ. Kardeşim annemin hoşuna gidecek hediyeler aldı. – Манӧн пичче аннеме килӧшмелли (килӧшме пултаракан) парнесем илчӧ. Herkesin alakasını uyandıracak haberler geldi. – Пурне те интереслентерекен (интереслентерме пултаракан) хыпарсем килчӧ. Doktorla konuşacak Mehmet odada çıkmasını bekliyordu. – Тухтӧрпа калаçма шухӧшланӧ Мехмет ӧна пӱлӧмре кӧтетчӧ. Oturacak (oturulacak) yer ayıyordum. – Эпӧ лармалли вырӧн шыратӧп.*

-(Y)Асак/-(y)есек аффикслӧ причастисенчен хӧшӧ-пӧрисем япала ячӧ пек сӱресчӧ: **içecek** – ёçмелли, **yiyecek** – çимелли, **giyecek** – тӧхӧнмалли, **gelecek** – пуласси.

• **-(Y)alı/-(y)eli** аффикслӧ деепричасти чӧваш чӧлхинче - нӧранпа/нӧренпе деепричасти формипе тӱр килет. Тӧслӧхрен: *Osman hastalanalı tam bir sene olmuştu. – Осман чирленӧренпе шӧп пӧр çул пулчӧ (çитрӧ). Mahmut doğalı köyünden dışarı çıkmayıştı. – Махмут суралнӧранпа та ялтан ниçта та тухман. Buraya taşındık taşınalı rahat içinde yaşıyoruz. – Эпир кунта килнӧренпе лӧпкӧ пурӧнатпӧр. Ali gittiği gideli evden çıkmıyor. – Али кайнӧранпа вӧл килтен тухмасть.*

• **-Ması için** формӧллӧ обстоятельство тӧллев пӧтерӧшлӧ пулать. Тӧслӧхрен: *Bu işi yapman için kaç para lâzım? – Ку ёçе тумашкӧн сана мӧн чухлӧ укçа кирлӧ?*

Alıştırmalar

1. Тӧслӧхсенче **-diğından** аффикслӧ формӧсене **-acağından** аффикслӧ формӧсемпе улӧштарӧр.

Antre çok küçük olduğundan... Küçük kız lâfa karışmadığından... Bize iki oda lâzım olduğundan... Tavanlar yüksek olduğundan... Pencere doğuya baktığından... En büyük odayı misafir odası yaptığımızdan... Kontratı hemen yaptığımızdan...

2. Предложенисене вӧслӧр.

Bizimkilerin zafer kazandıkları haberini... Hepimiz cevabının doğru olduğu fikrinde... Gelmeyeceğim haberini... Bu işi

yapamayacağımız fikrinden... Muhtarın buna imkân olmadığı müracaatı üzerine... Vaktinde gelmeyeceği kanısında... Kitabımı kaybettiği endişesinde...

3. Скобкари глаголсене *-(y)alil-(y)eli* аффикслă формăна лартăр, чăвашла куçарăр.

1. Onunla (konuşmak) iki gün olmuştu. 2. Ağabeyiniz sizden (ayrılmak) bir sene var mı? 3. Hasan askerden (dönmek) çok olmamıştı. 4. Babasını (kaybetmek) yalnızlıktan korkuyor. 5. Sevda şu evi (tutmak) rahat uyuyamıyor. 6. Dersler (başlamak) kaç ay olur? 7. Hava (soğumak) rahat yüzü görmedim. 8. Ben mektubunuzu (almak) iki hafta oldu.

4. Текста вулăр, чăвашла куçарăр.

Otelde

Bay Mahmut 'un bindiği tren İstanbul'un Sirkeci garına geldi. Otel meselesini halletmek üzere, Mahmut danışma bürosuna müracaat ile memurların birinden kendisine bir oda temin etmesini rica etti. Memur telefonu eline alıp beş altı otelle ayrı ayrı konuştu.

Gezilecek yerleri çok olan İstanbul'a yazları sürü ile yerli yabancı turist geldiğinden, bu mevsimde lüks ve hatta birinci sınıf otellerde boş oda bulmak bir mesele... Telefon konuşmasının uzadığını gören Bay Mahmut, ne dedim de önceden telgraf ya da telefonla yer ayırtmadım diye sinirlenmeğe başladı.

Nihayet memur, Tarabya otelinin kendisini kabul etmeğe hazır olduğunu söyledi. Şehir içindeki lüks otellerin hiç birinde boş yer kalmamış. Gerçi Plaza otelinde bir oda vardı amma, çift yataklı (= iki kişilik)... Yazık.... Geçen seferki gelişinde Mahmut oraya tnmışti. Otel rahat. Yeri de güzel. Hem de İstanbul'un iş merkezlerinden Taksim meydanına çok yakın ...

Bay Mahmut, neyse, orası uzakça amma, manzarası fevkalade diye memurun tarif ettiği otele gitti.

Boğaziçi'nin kenarında duran Tarabya, büyük modern bir otel. Cephesi Boğaza bakar. Buraya inenlerin çoğunu yabancı turistler teşkil eder.

Resepsiyon memuru:

- Ne kadar kalacaksınız?
- Bir iki hafta
- Demin telefon eden siz miydiniz?
- Evet.
- Sizin için gayet güzel bir oda ayırdık efendim. Memnun kalırsınız inşallah ...
- Kaçınıcı katta?
- Dördüncüde.
- Banyosu var mı?

– Tabi efendim! Bizim otelde odaların hepsi banyolu, tekler de çiftler de. Lavabosuzu, banyosuzu yok...

– Traş makinesi için priz?

– O da var. Müşterilerimizin rahat olması için her birşey düşünülmüştür: modern çamaşırhane, elbise temizlemek, berber salonu falan ... Otel her türlü konforu haiz. Telefon bile, istediğiniz zaman çalar saat vazifesini görebilir.

– Telefon dâhili midir?

– Evet, fakat şehir hattına da bağlanabilir.

– Peki, günlüğü (geceliği) kaç lira o odanın?

–... lira efendim.

– Kahvaltı dâhil mi bu fiyata?

– Evet, yoksa pansiyon komple mi istiyorsunuz?

– Hayır, hayır... Gündüzleri şehirde bulunmam gerekecek de ...

– Kahvaltınız odanızda mı edeceksiniz efendim?

– Mümkünse...

– Şüphesiz efendim... Buradaki rahat ve konforu başka yerde bulmazsınız... Kaçta getirsinler kahvaltınızı?

– Sekiz buçukta.

– Hayhay efendim. Başka emriniz?

– Odanın ücretini peşin mi vereceğim?

– İşinize nasıl gelirse... Şimdi paydos zamanı olduğu için para değiştirme gişesi kapalı ama birazdan açılacak...

– Odanın anahtarı kapı üzerinde mi?

– Hayır, onu şuradan alırsınız. Çıkacağınız zamanlar da gene oraya bırakın.

– Verdiğiniz malumat için çok teşekkür ederim.

– Estağfurullah beyefendi, vazifemiz...

Asansörle dördüncü kata çıkan Bay Mahmut, teknil halı döşeli koridordan geçerek odasına girdi. Talihine, odanın penceresi Boğaza bakardı. Hava da güneşli olduğundan, açılan manzara fevkalade güzeldi.

Oda iyi döşeli, mobilyası modern ve kullanışlı idi.

5. Точкәсем вырәнне кирлә сәмахсем лартәр.

1. Hangi otele ... Hanımefendi? — Tarabya oteline. 2. Ayrı ... oturunuz. 3. Para ... gişesi bu mu? 4. Burası işime ... Çok pahalıdır. 5. Otele telefon et bakıyım. Odayı önceden ... lâzım. 6. Lütfen hastanenin yolunu... eder misiniz beyefendi? 7. Yıkacak çamaşırı... götürdün mü?

6. Скобкәри сәмахсене кирлә падеж формине лартәр.

1. Hilton oteli sizi (kabul etmek) hazırdır. 2. Bana bir oda (temin etmeniz) rica ederim. 3. Onların (çoğu) öğrenciler teşkil eder. 4. Bu sorun büyük bir (önem) haizdir. 5. Bu telefon şehir (hat) bağlanmaz. 6. (Kahvaltımız) büfede edeceğiz. 7. (Asansör) çıkmam, başım

dönmeğe başlar.

7. Ыйтусене сирӗплетсе туллин хуравлӗр.

1. Bir otele indiniz mi hiç? 2. İndiğiniz otel konforlu muydu? 3. Odanızı önceden mi ayırttınız? 4. Lüks otelde boş oda bulmak zor mu? 5. Otel şehrin merkezinden uzak mı? 6. Cephesi caddeye mi bakar? 7. Buraya inenlerin çoğunu turistler mi teşkil eder? 8. Size ayrılan oda ikinci katta mı bulunuyordu? 9. Odanın ücretini peşin mi verdiniz? 10. Kahvaltınızı odanızda mı ettiniz? 11. Odanızdaki mobilya kullanışlı mıydı?

8. Ыйтусене хирӗслесе туллин хуравлӗр.

1. Bay Mahmut İstanbul'a uçakla mı geldi? 2. İstanbul'a gelince hemen mi otele gitti? 3. Bir kimse önceden otelde yer ayırttı mı? 4. Plaza otelinde boş yer var mıydı? 5. Tarabya oteli İstanbul'un iş merkezlerine yakın mı? 6. Odasında çalar saat var mıydı? 7. Bay Mahmut odanın ücretini hemen mi verdi? 8. Para değiştirme gişesi açık mıydı? 9. Bay Mahmut yıkanacak çamaşırını çamaşırhaneye mi götürdü?

9. Турккӗлла куçарӗр.

1. Эсир хӗш гостиницӗра чарӑнтӗр? 2. Гостиницӗри пӗлӗм лайӑх-и? 3. Пӗлӗмре телефон пур-и? 4. Сирӗн пушӑ пӗлӗмсем пур-и? 5. Гостиница ӑçта ырнаçнӑ? 6. Пӗлӗмре ванна пур-и? 7. Гостиницӗра кафе пур-и? 8. Лифт ӑçта ырнаçнӑ? 9. Пӗлӗмре будильник пур-и? 10. Ку гостиница хула варринчен инçетре-и? 11. Эсир Стамбула самолетпа килтӗр-и? 12. Ку пӗлӗм мана питӗ килӗшет.

10. Альтернативлӗ ыйтусем йӗркелӗр.

1. Hemen otele gitti, yoksa önce danışma bürosuna müracaat etti. 2. Şehre, trenle, otobüsle, geldin. 3. Oraya, yerli, yabancı turistler inerler. 4. Kendinize, lüks, otelde, birinci sınıf otelde, yer temin ettiniz. 5. Kalacağınız oda, tek yataklı, çift yataklı. 6. İneceğiniz otel, şehrin kenarında, merkezinde, bulunuyor. 7. Resepsiyon, açıldı, kapalıydı. 8. Odanızın anahtarı, yanınızda, resepsiyonda. 9. Kahvaltısını, odasında, büfede edecek. 10. Salon alt katta, üst katta.

11. Ыйтусене хуравлӗр.

1. Otel meselesini halletmeniz gerekirse her şeyden evvel ne yaparsınız? 2. Lüks otelde boş oda bulmak güç gelirse ne yaparsınız? 3. Önceden telgraf veya telefonla yer ayırtırsınız daha iyi mi olur? 4. Tarabya otelinde yalnız çiftler olursa gene iner misiniz? 5. Bu otel sizi kabul etmeğe hazır olmazsa nereye gidersiniz? 6. Odanızın penceresi Boğaz'a bakmazsa kabul olmaz mısınız? 7. Odaların ancak banyosuzu olursa tutar mısınız? 8. Gündüzleri şehirde bulunursanız odanın anahtarını resepsiyona mı

бракıрсınız? 9. Hava güneşli olursa gezmeye gider misiniz?

◆ Пёлсе тәма!

Üzere хыç сәмах ифинитив хыçсән тәнә **için** чух хыç сәмахпа синонимлә пулать. Чăваш чёлхинче кун пек тёлслөхсене **-ма-ме, -машкән-мешкән** аффикссемлө инфинитивпа палартма пулать. Тёлслөхрен: *bu meseleyi halletmek üzere* – ку ыйтăва татса памашкăн, ку ыйтăва татса пама.

Sürü – нумай пёлтерёшлө сәмах. Вăл чылай изафет пёрлешёвёсенче тёл пулать: *insan sürüsü* – сынсен ушкăнё; *koюп sürüsü, at sürüsü* – сурăх кётёвё, лаша кётёвё; *bir sürü* – питё нумай.

Dahil, hariç сәмахсене япала ячё хыçсән тәнә чух тёрлёрен куçараççё. Тёлслөхрен: *Ivanov dahil 5 kişi gidesecek*. – Пурё 5 сын кайёç, вăл шутра – Иванов та. *Ankara hariç birkaç şehirde*. – Анкарасăр пуçне темисе хулаpa.

Sözlerle deyimler: **otele inmek** – гостиницăра чарăн, **mesele** – ыйту, проблема, **halletmek** – (ыйтăва) татса пар, **danışma bürosu** – спр бюро, **müracaat etmek** – ыйт, **temin etmek** – гарантй пар, **ayrı ayrı** – уйрăм, **bir sürü** – пёр купа, **yabancı** – ют сын ют çёршыв сынни, **ayırtmak** – вырăн йышăнса хур, **kabul etmek** – килёш; йышăн, **(ne) yazık** – мёнле шел, **rahat** – канлө, канлөх, **manzara** – картина, пейзаж, **tarif etmek** – аналантар, санласа пар, **modern** – хальхи, **kenar** – айкки, **cephе** – фасад, **teşkil etmek** – составлять, **resepsiyon** – регистратура, **kalmak** – пул, **demin** – анчах, **lâvabo** – умывальник, **priz (piriz)** – розетка, **tek** – мăшăрсăр, **elbise** – тум-тир, **konfor** – комфорт, **çamaşır** – кёпе-тумтир, **çamaşırhane** – кёпе сумалли çурт, **çalar saat** – будильник, **haiz olmak** – иметь, **hat(tı)** – чикё, черта, **dahili** – шалти, **yoksa** – е, апла пулсан, **gündüz** – кăнтăр вăхăчё, **mümkün** – тен, **şüphe etmek** – иккёлен, **şüphesiz** – несомненно, **peşin** – аванс шучёпе, **işine gelmek** – май килтер, **para değiştirme gişesi** – валюта улăштармалли вырăн, **anahtar** – уçă, **malûmat** – информация, **asansör** – лифт, **asansörcü** – лифтер, **oda döşeli** – сётел-пуканлă пўлём, **mobilya** – сётел-пукан, **kullanışlı** – меллө, **paydos** – тăхтав, **hiç biri (si)** – пёри те, **kenar** – хёрри (**masanın kenarı** – сётел хёрри, **sehrin kenarı** – хула хёрри, **deniz kenarı** – тинёс хёрри, **orman kenarı** – вăрман хёрри). **Neyse (ne ise)** – юрё-çке.

«-Casına» аффикс

«Глагол + -ir(-a) durmak (kalmak)» форма

• Туркӑ чӗлхинче **-casına/cesine/çasına/çesine** аффикс япала ячӗсем сӗмне те, **-ir..., -miş...** аффикслӑ глагол формисем сӗмне те хушӑнма пултарать. Чӑваш чӗлхине ку аффикслӑ формӑсене пек хыç сӑмахпа усӑ курса куçарма пулать. Тӗслӗхрен: *deli-cesine – ухмах пек, insan-casına – сын пек, kör-cesine – куçсӑр пек; kudur-muş-çasına – тарӑхнӑ пек. Yağmur bardaktan boşan-ir-casına yağıyor. – Çумӑр витререн тӑкнӑ пек сӑвать.*

-Ir-casına, -miş-çasına аффикслӑ формӑсем **-ir-miş gibi, -miş gibi** формӑсемпе синонимлӑ пулаççӗ. Ытти синонимлӑ формӑсем: **-yormuşçasına = -yormuş gibi, -acakmışçasına = -acakmış gibi.**

• «Глагол + **-(y)ir, -(y)a durmak (kalmak, gelmek)**» форма ӗç нумая тӑсӑлнине е темиçе хут пулнине кӑтартать. Кунта:

-(y)ir, -(y)a – деепричасти аффиксӗсем, **durmak (kalmak, gelmek)** – пулӑшу глаголӗсем. Ӑна глаголӑн тӑсӑмлӑх форми теççӗ. Тӗслӗхрен: *Küçük, ne diye ağlayıp duruyorsun? – Ачам, эсӗ мӗншӗн макӑрса тӑратӑн?*

Енчен те пулӑшу глаголӗ **-dı, -ir(-ırdı), -miş(-mişti)** аффикссем йышӑнать пулсан тӗп глагол та çав формӑрах пулать (деепричасти аффиксне йышӑнмасть). Тӗслӗхрен: *Bütün gün yazdı durdu. – Вӑл кунӗпе çырчӗ (çырса тӑчӗ).*

Alıştırmalar

1. Паллӑ тунӑ глаголсене тӑсӑмлӑх форминче калӑр.

1. Sizin neler konuştuğunuzu **sordu**. 2. Kendine geldi, kendine geldi diye **tekrarlıyordu**. 3. Cevabını alınca **şaştık**. 4. Ne sevindin, ne sevindim bilmezsin **diyordu**. 5. Ağacın tepesine çekilen bayrak saatlerce **dalgalandı**. 6. Ne **susuyorsun?**

2. Чӑвашла куçарӑр.

Yağmur hep yağdı durdu. Babasından izin çıkarsa evleneceğim der dururdu. Selim tâ sabaha kadar bir kitap okudu durdu. Bu işe şaşım kaldım doğrusu.

Dün akşamın onunda Tarabya otelinin giriş kısmında kapıcı bir kol saati bulmuştur. Parti komitesi bütün bunları yarınki toplantısında konuşacaktır. Ahmet'i polis arıyor.

3. Точкӑсем вырӑнне кирлӗ сӑмахсем лартӑр.

1. Ağlarmış gibi... 2. Bayılacakmış gibi... 3. Boğuluyormuş gibi... 4. Zevk almış gibi... 5. Bir şey söylemek istiyormuş gibi... 6.

Bunlardan haberi almamış gibi... 7. İşinin ustası olmuş gibi... 8. Annesine kavuşmuş gibi...

4. Скобкăри глаголсенчен -*casına* аффикслă деепричасти тăвăр.

1. Damdan (düşmek) lâf söyler. 2. Beni görünce, annesine (kahvuşmak) sevindi. 3. Ona karşı (sevmek) davranır. 4. Hizmetçi daha bir şey söylemek (istemek) kapıda durdu. 5. Yüzünü (ağlamak) buruşturdu. 6. (Bayılmak) bir sallandı. 7. (Boğulmak) uzun uzun öksürdü. 8. Yanlışlarını (zevk almak) çıkarıyordu.

5. Текста вулăр чăвашла куçарăр.

Yıllık Kongre (Aziz Nesin'in hikâyesi. Kısaltılmıştır.)

«İstanbul İşkembeciler ve Piyazcılar Derneği» o gün yıllık kongresini yapıyordu. Yeni idare heyeti seçimi çok çok hararetle geçmişti. Başkanlığa getirilen Hidayet Kelleci, kendisini bu makama seçtikleri için, üyelere ayrı ayrı minnettar olduğunu belirterek, gündemin dilekler faslına geçildiğini söyledi.

— Sayın arkadaşlarım!.. İlk sözü cemiyetimiz kurucularından olan ve 34 yıldır şehrimizde işkembeci dükkânı işleten Fahri Sarıkaya'ya veriyorum. Buyurun Fahri Bey, konuşun...

Kalabalığın arasından 50-55 yaşlarında uzun boylu bir adam ilerleyerek kürsüye çıktı. Kongreyi selâmladıktan sonra:

— Pek sayın arkadaşlarım. Bugün memleketimizde pahalılığa karşı kahramanca savaşıyor ve halkı ucuza doyuran işkembeciler, resmi makamlardan maalesef tam bir ilgi görmemektedir. Misalini de arz edeyim. Bugün İstanbul'da günde 3.000 ile 3.500 arasında koyun ve sığır kesilmektedir. Bu hayvanlardan çıkan işkembeler, maalesef işkembeci esnafına verilmeyip haksız bir şekilde dağıtılmaktadır. Bu işkembelerin 500 parçası, sucuk imalatçılarına veriliyor. 350 parçası, kıyma yerine kullanılmak üzere börekçilere dağıtılıyor. Biz bu durumu sayın valimiz Fahrettin Kerim Gökay'a arz ettik. Memlekette demokrasi olduğu için işkembecilere hususî muamele yapılamayacağını bildirdi.

Sonra biz ısrar edince vali bey, bizim beyinli baş sattığımızdan şikâyet etti. Beyinli baş iyi olur ise de vali bunu kabul etmiyor. Başların hem beyinsiz, hem de dilsiz olmasını şart koyuyor.

Haydi beyinsiz başı kabul edelim. Fakat dillerini kesmek katiyen doğru değildir arkadaşlar...

Sayın arkadaşlar... Hepimiz eski günleri hatırlarız. Eski hükümetlerden çok çektik. Bu yüzden tuttuk, Avrupa'dan bar demokrasi getirdik. Ama bu demokrasiyi börekçiler için getirmedi. Demokrasi demek, işkembecinin hakkını işkembeciye vermek demektir...

Bu sırada kongre salonunda bir alkış koptu. Sıralardan ayağa

kalkanlar Fahri Sarıkaya'ya «Bravo» diye bağıyorlardı. Hatip, bardaktan bir yudum aldıktan sonra devam etti:

– Muhterem arkadaşlarım... İşkembecilerin haklarını korumak maksadıyla, sayın hükümetimize bir heyet göndermek istiyoruz. Bu heyet Demokrat Partiye bağlılığımızı arz edecek ve sonra böreğin içine işkembe koyanlara 15 seneden 20 seneye kadar ağır hapis cezası verilmek üzere madde konmasını isteyecek Sözlerim, bundan ibarettir. Hepinizi saygı ile selâmlarım kardeşlerim...

Fahri Sarıkaya alkışlar arasında kürsüden indi. Kongre başkanı:

– Arkadaşlar, dedi, şimdi söz piyazcı esnafından, arkadaşımız İlyas Topgülle'ye aittir. Buyurun İlyas Bey!..

İlyas Topgülle ağır ağır ilerleyerek kürsüye çıktı:

– Sayın arkadaşlar!..

Ben bu memleketin en kıymetli piyazcılarından biri olarak sizi selâmlarım. Bizim, memlekete yaptığımız hizmet çok şükür büyüklerimiz tarafından da kabul ediliyor.

Sayın particilerimiz bile piyazı ve piyazcılığı o kadar benimsemişlerdir ki, onların bir gün bile piyazdan vazgeçtiği görülmemiştir.

Demokrat piyazcılardan Tevfik Nimetoğlu, arka sıradan bağırdı:

– Ne demek istiyorsun arkadaş? Kongreye siyaset karıştırma...

– Arkadaşlar bir dakika müsaade edin. Piyaz bizim gıdamız olmuştur. Memleketteki piyazcıların günden güne arttığını görmekle sevinirken.

– Sus be herif!.. İndirin şunu aşağıya...

– Vurun...

– Sus. Aşağı in. Defol...

– Erkeksen dışarı çık... Piyazı gösteririz sana...

– Sayın arkadaşlarım... Bir dakika müsaade ederseniz bir çift sözüm var...

– İn aşağı, alçak... Beşinci kol...

– Yahu bir dakika müsaade edin de...

Kongre bir anda karıştı. Başkan durmadan zil çalıyor, delegeler birbirleriyle itişiyorlardı. Yan kapılardaki polis memurları da, kavgacıları ayırmaya çalışıyorlardı.

6. Точкәсәм вырәнне кирлә сәмахсәм лартәр.

1. O kongrede idare ... seçildi mi? 2. Yıllık ... başkanlık eden kimdi? 3. Çok tembel bir çocuk. Onu annesine... ettin mi? 4. Dünkü toplantının... kaç fasıldan ibaretti? 6. Doğrusu ben bunu yapmak istemedim, fakat oğlum bunda ...etti 7. Müdür bey saat ona doğru gelmesini... koyuyor.

7. Скобкәри сәмахсәне кирлә падеж форминче лартәр.

1. İhsan Bey terzi (dükkânı) işletiyor. 2. Gündemin ikinci (faslı) geçtiler. 3. Bu dernek resmi (makamlar) da büyük ilgi görmektedir 4.

(Çocuklar) birer elma dağıtıldı. 5. (Raporum) saym valimize arzettim. 6. İşe (bağlılığınız) ispat edeceksiniz. 7. Acele (iş) şeytan karışır. 8. Fatma Hanım (oğlu) çok çekti.

◆ *Пёлсе тәма!*

-(Y)ım аффикспа глаголтан япала ячәсем пулаңсә: *seçmek* – *суйла*, *seçim* – *суйлав*, *yutmak* – *çät*, *yutum* – *çätäm*, *satmak* – *сут*, *satım* – *суту*.

-Lık аффикс -li, -sız, -cı аффикслә ят сәмахсем сүмне хушанса япала ячәсем тавать: *para-sız-lık* – *уқсасәрләх*, *bağ-li-lik* – *шанәç*, *шанчәк*.

Sözlerle deyimler: **kongre** – съезд, конгресс, **dernek(gi)** – пёрлешү, **heyet** – делегаци, **seçim** – суйлав, **başkan** – пусләх, ертүсә, **makam** – пост, **üyelik** – пёр-пёр ушкәнра тәни, **minnettar** – тав туни, **belirtmek** – пёлтер, **gündem** – кун йёрки, **dilek** – сәнү, **cemiyet** – пёрлешү, общество, **kurucu** – йёркелекен, йёркелүсә, **kürsüye çıkmak** – трибуна патне тух, **selâmlamak** – саламла, **kahramanca** – геройла, **savaşmak** – çapăç, **doyurmak** – тәрантар, **resmî** – официаллә, **yarı resmî** – сурма официаллә, **misal, örnek** – тәсләх, **arz etmek** – тәсләх илсе кәтарт, **koyun** – сурәх, така, **sığır** – мәйракаллә шултра выльәх, **haksız bir şekilde=haksız olarak** – законлә мар, тәрәс мар, **börek(gi)** – кукаль, **kıyma** – какай фаршә, **dağıtmak** – валеç, **vali** – губернатор, **bildirmek** – пёлтер, **ısrar etmek** – сине тәр, **beyin** – миме, **şikâyet etmek** – элекле, **şart koymak** – услови ларт, **hatırlamak** – аса ил, **hükümet** – правительство, **bu yüzden** – çавәнпа, **alkışlamak** – алә çуп, **sıra** – сак, парта; рет, черет, **hatip(bi)** – оратор, **korumak** – хүтәле, **hapis cezası** – тәрме, **madde** – статья (закон); пункт (кун йёркин), **iktisadi=ekonomik** – экономика, **mühim** – питә кирлә, **inkâr etmek** – хирәсле, **çok şükür** – мухтав турра, **bile** – даже, **benimsemek** – әша хыв, **(dan)vazgeçmek** – пер, **siyaset=politika** – политика, **müsaade etmek** – ирәк пар, **gıda** – апат, **artmak** – пысәклан, үс, **aşağı (aşağıya)** – аялалла, **defol** – кунтан кай, **durmadan** – пёрмай, **delege** – делегат.

1. Айларов, Ш. С. Учебник турецкого языка / Ш. С. Айларов. – М. : Изд-во «МИВ», 1954. – 523 с.
2. Богочанская, Н. Н. Большой турецко-русский словарь / Н. Богочанская, А. Зубкова. – М. : ООО «Дом славянской книги», 2008. – 640 с.
3. Bülent, Bayram. Çuvaş Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlük. / Bülent Bayram. – Konya, 2007. – 341 s.
4. Васильева, Е. Ф. Самоучитель турецкого языка : учебное пособие / Е. Ф. Васильева. – Чебоксары: ЧГПУ им. И.Я. Яковлева, 2001. – 174 с.
5. Дегтярев, Г. А. Чăвашла-туркăлла-вырăсла калаçу кĕнеки / Г. А. Дегтярев. – Шупашкар : Чăваш кĕнеке издательстви, 1996. – 189 с.
6. Дудина, Л. Н. Турецкий язык : практический курс : учебное пособие / Л. Н. Дудина. – М. : КомКнига, 2005. – 320 с.
7. Кононов, А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка / А. Н. Кононов. – М. -Л. : Изд-во АН СССР, 1956. – 568 с.
8. Murat Özbey, Fahri Temizyürek. Türkçe öğreniyoruz: Ders kitabı 1. – Ankara, 2007. – 145 s. Ders kitabı 2. – Ankara, 2007. – 149 s.
9. Турецкий язык : программа курса / Сост. М. И.Скворцов. – Чебоксары : Изд-во Чувашского университета, 1987. – 32 с.
10. Фонетика, графика и орфография турецкого языка : методические указания / сост. В. А. Андреев. – Чебоксары : ЧГУ им. И.Н. Ульянова, 1988. – 32 с.
11. Щербинин, В. Г. Турецко-русский словарь / В. Г. Щербинин. – М. : Изд-во «Русский язык», 1977. – 405 с.

ТУПМАЛЛИ – İÇİNDEKİLER

Умён калани.....	3
1 урок – Birinci Ders	4
Алфавит. Уçă сасăсем. Ударени. Ят сказуемăйăн 3-меш сăпат аффиксё. Хутсăр предложенири сăмахсен йёрки	
2 урок – İkinci Ders	7
Хулă сасăсем. Ыйту местоименийёсем: kim? (кам?) не? (мён?) Ыйтуллă предложенин интонацийё	
3 урок – Üçüncü Ders	9
Нумайлă хисеп аффиксё. Сăпат местоименийёсем. Ят сказуемăй аффиксёсем	
4 урок – Dördüncü Ders	12
Mi/mi/mu/mü ыйту татăкё. Değil хирёслев татăкё	
5 урок – Beşinci Ders	15
Вырăн падежё. Наречисем. Var, yok сăмахсем	
6 урок – Aaltıncı Ders	20
Уçă сасăсен килёшёвё. Пару тата туху падежёсем. Инфинитив. Глаголăн хальхи вăхăчё	
7 урок – Yedinci Ders	24
Хальхи вăхăтри глаголăн хирёслев аспектё. Шут тата йёрке хисеп ячёсем	
8 урок – Sekizinci Ders	28
Камăнлăх форми. Sonra: evvel (önce) хыç сăмахсем	
9 урок – Dokuzuncu Ders	33
Ыйтуллă предложенисенчи сăмахсен йёрки. İle хыç сăмах	
10 урок – Onuncu Ders	37
Глаголăн хушу наклоненийё. Тăву падежё	
11 урок – On Birinci Ders	40
Ят сăмахсен вёсленёвё. Камăнлăх падежё. Ят сказуемăйăн иртнё вăхăт форми. Изафет	
12 урок – On İkinci Ders	44
Глаголăн иртнё вăхăт форми. İçin хыçсăмах	
13 урок – On Üçüncü Ders	48
«Гл. + -(y)a/-(y)e + -ım(-yim)/-lim(-lim) » форма. Паллă ячён ташлаштаруллă тата вайлă формисем. -(y)ip/-(y)ıp/-(y)ur/-(y)ür аффикслă деепричасти	
14 урок – On Dördüncü Ders	53
Изафетăн иккёмеш тёсё. «Глагол + -(y) acak/-(y) ecek » форма	
15 урок – On Beşinci Ders	56
«Глагол + -dıktan sonra » вăхăт обстоятельствуи Kadar хыç сăмах. Пулăшу ячёсем	

16 урок – On Altıncı Ders.....	61
Глаголән -r/-ar/-er/-ir/-ır/-ur/-ür аффикслă форми. -il/-il/-ul/-ül... аффикслă глаголсем. Gibi, doğru, göre хыç сăмахсем	
17 урок – On Yedinci Ders.....	67
-(Y)an/-(y)en аффикслă причасти. -(İ)ken аффикслă деепричасти. -larca/-lerce аффикс	
18 урок – on sekizinci ders.....	72
«Глагол тѣпѣ + -(y) a, -(y) e + bilmek » форма Вăхăта палăртни. -İnce аффикслă деепричасти. Хушу наклоненийѣн 3-мѣш сăпат форми	
19 урок – On Dokuzuncu Ders.....	77
Глаголән хистев залогѣ. «Глагол + ardım... » форма (имперфект). «Глагол + -diği halde », «Глагол + -masına rağmen », «Глагол + -makla beraber » формăсем	
20 урок – Yirminci Ders.....	83
«Глагол тѣпѣ + masını bilmek » форма. -Ar/-er, -şar/-şer аффикслă хисеп ячѣсем. -(Y)arak/-(y)erek аффикслă деепричасти. -Ki аффикс	
21 урок – Yirmi Birinci Ders.....	88
-Mış/-miş/-muş/-müş аффикслă причасти. «Глагол + -acaktım » форма. «Глагол + -yordum » форма	
22 урок – Yirmi İkinci Ders.....	92
«Глагол + -sa-m/-se-m... » форма. -Sam/-sem... аффикс. «Глагол + sa-ydı... » форма. Анлă определени	
23 урок – Yirmi Üçüncü Ders.....	98
Вăхăт пѣлтерѣшлѣ анлă обстоятельство (-Diği-acağı zaman (vakit)). -(İ)n/-(i)n/-(u)n/-(ü)n аффикслă глагол. «Глагол + -ivermek... » форма	
24 урок – Yirmi Dördüncü Ders.....	102
Анлă дополнени. «Глагол + -mis » форма. -Dıkça аффикслă деепричасти.	
25 урок – Yirmi Beşinci Ders.....	107
Глаголән « -ır...-maz » форми. Анлă определени. «Глагол + -malı/-meli » форма	
26 урок – Yirmi Altıncı Ders.....	112
-Madan/-meden аффикслă деепричасти. Анлă обстоятельство. -(Y)ıncaya kadar форма. Ёмѣт наклоненийѣ	
27 урок – Yirmi Yedinci Ders.....	117
Хире-хирѣслѣх залогѣ. « -(Y)acak yerde » форма. « -Ma/-me » аффикслă дополнени	
28 урок – Yirmi Sekizinci Ders.....	121
« -(Y)alı/-(y)eli » аффикслă деепричасти. « -(Y)Acak/-(y)ecek » аффикслă причасти. « -Ması için » обстоятельство	
29 урок – Yirmi Dokuzuncu Ders.....	126
« -Casına » аффикс. «Глагол + -(y)ır, -(y)a durmak (kalmak) » форма	
Усă курнă литература.....	130

Учебное издание

Андреева Евдокия Александровна,
доцент кафедры чувашского языка Чувашского государственного
университета имени И. Я. Яковлева

Дурмуш Огузхан,
доктор Тракийского университета Турции

Турецкий язык

Учебное пособие

Для студентов факультета чувашской филологии

Подписано в печать 31. 10. 08.
Формат 60x84/16. Печать оперативная. Бумага писчая.
Усл. печ. л. 8,3. Тираж 100 экз. Заказ № 646

ГОУ ВПО «Чувашский государственный педагогический
университет имени И. Я. Яковлева»
428000, Чебоксары, ул. К. Маркса, 38

Отпечатано на участке оперативной полиграфии
ГОУ ВПО «Чувашский государственный педагогический
университет имени И. Я. Яковлева»
428000, Чебоксары, ул. К. Маркса, 38

